číslo 1 ročník 2015

VŠ KE

Právo a bezpečnost

OBSAH

BEZPEČNOST A PRÁVO, ČÍSLO 1, ROČNÍK 2015

Zdeněk Koudelka

Musí se bát všichni..... 5

Alena Kristková

Trestní odpovědnost právnických osob: česko-rakouské srovnání vybraných otázek..... 7

Ivan Halász

Ústavný vývoj strednej Európy a spoločensko-politická transformácia po roku 1989.....25

Rudolf Horák

Radiologická ochrana..... 49

Zdeněk Koudelka

Pohledávky za privatizovanými podniky a ručení státu..... 71

Michal Rigel

Pravidla vedení spravedlivé války (JUS IN BELLO) prizmatem konfuciánství a jejich reflexe v zrcadle vybraných ustanovení Ženevských úmluv..... 79

Sergej Vasilevič, Naděžda Ilinična Miljutenková

The spoon from king's Philip II of Macedon wine-set and the burial of the golden man of……..…...101

Abstracts 109

MUSÍ SE BÁT VŠICHNI

Musíte se nás bát všichni! To je vzkaz zásahu policie se souhlasem státního zastupitelství v Energetickém regulačním úřadu 27. 5. 2015. Jde o ukázku moci, která má zastrašit kritiky zneužívání moci vedením státního zastupitelství a policie. Několik desítek policistů zasahovalo v Praze, v Jihlavě a v Ostravě se zástěrkou, že hledají jmenovací dekret místopředsedkyně Energetického regulačního úřadu Renaty Vesecké. Přitom zabavili jiné dokumenty a počítače. Zneužívání moci policií a vedením státního zastupitelství došlo tak daleko, že se nenamáhají uvést alespoň na první pohled rozumnou zástěrku svého počínání. Normálně by totiž dle organizačního řádu či telefonního seznamu Energetického regulačního úřadu došel jeden policista na personální oddělení a jmenovací dekret si vzal. Navíc k čemu takový jmenovací dekret je? Nikdo nepopírá, že Renata Vesecká byla do funkce jmenovaná předsedkyní úřadu Alenou Vitáskovou. Jmenovací dekrety mají jednu větu.

Zásah policie s posvěcením státního zastupitelství má dva důvody. Prvním důvodem je zastrašit kritiky jejich činnosti. K nim Renata Vesecká patří. Druhým důvodem je demonstrace moci v době přijímání nového zákona o státním zastupitelství. Ten chce po vzoru jihoamerických vojensko - policejních diktatur zavést nekontrolovatelnou a neodpovědnou mocenskou represivní složku policie a státního zastupitelství. Co na tom, že ústava řadí státní zastupitelství u nás do odpovědné moci výkonné.

Návrh zákona je protiústavní, když státní zastupitelství chce mít neodpovědné a nekontrolovatelné jeho neústavním zařazením do moci justiční. V okamžiku, kdy se ukázalo, že návrh neprojde, policie a vedení státního zastupitelství vzkazuje kritikům zákona i poslancům a senátorům: *„Můžeme dělat, co chceme. Budeme-li chtít, řekneme, že jdeme do Parlamentu pro nějaké lejstro, a přitom odvezeme krabice materiálů a počítače z vašich kanceláří a budeme se v tom hrabat. A taky si vás budeme nahrávat a ono to skončí v médiích jako odposlechy Nečase.“*.

Proti zneužití moci je nutné bojovat, nechceme-li se stát policejně-prokurátorskou diktaturou. Soudy nás neochrání. Ústavní soud v souvislosti s přihráním kauzy Rath nepříslušnému Krajskému státnímu zastupitelství v Ústí nad Labem uvedl, že jde o *„závažný signál porušování principů právního státu“*, ale neudělal nic. Nejvyšší správní soud pak podpořil snahu po zbavení funkce Petra Coufala jakožto krajského státního zástupce, který nepatřil do fanklubu svých nadřízených, tím, že jej odsoudil za to, že Coufal zaparkování auta v souladu s právem a zdravým rozumem nehodnotil jako trestný čin, ale správní záležitost.

Boj proti porušování práva v jednotlivých kauzách je bojem za všechny, kteří se nechtějí zítra probudit v totalitním státě. Jde o to, zda se spokojíme s tím, že policie a státní zastupitelství může použít jakkoliv směšný argument pro cokoliv. I zde platí výrok Martina Niemöllera o vzrůstu moci nacistického státu: *„Když přišli nacisté pro komunisty, mlčel jsem; nebyl jsem přece komunista. Když zavírali sociální demokraty, mlčel jsem; nebyl jsem přece sociální demokrat. Když přišli pro odboráře, mlčel jsem; nebyl jsem přece odborář. Když přišli pro mě, nebyl už nikdo, kdo by se mě mohl zastat.“*.

Zdeněk Koudelka

Předseda redakční rady

Trestní odpovědnost právnických osob: česko-rakouské srovnání vybraných otázek

JUDr. Alena Kristková

kristkovaalena@seznam.cz
Nejvyšší státní zastupitelství Brno

ÚVOD

Úvodem si vypůjčím jeden citát, který dle mého názoru vystihuje ony kontroverze, jež trestní odpovědnost právnických osob doprovází: „*Právnické osoby nejsou z masa a kostí, a přesto mají orgány. Neznají pocity, přesto mají vůli. Jsou neviditelné, a přece jednají a mohou být volané k odpovědnosti za své činy. Nemají bydliště, avšak mají sídlo. Již více než století jiná právní odvětví než trestní právo uznávají právní existenci těchto osob, které nejsou lidmi. Trestní právo reagovalo pomaleji, a když už jejich trestní odpovědnost připustilo, učinilo tak v omezeném rozsahu a v návaznosti na splnění zvláštních podmínek.*“[1] Tento příspěvek se zabývá koncepcemi trestní odpovědnosti právnických osob dle právní úpravy v Rakousku a v České republice. Tyto dvě právní úpravy jsou pojednány a v určitých otázkách srovnány.

1. STRUČNĚ K MODELŮM TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB

Zjednodušeně lze říci, že můžeme rozlišovat mezi třemi základními koncepcemi trestní odpovědnosti právnických osob.[2] První model je založen na tzv**. přičitatelnosti** jednání fyzických osob osobě právnické. Osoby fyzické musí přitom být v určitém vztahu k právnické osobě (např. pověřeny obchodním vedením společnosti, ale i např. v zaměstnaneckém vztahu). Pokud potom taková fyzická osoba, resp. orgán právnické osoby složený z fyzických osob, spáchá protiprávní čin, který byl učiněn v souvislosti s činností právnické osoby, může být tento skutek tzv. přičten právnické osobě, která za něj bude potrestána. Tento model je hojně aplikován v zemích kontinentální Evropy, ačkoliv pochází

[1] DREYER, Emmanuel. *Droit pénal général*. Champs Université, Flammarion 2002, s. 78. Cit. z: JELÍNEK, Jiří. Trestní odpovědnost právnických osob jako předmět zkoumání [online]. Ministerstvo vnitra České republiky [cit. 15. 11. 2013]. Dostupné z: http://www.mvcr.cz/clanek/trestni-odpovednost-pravnickych-osob-jako-predmet-zkoumani.aspx.

[2] Srov. např. článek od HEINE, Günter. Unternehmen, Strafrecht und europäische Entwicklungen. *Österreichische Juristen-Zeitung*. 2000, s. 871 a násl.

původně z Anglie.[3] Tento model byl taktéž zvolen pro úpravu trestní odpovědnosti právnických osob v České republice, i v Rakousku, jež budou podrobněji rozebrány níže v textu.

Druhý model je založen na **původní odpovědnosti právnické osoby**, jež není odvozena od fyzických osob, jako je to v modelu tzv. přičitatelnosti. Tento model je uplatňován např. v USA nebo v Austrálii. Základem je odpovědnost právnické osoby za řádný výkon jejích práv a povinností, především povinností řídících a kontrolních, z jejichž nedodržení se posléze může odvíjet i trestněprávní odpovědnost právnické osoby.[4]

Třetí model je postaven na konstrukci tzv. **objektivní odpovědnosti** právnické osoby, právnická osoba tedy ručí za vzniklý škodlivý stav, a to bez ohledu na zavinění. Použitelný je tento model v angloamerickém systému práva, v USA je např. model objektivní odpovědnosti použit při trestněprávní ochraně životního prostředí.[5]

2. OBECNĚ K TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB V RAKOUSKU

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob[6] je v Rakousku účinný od 1. ledna 2006 (*Verbandsverantwortlichkeitsgesetz*, dále též jen jako „VbVG“). Tento zákon, jenž byl přijat především z důvodu mezinárodních závazků Rakouska (především se jedná o akty Evropské

[3] HEINE, Günter. Unternehmen, Strafrecht und europäische Entwicklungen. *Österreichische Juristen-Zeitung*. 2000, s. 873.

[4] Podrobně k tomuto modelu viz disertace VANÍČEK, David. *Trestní odpovědnost právnických osob a fyzických osob za ně jednajících (disertační práce)*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, str. 99.

[5] Připomeňme například katastrofu v Mexickém zálivu z roku 2010, kdy se v důsledku exploze potopila ropná plošina Deepwater Horizon vlastněná britskou společností British Petrol. Ropný vrt zůstal otevřen a do oceánu uniklo obrovské množství ropy, 11 dělníků pracujících na vrtné plošině přišlo při explozi o život. BP čelí trestním i civilním žalobám. Jako mimosoudní vyrovnání, kterým BP vypořádá jak civilní tak trestní nároky, musí zaplatit 2.5 bilionu dolarů. Trestní řízení proti jednotlivcům se koná odděleně. V případě této ekologické katastrofy způsobené koncernem BP se jedná například o odpovědnost podle zákona Migratory Bird Treaty Act. Více srov. Lawyers.com: Environmental Law [online]. BP Oil Spill Criminal Liability [cit. 11. 11. 2013]. Dostupné z: http://environmental-law.lawyers.com/BP-Oil-Spill-Criminal-Liability.html.

[6] Je sice zřejmé, že VbVG je zákon upravující trestní odpovědnost právnických osob a trestní řízení proti nim, nicméně samotné znění zákona je velmi opatrné v tom smyslu, že nezmiňuje přímo trestní odpovědnost, nýbrž odpovědnost za trestné činy, stejně tak např. terminologie v oblasti sankcí, kdy je peněžitý trest nazván v překladu spíše pokutou (*Geldbuße*), která evokuje dojem spíše správní sankce. Pojem pokuta údajně vyjadřuje spíše jakousi výtku na rozdíl od pojmu trest, který je používán v trestním právu fyzických osob. Důvodem pro tyto formulace je údajně teoretický problém s celým konceptem zaviněného jednání u právnických osob. Blíže srov. KNOPP, Lothar, RATHMANN, Dörthe. Aktuelle Entwicklungen beim Unternehmensstrafrecht – Deutschland und Österreich im Vergleich. *Juristische Rundschau*. 2005, č. 9, s. 361.

unie[7] a dalších mezinárodních organizací[8]), obsahuje jak hmotné právo, tj. především podmínky trestní odpovědnosti a ukládání sankcí, tak i procesní část, kde je upraveno řízení proti právnickým osobám. Tento zákon je *lex specialis* k trestnímu zákoníku (*Strafgesetzbuch*, dále také jen jako „StGB“) a k trestnímu řádu (*Strafprozessordnung*, dále také jen jako „StPO“). Z hlediska práva procesního je zde zajímavé, že stíhání právnických osob je v určitých případech ponecháno na uvážení státního zástupce. Tyto důvody jsou především procesně ekonomického charakteru, hodnotícím kritériem jsou právě náklady trestního řízení, které by v poměru k hrozící sankci či k závažnosti činu byly neúměrně vysoké (srov. § 18 odst. 1 VbVG). V tomto smyslu lze tedy hovořit o projevu zásady oportunity. Z hlediska užití StGB je třeba zdůraznit, že VbVG neobsazuje ustanovení o ukládání sankcí, tudíž bude použit trestní zákoník, a to včetně ustanovení o přitěžujících a polehčujících okolnostech. Stejně tak budou použity ustanovení StGB pro otázku trestnosti.[9]

Dle důvodové zprávy se zavedením institutu trestní odpovědnosti právnických osob očekávalo zejména to, že právnické osoby vyvinou velké úsilí, aby se jejich zaměstnanci nedopouštěli trestných činů. Zpráva tedy zdůrazňuje velký důraz na prevenci trestné činnosti u právnických osob.[10] Tato prevence by měla mít dokonce i dopad na konkurenceschopnost podniků (právnických osob), které tím, že zavedou různá opatření, aby se vyhnuly možné odpovědnosti, zlepší svou pozici na trhu práce, protože budou efektivnější. Z hlediska praktického však není institut přespříliš využíván. Do roku 2010 bylo vedeno přibližně 300 až 350 trestních řízení proti právnickým osobám, v posledních letech je ale tendence spíše stoupavá. Ze zprávy o činnosti vyplývá, že státní zastupitelství hojně využívá výše zmíněného institutu uvážení dle § 18 odst. 1 VbVG a v nadprůměrné míře trestní stíhání zastavuje.[11]

---

[7] První právní dokument EU, jež předvídá odpovědnost právnických osob, je Druhý protokol z roku 1997 k Dohodě o ochraně finančních zájmů ES. Záměrně používám pouze termín „odpovědnost“, neboť mezinárodní dokumenty nevyzývají členské státy k tomu, aby zavedly přímo trestní odpovědnost, možná je i odpovědnost správně právní, kterou zavedlo např. Německo.

[8] Jde např. o dokumenty OECD, Rady Evropy (např. Trestněprávní dohoda o korupci z roku 1999), OSN (např. Dohoda o financování terorismu z roku 2000 aj.).

[9] STEININGER, Einhard. *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz. Ein Lehrbuch*. Wien: Linde Verlag Wien, 2006. ISBN 10: 3 707310280. S. 23.

[10] PÜHRINGER, Lisa. *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz. Praxiskommentar*. Linz: pro Libris, 2013. ISBN 9783990082379. S. 14.

[11] PÜHRINGER, Lisa. *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz. Praxiskommentar*. Linz: pro Libris, 2013. ISBN 9783990082379. S. 12.

3. PRÁVNĚ TEORETICKÉ PROBLÉMY

V Rakousku, stejně jako v České republice při debatě o zavedení trestní odpovědnosti právnických osob, byly namítány různé potíže se začleněním této konstrukce do kategorií jednání osoby, resp. zaviněné jednání právnické osoby, tedy otázka viny. Rakousko, stejně jako Česká republika spadá pod systém práva kontinentálního, kde jsou právně teoretická východiska trestní odpovědnosti fyzických osob pevně ukotvena, a tudíž argumentace byla velmi podobná jako v České republice. Právnické osoby jsou fiktivním konstruktem. Fiktivní konstrukt nemůže jednat, resp. nemůže jednat zaviněně. Za právnickou osobou vždy stojí osoby fyzické, což jsou ti praví pachatelé, kteří by měli být potrestáni. Jan Musil se domnívá, že když mohou být korporace nositeli práv a povinností, tak jsou způsobilé jednat buď v souladu s těmito právy a povinnostmi nebo v nesouladu s nimi.[12] Zavinění je však spjato s určitými psychologickými pochody, kterými právnická osoba nedisponuje a ani disponovat nemůže, protože je pouze fiktivním konstruktem. Proto se teoretici pokoušejí konstruovat teorie, které by ospravedlnily trestní odpovědnost korporací i z hlediska teoretické otázky zavinění. Výstižný přehled těchto teorií udává například Fenyk.[13]

Steininger v této souvislosti uvádí, že předpokladem trestnosti právnické osoby je fakt, že tato osoba ručí za jednání určitých osob fyzických, jež jsou s touto právnickou osobou v blízkém vztahu. Zde se nabízí dva okruhy osob, jednak jsou to osoby, jež zajišťují chod společnosti a plní její úkoly a potom osoby, jež společnost vlastní a kterým plyne hospodářský zisk.[14] VbVG tuto konstrukci zavinění obsahuje (viz podrobně níže v textu). Jde tedy o konstrukci, kde právnická osoba ručí za jednání osob fyzických a taková trestná jednání se právnické osobě přičítají (obdobná konstrukce jako v České republice). Rakousko zde argumentuje, že teorie samozřejmě není dokonalá, neboť ve skutečnosti je za jednání někoho (fyzické osoby) potrestán někdo jiný (právnická osoba), nicméně tuto nedokonalost lze ospravedlnit pragmatickou právně politickou nutností.[15]

---

[12] MUSIL, Jan. Trestní odpovědnost právnických osob – ano či ne? *Trestní právo*. 2000, roč. 5, č. 7-8, s. 3. ISSN 1211-2860.

[13] FENYK, Jaroslav. Vývoj trestní odpovědnosti právnických osob a český návrh zákona o trestním soudnictví nad právnickými osobami. *Státní zastupitelství*. 2003, roč. 1, č. 2-3, s. 4. ISSN 1214-3758, srov. také HUBER, Barbara. Trestní odpovědnost korporací (Požadavky v rámci mezinárodních konvencí a jejich aplikace v evropských zemích). *Trestní právo*. 2000, roč. 5, č. 9, s. 3-4. ISSN 1211-2860.

[14] STEININGER, Einhard. *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz. Ein Lehrbuch*. Wien: Linde Verlag Wien, 2006. ISBN 10: 3 707310280. S. 31.

[15] STEININGER, Einhard. *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz. Kommentar*. Wien: Linde Verlag Wien, 2006. ISBN 3 707309452. S. 18.

4. ZÁKLADY TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI V RAKOUSKÉM VBVG

Konstrukce zavinění byla již stručně nastíněna shora, nyní je však třeba definovat subjekty, jejichž jednání je v rámci posuzování trestní odpovědnosti právnických osob relevantní. § 1 VbVG stanoví, za jakých podmínek jsou právnické osoby (*Verbände,* v doslovném znění tedy spíše „spolky" či „sdružení") trestně odpovědné, jak budou sankcionovány, jakož i řízení, které proti nim bude vedeno. Na rozdíl od české právní úpravy v zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob (dále též jen jako „TOPOZ") není uveden taxativní výčet trestných činů, pro které lze právnické osoby stíhat. Z toho tedy vyplývá, že v případě VbVG se na právnické osoby vztahují všechny skutkové podstaty trestných činů. Zákonná dikce rovněž implicitně stanoví, že trestné je nejenom jednání, ale též opomenutí („*mit gerichtlicher Strafe bedrohte Handlung*").

Subjekty jsou ve VbVG uvedeny poměrně široce:[16]

§ 1

(1) ...

(2) Spolky se ve znění tohoto zákona rozumí právnické osoby, jakož i registrované osobní společnosti a evropská hospodářská zájmová sdružení.

(3) Spolky ve znění tohoto zákona nejsou: pozůstalost, stát, jednotlivé spolkové země, obce a ostatní právnické osoby, pokud jednají v rámci svých zákonem stanovených pravomocí; státem uznané církve, náboženské společnosti a další náboženské komunity, pokud provádějí duchovní činnost.

Komentář k tomuto vymezení uvádí, že hlavním předpokladem je, aby takový subjekt byl, a to alespoň částečně, právně způsobilý, a tudíž aby mohl svým vlastním jednáním zakládat právní vztahy. Hospodářské určení právnické osoby není rozhodující, subjektem podle VbVG mohou být i charitativní či jiná obdobná sdružení.[17]

K pojmu právnická osoba komentář udává, že je nepodstatné, zda se jedná o právnickou osobu práva veřejného (např. profesní samospráva, univerzity, některé banky atp.)

[16] Vlastní překlad autorky, v originále zákon stanoví:
(2) Verbände im Sinne dieses Gesetzes sind juristische Personen sowie eingetragene Personengesellschaften und Europäische wirtschaftliche Interessenvereinigungen.
(3) Keine Verbände im Sinne dieses Gesetzes sind: die Verlassenschaft; Bund, Länder, Gemeinden und andere juristische Personen, soweit sie in Vollziehung der Gesetze handeln; anerkannte Kirchen, Religionsgesellschaften und religiöse Bekenntnisgemeinschaften, soweit sie seelsorgerisch tätig sind.

[17] STEININGER, Einhard. *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz. Kommentar*. Wien: Linde Verlag Wien, 2006. ISBN 3 707309452. S. 27.

či soukromého (kapitálové společnosti – tj. společnost s ručením omezeným, akciová společnost, evropská společnost, dále se jedná o různá družstva – úvěrová, spořitelní atp., spořitelny, ale také např. politické strany, fondy, nadace).[18] Společnosti dle práva občanského jsou naproti tomu z odpovědnosti vyjmuty.[19]

V rámci výše uvedených subjektů dále § 2 VbVG vymezuje konkrétní fyzické osoby, jež v rámci osoby právnické jednají. Ustanovení rozlišuje mezi osobami s rozhodovacími pravomocemi (*Entscheidungsträger*) a mezi tzv. spolupracovníky (*Mitarbeiter*). Jedná se o ony dvě výše zmíněné roviny, s nimiž VbVG v rámci konstrukce zavinění operuje.

Osobou s rozhodovacími pravomocemi je tak jednatel, člen představenstva nebo prokurista anebo ten, kdo je obdobně pověřen zastupovat společnost navenek. Dále se jedná o osoby, které jsou členy dozorčí rady, správní rady anebo o osoby, jež jinak vykonávají své kontrolní pravomoci ve vedoucí pozici. Osobou s rozhodovacími pravomocemi je také ten, kdo je sice osobou rozdílnou od výše uvedených osob, ale přesto má významný vliv na řízení právnické osoby.

Oproti tomu je osobou klasifikovanou jako spolupracovník ten, kdo vykonává pracovní činnost pro právnickou osobu na základě pracovního, učebního nebo jiného vzdělávacího poměru; nebo na základě poměru podle zákona o domácích pracích (*Heimarbeitsgesetz*, jedná se o zvláštní kategorii pracovníků, kteří pracují buď doma, v dílně v oblasti zpracování, výroby atp.) anebo kdo je v pozici obdobné jako zaměstnanec (např. žurnalisti); dále ten, kdo pro právnickou osobu vykonává pracovní činnost jako tzv. přenechaná pracovní síla (*Arbeitskräfteüberlassungsgesetz*) anebo ten, kdo výše uvedenou činnost vykonává na základě služebního anebo jiného veřejnoprávního vztahu (např. vojáci).

Koncepce přičitatelnosti je potom uvedena v § 3 VbVG. V tomto ustanovení je zakotveno, která jednání fyzických osob označených jako *Mitarbeiter* nebo *Entscheidungsträger* jsou přičitatelná právnické osobě, a za něž je následně možno vyvodit trestní odpovědnost dané právnické osoby. Právnická osoba je tedy odpovědná za jednání jedné ze dvou zmíněných fyzických osob, pokud tato fyzická osoba trestný čin spáchala ve prospěch právnické osoby nebo pokud takovým trestným činem fyzické osoby byly porušeny povinnosti, jimž musí právnická osoba dostát. Jedna z těchto dvou podmínek musí být splněna vždy, ať už se jedná

[18] STEININGER, Einhard. *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz. Kommentar*. Wien: Linde Verlag Wien, 2006. ISBN 3 707309452. S. 27-28.

[19] HOTTER, Maximilian, SOYER, Richard. Grundlagen der Verbandsverantwortlichkeit. In *Unternehmensstrafrecht – eine Praxisanleitung*. Wien: Neuer wissenschaftlicher Verlag, 2010.S.21.

o trestný čin spolupracovníka nebo osoby ve vedoucí pozici. Pokud jde o osobu ve vedoucí pozici, musí být zároveň splněna podmínka, že tato fyzická osoba trestný čin spáchala zaviněně a protiprávně. Zmíněná fyzická osoba tedy musí spáchat trestný čin za splnění všech podmínek, které StGB stanoví pro trestní odpovědnost fyzických osob. Trestní odpovědnost právnické osoby je tedy závislá na trestní odpovědnosti osoby fyzické. Pokud fyzické osobě dle StGB svědčí nějaký důvod, který neumožňuje trestní stíhání (např. promlčení, zánik trestnosti pokusu atp.), potom se tento důvod přičítá i osobě právnické a tato taktéž nemůže být stíhána.[20] Pro trestní odpovědnost právnické osoby je potom také dostačující, pokud je postaveno najisto, že byl spáchán nějakou fyzickou osobou trestný čin a je stanoven aspoň určitý okruh osob, které se jej měly dopustit, nemusí být stanovena konkrétní fyzická osoba, která trestný čin měla spáchat.[21]

Druhá kategorie trestných činů přičitatelných právnické osobě zahrnuje zavinění spolupracovníka. Opět musí být splněna podmínka, že tato fyzická osoba trestný čin spáchala ve prospěch právnické osoby nebo pokud takovým trestným činem fyzické osoby byly porušeny povinnosti, jimž musí právnická osoba dostát (§ 3 odst. 1 VbVG). Dále zákon stanoví podmínku, že spolupracovník musel trestný čin spáchat protiprávně; právnická osoba je odpovědná za úmyslný trestný čin jen tehdy, pokud jej spolupracovník spáchal úmyslně a za nedbalostní trestný čin tehdy, pokud jej spolupracovník spáchal z nedbalosti.[22] Zároveň však muselo být spáchání trestného činu umožněno nebo podstatně ulehčeno tím, že osoba s rozhodující pravomocí zanedbala dle okolností vhodnou a náležitou péči a to zejména tím, že opomenula učinit podstatná technická, organizační nebo personální opatření, jež měla spáchání trestného činu zabránit. V tomto případě se zavinění osoby s rozhodovacími pravomocemi nezkoumá.[23] Tuto konstrukci si lze vysvětlit tak, že má předcházet odpovědnosti právnické osoby za excesy zaměstnanců, jež zároveň neplynuly z nějakého pochybení vedení právnické osoby. V tomto případě musí tedy dojít k naplnění kumulativních podmínek, kdy jednak osoba s rozhodovacími pravomocemi zanedbá své povinnosti, což zároveň umožní spolupracovníkovi spáchat trestný čin.

---

[20] STEININGER, Einhard. *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz. Kommentar*. Wien: Linde Verlag Wien, 2006. ISBN 3 707309452. S. 57.

[21] STEININGER, Einhard. *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz. Kommentar*. Wien: Linde Verlag Wien, 2006. ISBN 3 707309452. S. 59.

[22] Nedbalost lze přitom spolupracovníkovi přičíst i tehdy, pokud nemohl rozeznat, že jeho jednání je protiprávní. HOTTER, Maximilian, SOYER, Richard. Grundlagen der Verbandsverantwortlichkeit. In *Unternehmensstrafrecht – eine Praxisanleitung*. Wien: Neuer wissenschaftlicher Verlag, 2010. S. 24.

[23] HOTTER, Maximilian, SOYER, Richard. Grundlagen der Verbandsverantwortlichkeit. In *Unternehmensstrafrecht – eine Praxisanleitung*. Wien: Neuer wissenschaftlicher Verlag, 2010. S. 23.

Rakouská konstrukce zavinění v podstatě striktně dodržuje individuální zavinění fyzické osoby, které jde za určitých okolností na vrub osoby právnické. Zákonný text vlastně nepřipouští žádnou otázku stran jakékoliv kolektivní odpovědnosti právnické osoby.

VbVG dále v § 3 odst. 4 uvádí, že trestní odpovědnost právnické osoby nevylučuje trestní odpovědnost osoby fyzické za stejný trestný čin. Ačkoliv se materiálně jedná o čin téže osoby, tak formálně je odpovědnost rozdělena na odpovědnost právnické osoby a fyzické osoby v rámci individuálního trestního práva. Mohou tedy probíhat paralelně dvě trestní řízení.

5. POJETÍ TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB V ČESKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ

Trestní odpovědnost právnických osob byla do českého právního řádu zavedena s účinností od 1. ledna 2012 zákonem č. 418/2011 Sb. (dále též jen jako „TOPOZ“). Stejně jako Rakousko, i Česká republika řešila právně teoretické problémy související se zavedením tohoto institutu. Nejsilnějším argumentem odpůrců byla, obdobně jako v Rakousku, nemožnost korporací jednat zaviněně.[24] Někteří odpůrci trestní odpovědnosti právnických osob dokonce poukazovali na možný rozpor určitých ustanovení TOPOZ s ústavním pořádkem.[25] Především z důvodu plnění mezinárodních závazků však bylo nutné trestní odpovědnost právnických osob regulovat. Česká republika byla dokonce posledním členským státem Evropské unie, jež tento institut právně neukotvil.[26] Pro trestání právnických osob byl přijat model tzv. pravé trestní odpovědnosti právnických osob.[27]

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob je tzv. vedlejší smíšený trestní předpis, který obsahuje hmotněprávní i procesní ustanovení[28] a jež je *lex specialis* vůči trestnímu zákoníku (dále též jen jako „TZ“) a trestnímu řádu (dále též jen jako „TŘ“). Na rozdíl od rakouské

[24] Argumentaci tohoto druhu zdůrazňoval např. již Solnař, srov. SOLNAŘ, Vladimír. *Základy trestní odpovědnosti.* Praha: Academia, 1972, 367 s. ISBN 0. S. 196.
[25] K tomu srov. např. VIDRNA, Jan. Je zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim zcela v souladu s ústavním pořádkem České republiky? *Trestní právo*. 2012, č. 11, s. 13-19.
[26] ŠÁMAL, Pavel. K trestněprávní odpovědnosti právnických osob. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 11, s. 20.
[27] Jedná se o model, kde jsou v právním předpise stanoveny kompletní podmínky trestní odpovědnosti, sankce, skutkové podstaty atd. Opakem je model tzv. nepravé trestní odpovědnosti, kde zmíněné podmínky trestní odpovědnosti stanoveny nejsou. Protiprávní jednání právnických osob je sankcionováno pouze určitou sankcí a trestně právně odpovědné jsou pouze fyzické osoby jednající za právnickou osobu. Právnickým osobám je však možné uložit určité sankce, jejichž povaha je, např. dle Šámala, pochybná (např. úprava ve Španělsku či Švédsku). Postih právnických osob je však v rámci nepravé trestní odpovědnosti založen na postihu konkrétní fyzické osoby. Srov. ŠÁMAL, Pavel. K trestněprávní odpovědnosti právnických osob. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 11, s. 22.
[28] FENYK, Jaroslav. Pojem trestní odpovědnosti právnických osob. In *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 526. ISBN 9788071790822.

úpravy, kde VbVG neobsahuje žádný výčet trestných činů, jež mohou právnické osoby spáchat, a tudíž se mohou právnické osoby dopustit všech trestných činů uvedených v StGB, obsahuje TOPOZ taxativní výčet trestných činů. Taková konstrukce však může činit obtíže, jelikož konkrétní výčet nemusí odpovídat potřebám praxe, což se již ukázalo v případě trestného činu lichvy podle § 218 TZ, který byl do taxativního výčtu v TOPOZ včleněn v roce 2013. Zákonodárce tak zareagoval na podvodné jednání poskytovatelů půjček (právnických osob), jež nabízí osobám v tíživé finanční situaci tzv. snadné řešení dluhové situace.[29]

6. ZÁKLADY TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI DLE ČESKÉHO TOPOZ

TOPOZ ve svém § 1 odst. 1 stanoví, že „Tento zákon upravuje podmínky trestní odpovědnosti **právnických osob**, tresty a ochranná opatření, které lze za spáchání stanovených trestných činů právnickým osobám uložit, a postup v řízení proti právnickým osobám.“ Blíže však pojem právnické osoby nedefinuje. Pouze ustanovení § 6 stanoví negativní výčet právnických osob (viz níže v textu).

Právní akty EU vymezují subjekty trestní odpovědnosti tak, že se jedná o „jakýkoliv subjekt, který je právnickou osobou podle příslušného vnitrostátního práva, s výjimkou států nebo jiných veřejnoprávních subjektů při výkonu veřejné moci a veřejných mezinárodních organizací."[30] Dle komentáře k TOPOZ lze právnickou osobu definovat podle dvou kritérií: subjekt právo za právnickou osobu výslovně označuje, nebo subjekt je jako právnická osoba vymezen za pomoci typických znaků, které v odborné teorii a praxi převažují jako pojmové znaky právnických osob. Pojem je tedy třeba vykládat v souladu s občanskoprávním vymezením tohoto pojmu, kde jsou pro právnické osoby stanovena následující kritéria: [31]

- právní subjektivita,
- způsobilost k právním úkonům,
- způsobilost k protiprávním úkonům,
- název a sídlo,
- vnitřní organizační struktura a

[29] Více viz Důvodová zpráva k zákonu ze dne 3. února 2013, jímž se mění zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim [online]. Poslanecká sněmovna PČR [cit. 5. 11. 2013]. Dostupné z: www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=141270.
[30] ŠÁMAL, Pavel. K trestněprávní odpovědnosti právnických osob. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 11, s. 22.
[31] FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, 169 s. ISBN 978-80-7357-720-9. S. 2.

- osamostatnění majetku, tj. majetek oddělený od ostatních fyzických a právnických osob.

Ve srovnání s rakouskou úpravou obsaženou ve VbVG tedy české vymezení pokrývá i vymezení uvedené v § 1 odst. 2 VbVG (Spolky se ve znění tohoto zákona rozumí právnické osoby, jakož i registrované osobní společnosti a evropská hospodářská zájmová sdružení.) Je samozřejmě diskutabilní, jaké všechny entity lze dle rakouského práva pokládat za právnické osoby. Dle komentáře (viz výše) je však nutná alespoň částečná způsobilost k právním úkonům, aby bylo možno entitu podřadit pod pojem právnická osoba.

Pod české vymezení právnické osoby spadají např. i církve a náboženské společnosti, které jsou však dle VbVG z trestní odpovědnosti vyloučeny, pokud provozují duchovní činnost. Jelikož § 6 TOPOZ trestní odpovědnost církví nevylučuje, lze se domnívat, že výčet subjektů je v české právní úpravě, alespoň v tomto ohledu, širší.

Zmíněný § 6 TOPOZ vylučuje trestní odpovědnost těch právnických osob, které jsou územním samosprávným celkem při výkonu veřejné moci anebo stát Česká republika. *A contrario* se lze tedy domnívat, že pokud územně samosprávný celek (kraj, obec) vystupuje jako soukromý subjekt, lze jej považovat za trestně odpovědný subjekt dle TOPOZ. Výklad pojmu Česká republika je spojen s určitými úskalími, neboť je třeba brát v potaz i organizační složky státu a ostatní správní úřady státu. Podle § 3 odst. 1 zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky však organizační složky státu nejsou právnickými osobami, a tudíž nejsou postižitelné ani dle TOPOZ.[32] TOPOZ však nevylučuje trestní odpovědnost právnických osob, v nichž má stát či územně samosprávný celek majetkovou účast. Komentář udává, že v tomto případě se jedná zejména o takové subjekty, které mají sloužit veřejnému blahu (např. dopravní podniky, vodovody a kanalizace, čističky odpadních vod, spalovny, divadla, knihovny, výstaviště, sportovní či rekreační areály apod.).[33] Šámal uvádí u vyloučení trestní odpovědnosti státu a jeho organizačních složek logický argument, že např. u majetkových sankcí nemůže trest splnit svůj účel, např. u pozbytí vlastnictví ve prospěch státu, kdy u organizačních složek státu se jedná právě o majetek státu.[34]

---

[32] Blíže k výkladu pojmu „Česká republika“ srov. FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, 169 s. ISBN 978-80-7357-720-9. S. 16-17.

[33] FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, 169 s. ISBN 978-80-7357-720-9. S. 21.

[34] ŠÁMAL, Pavel. K trestněprávní odpovědnosti právnických osob. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 11, s. 23.

Výše uvedené subjekty, právnické osoby, se tedy mohou dopustit trestných činů taxativně uvedených v § 7 TOPOZ. Ke spáchání těchto trestných činů je třeba mimo další znaky skutkové podstaty naplnit i tzv. subjektivní stránku trestného činu, tj. zavinění. Česká právní úprava obsažená v TOPOZ se s teorií zavinění vypořádala tak, že konstruuje odpovědnost na základě přičitatelnosti, která se opírá o protiprávní jednání osob, jednajících za právnickou osobu přímo, nebo konstruuje odpovědnost na základě porušení péče řádného hospodáře.[35]

Konstrukce zavinění je tedy založená na tzv. přičitatelnosti, kdy se právnické osobě přičítá jednání, jehož se dopustily určité fyzické osoby. Přičítat lze právnické osobě jednání spáchané jejím jménem nebo v jejím zájmu nebo v rámci její činnosti. Fenyk v této souvislosti hovoří o tzv. kumulativní objektivní stránce trestného činu, kdy musí být naplněna jednak základní objektivní stránka jako u trestného činu fyzické osoby a zároveň musí být ještě naplněn jeden z alternativních znaků, které stanoví TOPOZ (výše uvedené jednání spáchané jménem, v zájmu nebo v rámci činnosti právnické osoby).[36] Fenyk v tomto kontextu uvádí, že se může jednat jak o jednání konáním tak i nekonáním, přičemž u kategorie „v zájmu“ právnické osoby ještě dodává, že se bude jednat o jednání, jež zlepšuje nebo alespoň zachovává právnické osobě postavení v oblasti jejího působení, bez ohledu na to, zda jde o zájem hmotný nebo nehmotný.[37]

Přičitatelné je právnické osobě jednání jedním z následujících subjektů:[38]

- **statutární orgán** nebo člen statutárního orgánu, anebo jiná osoba, která je oprávněna jménem nebo za právnickou osobu jednat,
- ten, kdo u této právnické osoby **vykonává řídící nebo kontrolní činnost**, i když není osobou uvedenou v prvním bodě,

[35] Srov. FENYK, Jaroslav. Trestní odpovědnost právnických osob - úvodní vystoupení Prof. JUDr. Jaroslava Fenyka Ph.D., DSc. na diskusním setkání české národní skupiny AIDP Praha 6. 10. 2011. Institut pro kriminologii a sociální prevenci [online]. 2011 [cit. 13. 11. 2013]. Dostupné z: http://www.ok.cz/iksp/aidp_111006.html.

[36] FENYK, Jaroslav. Pojem trestní odpovědnosti právnických osob. In *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 531-532. ISBN 9788071790822.

[37] FENYK, Jaroslav. Pojem trestní odpovědnosti právnických osob. In *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 532. ISBN 9788071790822 a také FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, 169 s. ISBN 978-80-7357-720-9.

[38] Viz § 8 odst. 1 písm. a) až d) TOPOZ.

- ten, kdo **vykonává rozhodující vliv na řízení této právnické osoby**, jestliže jeho jednání bylo alespoň jednou z podmínek vzniku následku zakládajícího trestní odpovědnost právnické osoby, **nebo**
- **zaměstnanec** nebo osoba v obdobném postavení při plnění pracovních úkolů, i když není osobou uvedenou v předchozích bodech, jestliže jí ho lze přičítat podle § 8 odst. 2 TOPOZ, jež stanoví, že zaměstnanec jednal:
    - na podkladě rozhodnutí, schválení nebo pokynu orgánů právnické osoby nebo osob uvedených v bodech 1 až 3, **anebo**
    - proto, že orgány právnické osoby nebo osoby uvedené v bodech 1 až 3 neprovedly taková opatření, která měly provést podle jiného právního předpisu nebo která po nich lze spravedlivě požadovat, zejména neprovedly povinnou nebo potřebnou kontrolu nad činností zaměstnanců nebo jiných osob, jimž jsou nadřízeny, anebo neučinily nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení následků spáchaného trestného činu.

Za účelem definice pojmu „statutární orgán“ nebo „osoba oprávněná za právnickou osobu jednat“ je třeba odpověď hledat v obchodním zákoníku (dále též jen jako „ObchZ“). Pokud vycházíme z předpokladu, že se v případě právnické osoby, jež disponuje statutárním orgánem, bude jednat o nějakou obchodní společnost, můžeme takto vytyčit jednotlivé statutární orgány, resp. osoby oprávněné za obchodní společnost jednat.

V případě veřejné obchodní společnosti jsou oprávněni za společnost jednat všichni společníci, pokud se v rámci společenské smlouvy nedohodli jinak (viz § 81 ObchZ).

V případě komanditní společnosti jsou k obchodnímu vedení společnosti oprávněni pouze komplementáři, tj. společníci, jež ručí za závazky společnosti celým svým majetkem (jsou vlastně v postavení jako společníci veřejné obchodní společnosti).

Pokud jde o společnost s ručením omezeným, je podle § 133 ObchZ jednatel, popř. více jednatelů, přičemž jménem společnosti může jednat každý z nich sám, pokud není ve společenské smlouvě stanoveno jinak. Podle § 133 odst. 3 ObchZ jsou jednatelé jmenováni buď z řad společníků anebo se může jednat i o jiné fyzické osoby.

V případě akciové společnosti je statutárním orgánem dle § 191 odst. 1 ObchZ představenstvo. Pokud nestanoví stanovy akciové společnosti něco jiného, je za společnost oprávněn jednat každý člen představenstva samostatně. Členové představenstva, kteří

zavazují společnost, a způsob, kterým tak činí, se zapisují do obchodního rejstříku (viz § 191 odst. 1 ObchZ).

Pokud se bude jednat o tzv. jiné osoby, jež jsou oprávněny jménem nebo za právnickou osobu jednat, uvádí komentář následující případy:[39]

- jednání na základě plné moci
- každé jiné, byť i konkludentní zmocnění
- zákonné zastoupení na základě ObchZ
- nezmocněné jednatelství aj.

Z ustanovení § 8 odst. 1 písm. b) TOPOZ vyplývá, že právnické osobě lze přičítat i protiprávní jednání „*osoby, jež vykonává řídící či kontrolní činnost*“. V případě řídící činnosti sem lze podřadit zejména vrcholné orgány právnické osoby (např. valná hromada, shromáždění vlastníků jednotek atp.), v případě osob vykonávající kontrolní činnost se bude jednat typicky o dozorčí rady či různá jiná kontrolní grémia.[40]

Osoba vykonávající rozhodující vliv na řízení právnické osoby je pojem zastřešující především jednání v rámci velkých, často nadnárodních koncernů, kde nemusí být zcela zřetelná organizační struktura. Problematiku mateřských a dceřiných společností, kterých se toto ustanovení bude týkat, řeší ObchZ v rámci svých ustanovení § 66a (podnikatelská seskupení) a § 66b (jednání ve shodě). Osobou vykonávající rozhodující vliv na řízení právnické osoby tak může být např. tzv. ovládající osoba vymezená v § 66a odst. 2 ObchZ. Ovládající osobou (tzn. v případě obchodní společnosti mateřská společnost, např. většinový společník – srov. § 66a odst. 3 písm. a) ObchZ) je osoba, která fakticky nebo právně vykonává přímo nebo nepřímo (vliv vykonávaný prostřednictvím jiné osoby či jiných osob) rozhodující vliv na řízení nebo provozování podniku jiné osoby (tzv. ovládaná osoba, tj. dceřiná společnost).

Další osobou, jejíž jednání může být přičitatelné právnické osobě, je zaměstnanec. Bude se tedy jednat o osoby v pracovním poměru k právnické osobě. Mohou se vyskytnout případy, kdy nemusí být zcela jisté, zda se jedná o závislou práci a vztah zaměstnanec – zaměstnavatel

[39] FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, 169 s. ISBN 978-80-7357-720-9. S. 34.
[40] FOREJT, Petr, HABARTA, Petr, TREŠLOVÁ, Lenka. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim s komentářem*. Praha: Linde Praha, a.s., 2012, 407 s. ISBN 9788072018758. S. 73-74.

(např. tzv. zaměstnaný advokát, outsourcing[41] atd. – v obou těchto případech se jedná o zaměstnanecký vztah). Rozhodující pro posouzení tohoto vztahu bude rozhodný faktický obsah smlouvy a způsob výkonu činnosti, nikoliv formální označení smlouvy.[42] Vymezení pojmu zaměstnanec by tedy v jistých hraničních případech mohlo činit určité potíže, což pravděpodobně nebude případ úpravy rakouské, jež taxativně vymezuje, které fyzické osoby rozumí pod pojmem *Mitarbeiter*.

Zaměstnanec musí jednat protiprávně při plnění svých pracovních úkolů, a to na podkladě rozhodnutí, schválení nebo pokynu orgánů právnické osoby, anebo proto, že uvedené orgány neprovedly taková opatření, jež provést měly. Fenyk v případě těchto komisivních a omisivních podmínek vzniku trestní odpovědnosti právnické osoby hovoří o péči řádného hospodáře.[43] V případě jednání zaměstnance musejí být tedy splněny obě podmínky – jednak sám zaměstnanec musí konat a jednak musí ze strany relevantních orgánů právnické osoby dojít k porušení péče řádného hospodáře, tak jak je uvedena v § 8 odst. 2 písm. b) TOPOZ. Kratochvíl v této souvislosti uvádí, že v případě rozhodnutí, schválení nebo pokynu orgánu zaměstnanci, je vůle zaměstnance oslabena a může dojít k situaci, kdy je vůle zaměstnance zcela vyloučena.[44] I v takových případech však může být právnické osobě přičten úmyslný trestný čin, neboť subjektivní stránky zaměstnance a orgánů právnické osoby se zde kumulují.[45] Takové ustanovení, jež by zakotvovalo jednání zaměstnance na základě pokynu orgánu shora, v rakouském VbVG nenajdeme. Navíc VbVG výslovně zakotvuje, že právnická osoba (spolek) je odpovědná za úmyslný trestný čin, pokud zaměstnanec jednal úmyslně a za nedbalostní trestný čin, pokud zaměstnanec jednal nedbalostně (a za splnění dalších podmínek, viz výše), ona česká „kumulativní koncepce“ by se tedy zřejmě v Rakousku neuplatnila. Pokud by jednal zaměstnanec na základě pokynu rozhodovacího orgánu, pravděpodobně by byl odpovědným shledán právě tento rozhodující orgán.

Pokud jde o omisivní podmínky, jež orgány právnické osoby naplnily, jedná se buď o neprovedení opatření, která měla být provedena podle jiných právních předpisů anebo

[41] K tomu se vyjádřil i Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 31. srpna 2004, sp. zn. II ÚS 69/03.
[42] FOREJT, Petr, HABARTA, Petr, TREŠLOVÁ, Lenka. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob* a řízení *proti nim s komentářem*. Praha: Linde Praha, a.s., 2012, 407 s. ISBN 9788072018758. S. 77-79.
[43] FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, 169 s. ISBN 978-80-7357-720-9. S. 40.
[44] Trestní odpovědnost právnické a fyzické osoby se posuzuje odděleně, pokud tedy není fyzická osoba trestně odpovědná, např. pro nedostatek subjektivní stránky, nebrání to trestní odpovědnosti právnické osoby (srov. § 8 odst. 4 písm. d) TOPOZ.
[45] KRATOCHVÍL, Vladimír. Trestní odpovědnost právnické osoby jednající v omylu. In *Pocta akademikovi Dr.h.c. prof. JUDr. Milanovi Čičovi, Dr.Sc. k 80. narozeninám*. Bratislava: PEVŠ, 2012. Cit. z: FENYK, Jaroslav, SMEJKAL, Ladislav. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, 169 s. ISBN 978-80-7357-720-9. S. 39.

o opatření, jež lze po orgánech spravedlivě požadovat. V případě opatření podle jiných právních předpisů si lze představit širokou škálu povinností, jež musí právnické osoby dodržovat, např. povinnosti plynoucí z pracovněprávních vztahů, podmínky BOZP, záleží taktéž na tom, v jakém odvětví právnická osoba podniká, zda při její činnosti hrozí negativní dopad na životní prostředí v případě zanedbání podmínek atp. Co se týče opatření, jež lze po právnické osobě spravedlivě požadovat, může jít zejména o preventivní opatření zabraňující páchání trestných činů v rámci právnické osoby (např. etické kodexy). Tyto omisivní podmínky jsou v rakouské úpravě konstruovány obdobně. Nutno podotknout, že takové vymezení podmínek je uvedeno v mezinárodních dokumentech zavazujících členské státy k zavedení odpovědnosti právnických osob.[46]

Vzniku trestní odpovědnosti právnické osoby nebrání fakt, že nebyla zjištěna konkrétní fyzická osoba, jež trestný čin spáchala (§ 8 odst. 3 TOPOZ). Tímto ustanovením lze předcházet situacím, kdy je zjevné, že došlo v rámci právnické osoby k trestnému činu, nicméně z nějakého důvodu nelze určit, kdo (který konkrétní zaměstnanec či člen orgánu) trestný čin spáchal, a tudíž by zůstala jak právnická osoba, tak i konkrétní fyzická osoba nepotrestána. Tento požadavek stanoví i některé mezinárodní dokumenty, jež Českou republiku zavazují k odpovědnosti právnických osob.[47] Obdobné ustanovení sice v rakouském VbVG nenajdeme, avšak praxe tento postup schvaluje, což zajisté plyne i z požadavku mezinárodních dokumentů. Jelikož má být trestní stíhání a trestání právnických osob efektivní, nebylo by dle mého názoru možné postupovat jinak, neboť nedohledání konkrétních osob vinných pochybením právnické osoby by zmařilo potrestání právnické osoby (a samozřejmě i fyzické osoby), což by ve svém důsledku mohlo vést k různým kamuflážím majícím za cíl vytvořit v rámci právnické osoby netransparentní strukturu, kde by bylo v některých případech komplikované až nemožné dohledat konkrétního viníka.

[46] Např. čl. 22 Úmluvy Rady Evropy o boji proti obchodování s lidmi stanoví: „[...]shall take the measures necessary to ensure that a legal person can be held liable where **the lack of supervision or control by a natural person referred to in paragraph 1 (**any natural person, acting either individually or as part of an organ of the legal person, who has a leading position within the legal person [...] – pozn. autorky) **has made possible the commission of a criminal offence** established in accordance with this Convention for the benefit of that legal person by a natural person acting under its authority.“

[47] Mezinárodní dokumenty často hovoří o odpovědnosti právnické osoby na základě jednání fyzické osoby, jež jednala buď samostatně, nebo jako součást kolektivního orgánu. Z textu tedy nevyplývá, že by musely být dohledány konkrétní fyzické osoby. Postačí, pokud bude určen alespoň okruh osob, v rámci něhož se nějaká fyzická osoba trestného činu dopustila. Srov. např. Convention on Action against Trafficking in Human Beings, čl. 22 nebo Convention on Cybercrime, čl. 12.

Konstrukcemi v TOPOZ obsaženými, které se vypořádávají se subjektivní stránkou trestného činu, se tedy úprava snaží vyhovět jak teorii zavinění, tak objektivním požadavkům na potrestání pachatele trestné činnosti, kdy není možné zjistit konkrétní fyzickou osobu, která jednala. Vždy je však předpokladem trestní odpovědnosti právnické osoby právě jednání osoby fyzické. Důvodová zpráva k TOPOZ uvádí, že odpovědnost konstruovanou na přičitatelnosti trestného činu právnické osobě je třeba považovat za zvláštní druh odpovědnosti za zavinění u právnické osoby odlišnou od pojmu zavinění u osoby fyzické.[48] Kratochvíl tuto odpovědnost právnické osoby přirovnává k odpovědnosti za kvazidelikt – trestný čin opilství podle § 360 odst. 1 trestního zákoníku.[49]

Z výše uvedeného vyplývá, že v České republice i Rakousku je sice zakotvena trestní odpovědnost právnických osob založená na tzv. přičitatelnosti, nicméně česká úprava obsahuje výraznější moment kolektivní odpovědnosti, pokud se tedy v rakouské úpravě vůbec o nějakém kolektivním momentu dá hovořit. V obou úpravách sice není nutné dohledávat konkrétní fyzické osoby, jež jsou za spáchání trestného činu odpovědné, avšak domnívám se, že toto pravidlo plyne spíše z mezinárodních závazků. Česká úprava operuje s možností, že protiprávního činu se dopustil kolektivní orgán (např. valná hromada), tudíž onen kolektivní moment je na první pohled zřejmý. Navíc lze v rámci české úpravy pracovat i s kumulací zavinění orgánu právnické osoby a fyzické osoby v určitých případech (viz výše), což pravděpodobně v případě rakouské úpravy možné není, neboť tato důsledně dodržuje schéma zavinění fyzické osoby a od ní odvozená odpovědnost osoby právnické. Dle mého názoru je tedy česká úprava v těchto aspektech pružnější a více reaguje na realitu trestné činnosti páchané prostřednictvím právnických osob.

ZÁVĚR

Trestní odpovědnost je institutem, jež má bezesporu potenciál vyplnit mezeru, kdy korporace páchají trestnou činnost, za niž není nikdo potrestán. Úprava v České republice je zatím mladá, a tudíž nejsou k dispozici ještě data, na základě kterých by bylo možné ohodnotit, jak je institut doposud využíván.[50] Právní úprava rakouská je sice služebně o něco málo starší,

[48] Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR: důvodová zpráva k TOPOZ [online]. 2011 [cit. 16. 111. 2013]. Dostupné z: http://www.psp.cz/sqw/text/tisk.sqw?O=6&CT=285&CT1=0.

[49] KRATOCHVÍL, Vladimír. Trestní odpovědnost právnických osob a základní zásady trestního práva hmotného. *Trestněprávní revue*. 2011, roč. 10, č. 9, s. 251. ISSN 1213-5313.

[50] K dispozici jsou však některá data z denního tisku. Dle serveru E15 byly v průběhu léta uloženy první tři tresty právnickým osobám. 11 právnických osob je obžalovaných a několik desítek dalších čelí obvinění. Viz Mladá fronta E15 [online]. Padly první tresty pro právnické osoby [cit. 11. 11. 2013]. Dostupné z: http://zpravy.e15.cz/domaci/udalosti/padly-prvni-tresty-pro-pravnicke-osoby-1020121.

nicméně řízení ve věcech právnických osob není hojně využíváno. Naskýtá se otázka, zda tento kontroverzní institut, jež byl v obou státech přijat zejména z důvodu mezinárodních závazků, najde do budoucna své výraznější uplatnění v praxi, neboť instituty inspirované státy ze systému práva angloamerického hojně využívány v praxi nejsou.[51] Česká úprava by měla mít potenciál o něco větší než rakouská úprava, jelikož v určitých momentech opravdu operují s kolektivní odpovědností, a má tudíž širší dopad, a to i na jednání, jež doposud nebyla postižitelná.

Je však nasnadě klást si otázku, zda i nadále tříštit právní řád instituty, jež plně nekorespondují s teorií kontinentálního systému a v některých případech i odporují základním zásadám trestního práva hmotného a procesního. Je otázkou, zda „šroubovat“ teoretická východiska spočívající na jiné historické tradici na instituty, jež by měly vyřešit neuspokojivou situaci ve společnosti, ale jež nejsou našemu systému práva vlastní. Dochází tak podle mého názoru k množení instantních institutů, jež onen efektivní potenciál nemají už od samého počátku, jelikož je nelze v rámci našeho kontinentálního pojetí regulovat v takové šíři, v jaké fungují v zemích common law.

[51] Ale např. Lukáš Bohuslav je toho názoru, že konkrétně trestní odpovědnost právnických osob bude využívána hojně. Srov. rozhovor s Lukášem Bohuslavem: Mladá fronta E15 [online]. Padly první tresty pro právnické osoby [cit. 11. 11. 2013]. Dostupné z: http://zpravy.e15.cz/domaci/udalosti/padly-prvni-tresty-pro-pravnicke-osoby-1020121.

Ústavný vývoj strednej Európy a spoločensko-politická transformácia po roku 1989

Prof. Dr. habil. Ivan Halász, Ph.D.

halasz@jog.mta.hu
Národná univerzita pre verejnú službu, Fakulta verejnej správy – Spoločenskovedný výskumný ústav Maďarskej akadémie vied, Budapešť

ÚVOD

Rok 1989 predstavuje dôležitý medzník v histórii stredo- a východoeurópskeho regiónu. Postupný úpadok a nakoniec pád diktatúry jednej štátostrany, ako aj zoslabenia vplyvu Sovietskeho zväzu v priestore na východ od rieky Labe umožnil demokratickú transformáciu, ktorá sa prirodzene prejavila aj na ústavnom dizajne celého tohto zemepisného priestoru.

Vlna prijímania nových ústav, ktorá prebehla celým regiónom v 1990-ch rokoch však vôbec nebola prvá. V skutočnosti išlo už o tretiu takúto vlnu, a to len v 20. storočí.[1] Pritom si treba uvedomiť, že moderný ústavný vývoj sa začal už pred rokom 1918, to znamená, že v dlhom 19. storočí. Vtedy však život jednotlivých národov strednej a východnej Európy ovplyvňoval podstatne menší počet štátov.

1. SITUÁCIA PRED ROKOM 1918

Vo väčšine prípadov išlo o skutočné imperiálne mocnosti – o cárske Rusko, o zjednotenú Nemeckú ríšu a nakoniec o staré a možno i trochu zastaralé, ale o to elegantnejšie Rakúsko-Uhorsko. Od druhej tretiny 19. storočia bol na Balkáne citeľný rýchly úpadok Osmanskej ríše, ktorý umožnil postupný vznik nových nezávislých národných štátov malej a strednej úrovne (t. j. Grécka, Rumunska, Srbska, Čiernej Hory, Bulharska a nakoniec Albánska).[2] Pod vplyvom udalostí sa po roku 1918 začala aj radikálna modernizácia nového Turecka.

Politický a ústavný vývoj starších monarchií sa uberal čiastočne pod vplyvom revolučných udalostí inšpirovanými veľkou francúzskou revolúciou a ešte viac „jarou národov" v rokoch 1848/1849, ako aj snahou postupnými ústavnými reformami modernizovať tieto krajiny a to

[1] Ifj. Trócsányi, László: Alkotmányozás és rendszerváltás Közép- és Kelet-Európában. Jogtudományi Közlöny, 1995. augusztus, s. 384.
[2] Jelavich, Barbara: A Balkán története. 18. és 19. század. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. s. 211-264. a s. 291-327. o.

tak, aby ich pôvodné mocenské elity nestratili moc. V poslednej tretine 19. storočia preto už možno hovoriť o viac−menej modernom ústavnom vývoji v Nemecku a Rakúsku-Uhorsku a na začiatku 20. storočia sa pridalo aj cárske Rusko, ktoré v roku 1906 prijalo základné zákony a vytvorilo trochu obmedzený, ale predsa len volený zastupiteľský systém.[3]

V dualistickom Rakúsku-Uhorsku existovala určitá ústavná dvojkoľajnosť – život rakúskej časti monarchie regulovala tzv. decembrová ústava z roku 1867, ústavný život Uhorska zase myšlienka tzv. historickej – tj. nepísanej organickej – ústavy pozostávajúcej z mnohých právnych aktov.[4] Táto vlastne platila až do roku 1944, keď bola jej existencia prerušená okupáciou krajiny cudzími mocnosťami.

Ústavný vývoj na Balkáne zásadným spôsobom ovplyvnil fakt, že k ich osamostatneniu došlo v liberálno-konštitucionalistickom 19. storočí, keď sa považovalo za evidentné, že nové štáty by mali mať svoju komplexnú chartálnu ústavu. Okrem toho vznik týchto štátov vo väčšine prípadov umožnili medzinárodné kongresy mocností tvoriacich tzv. „európsky koncert."[5]

Medzinárodná asistencia pri ich vzniku znamenala dve veci – tieto štáty dostali jednak od svojich patrónov nové panovnícke dynastie a to z prostredia najvýznamnejších európskych aristokratických kniežacích rodín,[6] jednak boli nezávisle od stupňa svojho spoločenského rozvoja prinútené prijať nové, viac-menej liberálne ústavy. Vzorom pre tieto ústavy bola väčšinou liberálno-konzervatívna belgická ústava z roku 1831. Prirodzene tieto ústavy v postosmanskom balkánskom spoločenskom a mentálnom prostredí zďaleka nefungovali tak, ako v západnej Európe, ale dlhodobo predsa len ovplyvnili ústavno-právny dizajn regiónu. To osobitne platí o bulharskej ústave z roku 1879.[7]

---

[3] Heller, Mihail: Orosz történelem. Az Orosz Birodalom története. Osiris Kiadó – 2000, Budapest, 1996. 399-429. o.

[4] O historickej ústave pozri Rixer, Ádám: A történeti alkotmány helye a mai jogunkban. In: Állam és közösség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére. Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely, KRE ÁJTK, Budapest, 2012. Pozri aj Schweitzer Gábor: Alaptörvény – sarkalatos törvény – történeti alkotmány. In: Il me semblait que j'etais moi-ême ce dont parlait l'ouvrage. Liber Amicorum Endre Ferenczy. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2012. 258-265. o.

[5] Tento pojem sa vytvoril po roku Viedenskom kongrese v roku 1815. Rozhodujúce mocnosti starej Európy totiž počas dlhého 19. storočia

[6] Išlo hlavne o rodiny Wittelsbachovcov, Hohenzollernovcov a Saxon-Coburgovcov. Len Srbom a potom Albáncom sa podarilo presadiť na svoj trón tzv. národné dynastie.

[7] O vzniku a charaktere tejto ústavy pozri Andrejev, Mihail: Istorija na bolgarskata buržoazna deržava i pravo. Izd. Nauka i Izkustvo, Sófia, 1980. s. 42-57.

2. MEDZIVOJNOVÉ OBDOBIE

Po prvej svetovej vojne sa radikálne zmenila situácia – ešte v roku 1917 vypukla ruská revolúcia, a o rok neskôr sa rozpadla Rakúsko-Uhorsko, a paralelne s tým sa zmenšilo aj územie ruského a nemeckého štátu. Na troskách starých impérií vzniklo úplne nové Československo, Juhoslávia, Estónsko, Lotyšsko a Litva, obnovené Poľsko a radikálne zväčšené Rumunsko. Dotvorilo sa taktiež aj Albánsko. Naopak, radikálne sa zmenšilo územie, populácia a vplyv dvoch štátotvorných celkov starej Habsburskej monarchia – t. j. Rakúska a Maďarska.

Rozpad starých a vznik nových štátov v regióne sprevádzali národné a sociálne revolúcie, prípadne kontrarevolúcie.[8] Vývoj zásadným spôsobom ovplyvňovali radikálne experimentálne myšlienky prichádzajúce z boľševického Ruska, ako aj wilsonovská demokratická ideológia z USA. Vzrástol prirodzene aj politický a kultúrny vplyv dohodových víťazov z prvej svetovej vojny. Okrem toho došlo v regióne k čiastočnej obnove miestnych elít, resp. staré elity sa museli pokúsiť stabilizovať svoju situáciu s pomocou významných spoločensko-ekonomických reforiem.

Toto všetko zásadným spôsobom ovplyvnilo ústavodarný proces po roku 1919. Vznik nových a rekonštruovaných štátov vyvolal prirodzene potrebu prijatia nových ústav, ktoré mali jednak odrážať demokratického ducha modernej doby, a jednak aspoň čiastočne uspokojiť oprávnené sociálne a politické požiadavky širokých ľudových más. Týmto spôsobom totiž miestne elity chceli upokojiť situáciu a stabilizovať svoje pozície.[9] Nové ústavy, ktoré boli prijaté v rozpätí rokov 1920 až 1923, boli preto vo svojej väčšine demokratické a do určitej miery aj sociálne.[10] V mocenskom usporiadaní začali dominovať priamo volené parlamenty, ktorých zloženie ovplyvňovalo zmodernizované demokratické volebnú právo. V Československu a Rakúsku dokonca vznikli špecializované ústavné súdy.

Prirodzene tento vývoj nebol všade rovnako dynamický a úplne rovnomerný. V posttrianonskom Maďarsku vznikol v dôsledku protiboľševickej kontrarevolúcie v rokoch 1919 až 1920 ultrakonzervatívny, ale predsa len parlamentný režim. Ani kontraadmirál Miklós Horthy a jeho spojenci však nemohli úplne ignorovať moderný vývoj, preto aj

[8] O atmosfére tej doby pozri Hajdú Tibor: A Tanácsköztársaság mint a közép-európai forradalom része. In: 1919. A Magyarországi Tanácsköztársaság és a kelet-európai forradalmak. L'Harmattan – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2010. s. 17-24.
[9] Sári János: Közép-Európai alkotmányok 1994: A tagadás tagadása- Jogtudományi Közlöny, 1994, július-augusztus, s. 275.
[10] Kovács, István: Az európai népi demokráciák alkotmányainak kialakulása és fejlődése. In: Az európai népi-demokráciák alkotmányai. Szerk. Kovács István, KJK, Budapest, 1985. s. 26.

v Maďarsku došlo k demokratizácii volebného práva, ktoré dostali aj ženy. Pravdou však je, že režim postupne uberal z týchto výdobytkov – napríklad az do konca 30. rokov 20. storočia sa v krajine hlasovalo tajne len v mestách. Vidiecki voličí museli hlasovať verejne, čo prirodzene vždy ovplyvnilo výsledky volieb v prospech vlády.

Spoločensko−ekonomické pomery krajín juhovýchodnej Európy taktiež do určitej miery relativizovali výsledky demokratického ústavodárneho procesu. Situácia nebola jednoduchá ani v nových pribaltických štátoch a v Poľsku. Zásadný problém spočíval v tom, že povojnový demokratický ústavný vývoj v strednej a východnej Európe tak trochu predbehol svoju dobu a nebol celkom v súlade so zaostalými ekonomicko-spoločenskými vzťahmi a kultúrno−mentálnou úrovňou obyvateľstva. Ani povojnová rozbúrená situácia a problémy spojené s naštartovaním novovzniknutých štátov veľmi nepriali pokojnému demokratickému vývoju.[11]

Od polovice 20. rokov 20. storočia preto došlo v regióne k viacerým autoritatívnym prevratom a zmenám, ktorých cieľom bolo posilniť výkonnú moc (vládu alebo prezidenta), stabilizovať ekonomickú situáciu a pozície vyšších spoločenských vrstiev, včetne byrokracia a armády. Jednou z prvých lastovičiek týchto prevratov bol puč maršala Józefa Piłsudského z roku 1926, ktorého dôsledkom bol vznik tzv. sanačného režimu. Nová moc začala ústavu meniť len postupne, ale proces sa časom zrýchlil. V roku 1935 bola prijatá už nová, požiadavkám novej (t.j. autoritatívnejšej) doby zodpovedajúca ústava. Podobné procesy – tj. nastoľovanie prezidentských alebo kráľovských diktatúr, resp. polodiktatúr – však prebiehali skoro všade v regióne. Výnimkou bolo jedine stabilné a ekonomicky vyspelé Československo, tu však netreba zabudnúť na to, že táto krajina zdedila viac ako 60 % rakúsko−uhorského priemyslu.

3. NOVÁ ÚSTAVODARNÁ VLNA PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE – ĽUDOVO-DEMOKRATICKÉ A SOCIALISTICKÉ ÚSTAVY

Druhá svetová vojna spôsobila v stredo- a východoeurópskom regióne podobné tektonické zmeny, ako vojna prvá. Novým hegemónom tohto priestoru sa stal Sovietsky zväz s jeho komunistickou ideológiou. Od roku 1948 sa preto začala sovietizácia aj takých krajinách, ktoré s ňou predtým nemali nijakú skúsenosť. Nová situácia si vyžiadala vznik nových ústav, ktoré mali sprevádzať proces zásadných ekonomických a spoločenských zmien. Pokiaľ

[11] O tomto procese pozri knihu részletesebben Berend T. Iván: Válságok évtizedek. Magvető Kiadó, Budapest, 1987.

medzivojnové demokratické ústavy čerpali inšpiráciu predovšetkým zo súdobých amerických, francúzskych a čiastočne aj nemeckých (weimarských) zdrojov, neskoršie autoritatívne ústavy (osobitne počas druhej svetovej vojny) zase z južnoeurópskeho (viac−menej taliansko−portugalského) modelu, tak vývoj po roku 1948 prebiehal hlavne pod vplyvom stalinskej ústavy Sovietskeho zväzu z roku 1936.[12]

Najciteľnejšie to bolo v prípade ľudovo-demokratických ústav, ktoré boli prijaté v období rokov 1949 až 1952. Sem patrí aj vtedajšia poľská a maďarská ústava. Prvú lektoroval osobne generalissimus Stalin, v prípade druhej zase jej tvorcovia[13] museli paragraf po paragrafe vysvetľovať Mátyásovi Rákosimu (t. j. prvému tajomníkovi strany) všetky odchýlky od sovietskeho vzoru.[14]

O niečo väčšie rozdiely boli citeľné v prípade ústav, ktoré sa zrodili ešte pred rokom 1949 – tieto mali totiž možnosť viac zohľadniť miestne národné špecifiká. Netreba zabudnúť ani na to, že na na príprave májovej československej ústavy z roku 1948 (ktorá sa inak začala ešte v roku 1946) sa zúčastnili aj nekomunistickí odborníci, z ktorých niektorí mali dokonca ešte skúsenosť s prípravou medzivojnovej demokratickej ústavy. Počas komunistického prevratu vo februári 1948 bol text ústavy skoro hotový, takže nová komunistická vláda, ktorá chcela prijať ľudovodemokratickú ústavu v deň tretieho výročia oslobodenia Prahy sovietskou armádou, už nemala šas všetko zmeniť podľa sovietskeho vzoru. Preto asi táto ústava pôsobila klasickejším dojmom, než ostatné ústavy regiónu. Napríklad v Československu od začiatku komunistického obdobia až po jeho koniec existoval inštitút prezidenta republiky. To bol unikát v rámci sovietskeho bloku.[15]

Všetky ľudovodemokratické a neskôr i socialistické ústavy ovplyvnili základné myšlienky sovietskej štátovedy a štátneho práva. Tieto vychádzali predovšetkým z princípu jednoty moci, namiesto teórie o deľbe moci. Tento princíp znamenal dominanciu volených parlamentných orgánov v celom mocenskom systéme, hoci išlo v prípade systému postaveného na vedúcej úlohe komunistickej štátostrany len o formalitu. Zmizli orgány

[12] O sovietskom právnom vývoji pozri David, René: A jelenkor nagy jogrendszerei. Összehasonlító jog. KJK, Budapest, 1977. s. 145 − 146. a s. 153. Podrobne o sovietskom štátoprávnom vývoji pozri Bosiacki, Adam: Utopia, władza, prawo. Doktryna i koncepcje pravne „bolszewickiej" Rosji 1917 − 1921. Liber, Warszawa, 1999.

[13] Išlo o vzdelaných komunistických právnikov Imre Szabóa a Józsefa Beera.

[14] Tu netreba zabudnúť, že Maďarská ľudová republika nebola federatívnym štátom. Inak o tom, že vtedajšia ústava bola skôr prekladom, než originálnym dokumentom pozri Magyar alkotmánytörténet. Ed.: Mezey Barna, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. s. 388.

[15] V NDR existoval tento inštitút len do roku 1968. V Juhoslávii a Rumunsku tento inštitút vznikol dodatočne. O vývoji pozri Koudelka, Zdeněk: Prezident republiky. Leges, Praha, 2011. s. 16-17.

súdnej ochrany ústavnosti, dokonca a vytratilo aj špecializované správny súdnictvo. Namiesto klasického samosprávneho systému vznikol sovietsky systém národných výborov alebo rád, ďalej bola deklarovaná priorita kolektívneho vlastníctva pred vlastníctvom súkromným, boli zmenené pravidlá volieb a došlo ešte k množstvu iných zmien.[16]

Hlavným problémom však bolo to, že vládnuci režim nebral vážne ani svoje ústavné dokumenty. Tu sa prejavila osobitosť ruského boľševického prístupu k právu. Netreba totiž zabudnúť, že ruský boľševizmus čerpal síce inšpiráciu zo západoeurópskych radikálne socialistických zdrojov, ktoré nepopierali úlohu práva, ale k moci sa dostal v tom Rusku, ktorého mocenské elity nikdy nemali vo zvyku fetišizovať právne normy. Z tejto ambivalencia pramenil pravdepodobne ten fakt, že sovietsky systém a jeho tvorcovia si vždy považovali za povinnosť prijímať právne normy, ktoré však potom nejako špeciálne nedodržiavali.

Okrem toho, na rozdiel od nemeckého nacizmu a talianskeho fašizmu, ktoré oba režimy ponechali formálne v platnosti predchádzajúce ústavné dokumenty (prirodzene bez toho aby ich dodržiavali),[17] pre komunistické režimy hrali písané ústavy významnejšiu, hoci i deklaratórnu funkciu – prijímaním vždy nových ústav totiž chceli komunistické elity deklarovať, že krajiny pod ich vedením dosiahli ďalšiu fázu budovania lepšej a perspektívnejšej spoločnosti, resp. budúcnosti. Jednotlivé ústavy preto v prípade niektorých krajín symbolizovali prechod od ľudovodemokratickej fázy ku socialistickému obdobiu dlhodobého budovania komunizmu. Tak tomu bolo hlavne v Československu, Juhoslávii a Rumunsku. Poľsko a Maďarsko formálne nezmenilo identitu svojich ústav prijatých v roku 1952 a 1949, ale aj tu došlo časom k významným ústavným novelám.

Komunistické režimy prešli aj iným procesom, ktorý aspoň čiastočne zvyšoval úlohu práva, hoci tento fakt netreba preceňovať. Po orgiách stalinského teroru, ktoré charakterizovalo hlavne obdobie 30. až 50. rokov 20. storočia a ktoré sa intenzívne dotýkalo aj života komunistických elít, po XX. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, sa v politickej publicistike i odbornej literatúre začalo veľa hovoriť o obnovení tzv. socialistickej zákonnosti. Išlo prirodzene o reakciu na predchádzajúce obdobie, ale v určitej forme aj o sebazáchovný mechanizmus mocenských štruktúr, ktoré boli taktiež zdecimované počas

[16] O vzniku ľudovodemokratických ústav pozri Kovács István: Az európai népi demokráciák alkotmányainak kialakulása és fejlődése. In: Az európai népi-demokráciák alkotmányai. Szerk. Kovács István, KJK, Budapest, 1985. a potom neskôr Szente Zoltán: A közép- és kelet-európai országok alkotmányfejlődésének fő jellemzői 1945-1989. Jogtörténeti Szemle, 2006. No. 1. s. 1.

[17] Asi najnihilistickejší prístup k právu reprezentovalo nacistické Nemecko, ktoré paradoxne ponechalo v platnosti weimarskú ústavu až do roku 1945 a ústavné právo (okrem roku 1933) nevyužívalo ani deklaratívne.

predchádzajúcich desaťročí. Určitý právne regulovaný a inštitucionalizovaný systém života a vládnutia v komunistických krajinách bol preto do určitej miery aj v ich záujme. Z tohto dôvodu vo väčšine krajín regiónu od konca 1950-ch rokov došlo k postupnej „funkcionalistickej“ konsolidácii právneho systému.[18]

Z hľadiska neskoršieho postupného demokratického tranzičného vývoja je však potrebné spomenúť ešte jeden dôležitý ideologický moment – komunistická ideológia totiž na rozdiel od nemeckého nacizmu symbolicky nikdy nepoprela dôležitosť rovnoprávnosti ľudí, nepoprela ani ich ľudské práva, ďalej teoreticky nenegovala význam (ľudovej alebo aspoň spoločenskej) demokracie a volebných procedúr,[19] ktoré však urobila úplne formálnymi. Komunizmus, propagujúci proletársky internacionalizmus, nebol v princípe ani pod vplyvom rasizmu.

Toto nie je obhajoba režimu, ktorý po desaťročia porušoval ľudské práva a nedal možnosť svojim obyvateľom slobodne žiť, ale ide skôr o konštatáciu niektorých takých ideologických a právnych téz, ktoré koncom 80. rokov 20. storočia uľahčili postupný a pokojný prechod od diktatúry jednej strany k pluralitnej demokracii postavenej na úcte k ľudským právam. Tento prechod bolo možné okrem iného aj týchto dôvodov totiž aspoň čiastočne realizovať aj s pomocou starších ústavných a iných právnych mechanizmov.

4. ZMENA SYSTÉMU A DEMOKRATICKÁ TRANZÍCIA PO ROKU 1989

Rok 1989 znamenal ďalší dôležitý medzník v histórii ústavného vývoja regiónu. Pre pochopenie ústavných zmien, ku ktorým došlo po tomto „roku zvratu“ si je znovu potrebné pripomenúť jeho charakter. Skoro každý jazyk stredoeurópskeho regiónu používa na označenie vtedajších udalostí iný termín. V českom a slovenskom prostredí sa často píše o tzv. *zamatovej, prípadne nežnej revolúcii*, inokedy sa zase len lakonicky spomína *November 1989.*[20] Rumuni taktiež zvýrazňujú revolučnosť vtedajších udalostí, keď píšu o *decembrovej revolúcii.*[21] Poliaci najčastejšie spomínajú *„transformacju ustrojowu.“*

[18] O tomto procese pozri Boffa, Giuseppe: Ot SzSzSzR k Rossziji. Izd. Mezsdunarodnije otnosenyija, Moszkva, 1996. 17. o.
[19] Vajda, Mihály: A fasizmusról. Osiris, Budapest, 1995. 53-55. o. O nacizme pozri predovšetkým Knapp, Viktor: Problém nacistické právní filozofie. Plzeň, 2002.
[20] Pavlíček, Václav et kol.: Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo České republiky. Praha: Leges, 2011. s. 272. és 275.
[21] Pozri úvodné ustanovenia v ústave z roku 1991.

Hodnotovo podobne neutrálnym pojmom je maďarský výraz *„zmena systému.“*[22] Zahraničná „tranzitologická“ odborná literatúra našla obľubu vo výraze *demokratický prechod,* teda *tranzícia*. Niektorí autori hovoria o *opustení experimentov* a nastolení poriadku, iní zase jednoducho hovoria o *reštaurácii kapitalizmu*.[23] Bolo by možné menovať ešte niekoľko výrazov, ale to je už v podstate zbytočné.

Zo všetkých vymenovaných pojmov vyplýva, že v regióne došlo k revolučným zmenám, ktorých realizácia však nemusela mať vždy technologickú podobu skutočnej revolúcie. Inak povedané udalosti bez revolučného charakteru mali revolučné dôsledky. Z tohto napätia medzi formou a obsahom pramení určitá terminologická opatrnosť a snaha nájsť pokiaľ možno čo najneutrálnejší výraz na označenie vtedajších udalostí. Preto sa zdá, že skutočne najobjektívnejším výrazom je už spomínaná zmena systému alebo demokratická tranzícia. Celý proces zmeny sa nezačal revolučne, ale evolučne – o tom svedčí samotný výraz *perestrojka*, ktorý preferovali vodcovia a publicisti v Sovietskom zväze po roku 1985. V Maďarsku a Poľsku sa zase v druhej polovici 80. rokov 20. storočia veľa hovorilo o štrukturálnych reformách. Ani v jednej spomínanej krajine sa nehovorilo o revolúcii – tento pojem prenechali udalostiam z roku 1917, ktoré boli pre jedných stále ešte sväté, pre druhých zase sprofanované a odpudzujúce. Oficiálnemu komunistickému režimu sa totiž jednak podarilo dokonale skompromitovať tento pojem na jednej strane, na strane druhej si zase mnohí myslitelia uvedomovali spoločenskú nákladnosť a nevyspytateľnosť skutočnej revolúcie. Medzi nimi boli aj takí hlavní liberálni „konštruktéri“ demokratickej tranzície, ako napríklad Adam Michnik alebo János Kis.

Prirodzene, komunistickí politici stojaci na druhej strane barikády, resp. okrúhlych stolov, včetne najradikálnejších reformátorov, nemohli byť objektívne zainteresovaní na revolúcii. Michnik si okrem toho – pravdepodobne vychádzajúc z poľskej historickej skúsenosti, ako aj z pokusov o radikálne zvrhnutie komunistického režimu v iných krajinách – uvedomoval, že násilné a radikálne kroky múžu veľmi rýchlo priviesť k neúspechu celého demokratického pokusu.

---

[22] O tomto pozri Ripp Zoltán: Eltékozolt esélyek? A rendszerváltás értelme és értelmezései. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009. s. 113-116.

[23] O týchto súvislostiach pozri Krausz Tamás: Tézisek a rendszerváltás történeti értelmezéséhez. In: Krausz Tamás: Vitás kérdések a Szovjetunió és Kelet-Európa XX. századi történetében. Előadások, esszék és tanulmányok. Russzisztikai könyvek XXXIII. Russica Pannonicana, Budapest, 2011.

Preto proces nenásilnej transformácie systému bol zo strany podobných opozičníkov aj vedomá voľba.[24]

Treba si uvedomiť i fakt, že v regióne panovala v roku 1989 veľká nespokojnosť s ekonomickou a ľudskoprávnou politikou, resp. výsledkami komunistického režimu, ale to ešte neznamenalo revolučnú atmosféru. Keď v júni 1989 došlo v Maďarsku z hľadiska legitimity starého režimu k najkatartickejšej udalosti tamojšieho demokratického prechodu, k slávnostnému znovupochovaniu popraveného premiéra Imre Nagya a iných martírov z roku 1956, tak nevypukli masové protesty, ale po skončení smútočných obradov väčšina obyvateľov odišla na dovolenku k Balatonu.

Komunistické režimy vo väčšine krajín stredo- a východoeurópskeho regiónu síce pod tlakom udalostí veľmi rýchlo strácali svoju legitimitu, ale ich výsledky zďaleka neboli také katastrofálne, ako výsledky nemeckého nacistického režimu a jeho satelitov na konci druhej svetovej vojny. Spomínaný režim totiž v roku 1945 dospel vďaka svojej politike a hlavne vojnovej porážke k totálnemu ekonomickému, politickému a morálnemu krachu. O tomto nebola reč na konci 80. rokov 20. storočia v strednej a východnej Európe. Celý región prešiel totiž za posledných 40 rokov značnou, i keď nie bezproblémovou modernizáciou, a objektívne znamenal sociálnu emancipáciu pre široké masy obyvateľstva. Celková sociálno-ekonomická situácia nebola dobrá, ale nebola ani taká tragická, aby priviedla k násilným udalostiam.[25] K tým došlo jedine tam, kde sociálna situácia širokých más bola skutočne neudržateľná (v Rumunsku), alebo tam, kde mali spoločenské konflikty etnické pozadie (predovšetkým jednotlivé subregióny Sovietskeho zväzu).

5. KONTINUITA A DISKONTINUITA

Z verejnoprávneho hľadiska, ktoré predsa len tvorí hlavný pilier danej štúdie, možno o revolúcii hovoriť tam, kde je prerušená právna kontinuita systému. Roky prechodu však charakterizovala skôr právna kontinuita, než diskontinuita. Inak posledne menovaná je v histórii pomerne zriedkavá – jej najtypickejším prejavom bola boľševická revolúcia v Rusku v roku 1917. Ale už nové štáty, ktoré vznikli po roku 1918 v strednej Európe

[24] Michnik, Adam:Doroga cerez dolinu slez. In: Revoljuciji i reformi v stranach Centralnoj is Jugo-Vostocnoj Jevropi: 20 let spusztja. Otv. red.: Nikiforov, K. V. ROSSZPEN, Moskva, 2011. s. 13. Pozri aj Michnik, Adam: Toward a New Democratic Compromise; An Interview with Adam Michnik. East European Reporter. 3. évf., No. 2. s. 28.

[25] O modernizačnom a emancipačnom potenciálu komunistických režimov pozri Kis János: Az összetorlódott idő. In: Az összetörlődött idő. Kis János válogatott művei. Kalligram, Pozsony, 2013. s. 121-122.

vo väčšine právnych oblastí skôr stavali na právnej kontinuite s predvojnovým obdobím, a len na ústavnoprávnom poli realizovali diskontinuitné akty.[26]

Inak aspoň formálna právna kontinuita starého komunistického a nového demokratického režimu bola určitým spôsobom nielen dôsledkom, ale i prostriedkom pokojného, mierového, viac–menej konsenzuálneho a preto aj postupného prechodu od diktatúry jednej strany k pluralitnému politickému systému a trhovej ekonomike. Umožnila totiž kompromis medzi odchádzajúcimi starými s prichádzajúcimi novými elitami.[27]

Najpregnantnejším vyjadrením tohto kompromisu boli rokovania za okrúhlym stolom,[28] ku ktorým síce oficiálne došlo len v Poľsku a Maďarsko, ale rokovania o prechode mali svoje miesto i v iných krajinách regiónu, asi len s výnimkou Rumunska, kde bola verejnoprávna kontinuita po decembrových revolučných udalostiach skutočne prerušená – posledného komunistického prezidenta a jeho manželku vojaci popravili, a činnosť starého parlamentu a vlády po násilných udalostiach už nebola obnovená. Prirodzene, čím skôr bol kompromis za okrúhlym alebo iným stolom uzavretý, tým bol umiernenejší a konzervatívnejší.

Z tohto dôvodu možno skutočne konštatovať, že nový režim vyrástol zo starého, hoci ho i radikálne odmietal. Podľa slov profesora László Sólyoma, bývalého predsedu ústavného súdu a neskôr prezidenta Maďarskej republiky, ktorý sa aktívne zúčastnil na rokovaniach v roku 1989 totiž z hľadiska zachovania právnej kontinuity medzi oboma formáciami situáciu mimoriadne uľahčil fakt, že stará maďarská komunistická ústava z roku 1949 bola skutočne dokonalou weimarskou ústavou. Neobsahovala v sebe ustanovenia, ktoré by nebolo možné zmeniť a to sa vzťahovalo dokonca na také zásadné postuláty, ako socialistický charakter štátu, vedúca úloha marxisticko-leninskej strany, dominancia spoločenského vlastníctva nad súkromným a podobne. Pod rúškom obyčajnej novely stalinistickej ústavy bolo možné úplne zmeniť jej charakter a takto aj charakter štátu. Situáciu mimoriadne uľahčila maďarská verejnoprávna tradícia, ktorá v procesnom zmysle

[26] Filip, Jan: Ústavní právo České republiky. Doplněk. Masarykova univerzita, Brno, 2003. 28. s. 4. pozn. pod čiarou.
[27] O právnoteoretických aspektoch kontinuity pozri Bragyova András: Jogváltozás, kontinuitás és múlttagadás. In: Rendszerváltás a jogban. Rendszerváltás Magyarországon. Műhelytanulmányok. Szerk.: Lamm Vanda. MTA JTI – MTA TK, Budapest, 2009. s. 11-46.
[28] O tejto forme prechodu pozri The RoundtableTalks and the Breakdown of Communism. Ed. Elster, Jon. University of Chicago Press, Chicago, 1996.

nerozlišuje medzi ústavodarným procesom a zmenou ústavy. Okrem toho v Maďarsku ústavu vždy prijímal parlament.[29]

Inak túto weimarskú paralelu možno použiť i v širšom zmysle. V strednej a východnej Európe po roku 1989 vlastne došlo k obrátenej weimarizácii – starý režim, ktorý už minul svoje ekonomické i morálne zásoby a stále horšie fungoval, nevedel dostatočne legitimovať svoju existenciu a to nielen na ideologickom, ale ani na organizačnom a spotrebiteľskom poli. Veľakrát sa s ním bezpodmienečne nestotožňovali ani jeho „prevádzkovatelia." Aj z tohto dôvodu bolo možné jeho vyprázdnené inštitúcie pomerne ľahké naplniť úplne novým obsahom.

6. CHARAKTERISTICKÉ ČRTY ÚSTAVODARNÉHO PROCESU PO ROKU 1989 A „NÁRODNÁ RENESANCIA"

Väčšina špecifík demokratického ústavodarného procesu po roku 1989 prirodzene súvisí s práve opísaným procesom vyjednaného gradualistického a evolučného prechodu, ako aj s neutešenou ekonomickou situáciou a túžbou širokých más po realizácii politiky rešpektovania ľudských práv a celkovo po lepšom živote. Okrem toho celý proces sprevádzala požiadavka „návratu do vyspelej Európy," ako aj snaha dosiahnúť rešpektovanie vlastnej národnej identity, ktorá počas desaťročí komunizmu utrpela mnoho rán. V regióne dokonca došlo k určitej novodobej „národnej renesancii," ktorá mala veľa prejavov, a to rovnako pozitívnych i negatívnych.

Čoskoro po páde komunistického režimu sa totiž ukázalo, aký deštruktívny potenciál sa skrýva vo fakte, že predchádzajúci systém v záujme „pax sovietica" a zachovania normálneho občianskeho a interetnického spolužitia po desaťročia utlmoval národné cítenie. Pravda, keď to režim potreboval v záujme odpútania pozornosti alebo „antiimperialistickej" vojny proti Západu, tak ho niekedy aj zneužíval. gorbačovská politika glasnosti umožnila začať diskusiu o tom, čo sa na tomto poli udialo za uplynulú obdobie. Prirodzene, každé národné spoločenstvo zaujímalo hlavne to, ako mu ublížili ostatní, a už menej to, čo ono urobilo ostatným. Summa sumarum skoro každý národ mak dôvod na nespokojnosť. Najtragickejším dôsledkom týchto procesov bola vojna v bývalej Juhoslávii (1991−1995) a regionálne konflikty na území bývalého Sovietskeho zväzu (arménsko-azerbajdžanský konflikt, konflikty na území Gruzínska, Moldavska, Tadžikistanu atď.)

[29] Sólyom, László: A joigállami forradalomtól az EU csatlakozásig. Az alkotmányfejlődés keretei. In: És mi lesz az alkotmánnyal? Eds.: Majtényi, László – Miklósi, Zoltán. Eötvös Károly Intézet, Budapest, 2004. 15. s.

Západ, ktorý sa pokúšal dať postkomunistickému regiónu akú-takú integračnú perspektívu a nádej, si uvedomil výbušnosť situácie a pokiaľ to bolo možné, tak sa snažil predchádzať konfliktom. Základným prvkom konštrukcie, ktorú takpovediac západní lídri navrhli svojim východnejším kolegom bola výmena rešpektovania existujúcich hraníc za aspoň štandardné dodržiavanie menšinových práv. Toto začali vyžadovať ako integračnú podmienku skoro všetky páneurópske organizácie typu Rady Európy, OBSE a potom osobitne EU.

Táto stredoeurópska „národná renesancia" sa na ústavnej úrovni prejavila troma − štyrmi spôsobmi: a) zvýšenou citlivosťou na otázky suverenity a nezávislosti v úvodných častiach jednotlivých ústav, b) preambulami, ktoré veľkú pozornosť venovali tradíciám národnej štátnosti a definícii národného spoločenstva, c) otázke práv národnostných a etnických menšín d) a nakoniec krajanskej problematike, t. j. deklarovaniu „klauzuly národnej zodpovednosti," potreby udržiavať kontakty s krajanmi v zahraničí a snahou o ich podporu.

Niekoľko konkrétnych príkladov. Väčšina nových posttranzičných ústav obsahuje deklarácie, v zmysle ktorých je stav daného štátu špecifikovaný ako nezávislá a demokratická republika (litovská ústava z roku 1992 v článku 1.) alebo suverénný a demokratický právný štát (slovenská ústava z roku 1992 v článku 1.) Podobné deklarácie sa vyskytujú aj v niektorých starších západoeurópskeych ústavách (napríklad luxemburská ústava pôvodne z roku 1868), ale tam nie sú úplne typickým javom. Preambuly posttranzičných sú taktiež plné narážok na národnú minulosť a štátnosť, resp. na boje za túto štátnosť a nezávislosť. Najpodrobnejší výpočet predchádzajúcich štátností obsahuje chorvátska ústava z roku 1991. Podstatne kratšia česká ústava z roku 1993 sa v preambule zase odvoláva na starobylú štátnosť krajín Koruny českej a na pozitívne tradície československej štátnosti.

Zaujímavá je regulácia práv národných a etnických menšín. Asi najveľkorysejšiu úpravu tejto problematiky majú v Slovinsku, ktoré pre svoje dve autochtómne menšiny (maďarská a talianska) nezabezpečuje len možnosť zvoliť si verejnoprávne menšinové samosprávy založené na princípe personálnej autonómie, ale im garantuje aj špeciálne parlamentné zastúpenie dokonca s pomocou plurálneho volebného práva, ako aj možnosť udržiavať vzťahy so svojou materskou krajinou.[30] Naopak, asi najmenej veľkorysú úpravu prijali

[30] O slovinskom modele ochrany práv menšín pozri Győri Szabó, Róbert: A szlovéniai magyar és olasz kisebbség autonómiája. politikai képviselete. In: nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában. Eds.: Szarka, László – Vizi, Balázs – Majtényi, Balázs – Kántor, Zoltán. Gondolat, Budapest, 2007. s. 308-323.

v období demokratického prechodu v Bulharsku.[31] Tu ústava totižto priamo deklaruje, že nie je možné založiť politickú stranu na etnicko-národnom, rasovom alebo konfesionálnom základe. Minimalistické ustanovenia na ochranu menšín sú tiež trochu zvláštne sformulované: ústava totiž najprv deklaruje právo a povinnosť príslušníkov menšín naučiť sa bulharský jazyk a až potom deklaruje, že bulharskí občania inej národnosti sa popri povinnom učení sa bulharského jazyka môžu učiť aj svoj jazyk, resp. ho používať. Z tejto definície ako keby vyplývalo, že učiť sa po bulharsky je povinnosťou, ale učiť sa svoj jazyk len možnosťou!

Medzi týmito dvoma protipólmi sa nachádzajú ostatné ústavy regiónu, ktoré realizujú širokú škálu úpravy práv národných a etnických menšín. Niekedy tieto ústavy obsahujú aj zvláštne paradoxy. Rumunská ústava z roku 1991 napríklad deklaruje Rumunsko ako národný štát, zároveň však zabezpečuje pre menšiny privilegizované parlamentné zastúpenie.[32] Okrem toho rumunská ústava obsahuje určitú klauzulu nasmerovanú voči možnosti pozitívnej diskriminácie. Podobne aj slovenská ústava z roku 1992 jednak deklaruje štandardné menšinové práva, z druhej strany však v článku 34, odsek 4. hovorí nasledovné: *„Výkon práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám zaručených v tejto ústave nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva.“* Toto ustanovenie vyjadruje veľkú nedôveru k menšinám a na jeho základe slovenský ústavný súd neumožnil prijatie zákonných ustanovenie na pozitívne zvýhodnenie rómskej menšiny, hoci pravdepodobne v dobe prijatia tejto klauzuly asi slovenský ústavodarca myslel skôr na menšinu maďarskú, než na miestnych Rómov.

Konjuktúra národného cítenia nezanechala stopu len v oblasti menšinovej legislatívy, ale aj v relatívne novej sfére – v krajanskej politike. Určitou novinkou bol zrod tzv. klauzuly národnej zodpovednosti v niektorých posttranzičných ústavách. Tieto klauzuly v rôznej forme a s rozličnou intenzitou upravovali postavenie krajanov totožnej národnosti v krajine pôvodu ich predkov, ako aj formu ich kontaktu s touto posledne menovanou krajinou.

[31] Pap, András László: Identitás és reprezentáció. Gondolat – MTA KI, Budapest, 2007. s. 205-206.
[32] Fábián, Gyula: A romániai magyar kisebbség politikai képviseletének jogi keretei. In: nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában. Eds.: Szarka, László – Vizi, Balázs – Majtényi, Balázs – Kántor, Zoltán. Gondolat, Budapest, 2007. s. 233-248.

Prvou lastovičkou krajanskej problematiky[33] v ústavách regiónu bola maďarská klauzula národnej zodpovednosti ešte z roku 1989, ale potom sa pridali aj bulharská, chorvátska, macedónska, poľská, rumunská, ruská, slovenská, slovinská a ukrajinská ústava. Neskôr na základe takýchto ústavných klauzúl vznikli tzv. krajanské alebo inak povedané štátusové, resp. podporné zákony.[34]

7. ÚLOHA ZAHRANIČNÝCH VZOROV A NÁRODNÝCH ÚSTAVNOPRÁVNYCH TRADÍCIÍ V ÚSTAVODARNOM PROCESE PO ROKU 1989

V roku 1989 v stredo- a východoeurópskom regióne prevládalo presvedčenie, že treba transformovať predchádzajúci komunistický systém jednej strany na pluralitnú demokraciu, ako aj zmeniť dovtedy direktívnu, štátom riadenú a vlastnenú ekonomiku na otvorenú hospodárstvo, ktorého základom by bolo slobodné podnikanie, voľná súťaž a súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov. Považovalo sa za evidentné, že po desaťročiach masového porušovania ľudských práv treba vytvoriť systém, ktorý by nielen deklaroval, ale aj garantoval dodržiavanie základných ľudských a občianskych práv.

Jedným z hlavných hesiel tých rokov bol už spomínaný *„návrat do Európy."* Pod týmto pojmom vtedajšia väčšinová verejná mienka rozumela predovšetkým prevzatie osvedčených a záúadoeurópskou praxou overených riešení a modelov. Občania postkomunistických krajín si totiž zväčša kapitalistickú demokraciu predstavovali tak, v akej podobe ju videli počas svojich prvých ciest do Nemecka a Rakúska. To znamená, že videli európsky demokratický, humanistický a blahobytný systém práve na jeho vrchole.

S touto atmosférou úzko súvisí fakt, že vtedajšia demokratická tranzícia síce so sebou priniesla veľmi radikálne zmeny, ale vo vzťahu k verejnoprávnym riešeniam bola pomerne konzervatívna – teda menej kreatívna a innovatívna, než akou bola veľká francúzska revolúcia v roku 1789 alebo bolševická revolúcia v Rusku v roku 1917. V oboch posledne spomínaných prípadoch chceli aktéri udalostí postaviť svet na úplne nové základy a preto potrebovali aj netradičné riešenia. Naopak, obdobie postkomunistickej demokratickej

[33] Tu však treba pripomenúť, že takúto klauzulu po prvý raz v regióne sformulovali na republikovej úrovni ešte v socialistickom Slovinsku. Slovinská socialistická ústava z roku 1974 teda deklarovala, že Slovinsko sa stavia za vyriešenie problémov slovinských národných komunít žijúcich za hranicami. Pozri Szilágyi, Imre: A Szlovén Köztársaság és a határain kívül élő szlovének. In: Ami összeköt? Státustörvények közel s távol. Eds.: Halász, Iván – Majtényi, Balázs – Szarka, László. Gondolat, Budapest, 2004. s. 204.

[34] O tejto otázke pozri po slovensky Halász, Ivan: Krajania a tzv. krajanské zákony na ich podporu v strednej Európe. Edícia: Prameny 56. UK, Praha, 2014.

tranzície bolo podstatne konzervatívnejšie, lebo väčšina vtedajších nastupujúcich politických elít, ako aj značná časť obyvateľstva túžili skôr po pripojeniu sa k fungujúcemu západoeurópskemu blahobytnému sociálnemu a demokratickému politickému systému. Po desaťročiach rozličných pokusov a reforiem vôbec netúžili po ďalších spoločenských a politických experimentoch.[35]

V tomto kontexte je úplne pochopiteľné tá úloha, akő zohrali v procese demokratickej tranzície zahraničné vzory a modely. Ich nasledovania sa totižto zdalo byť evidentným spôsobom dosiahnutia vytýčených komplexných cieľov. Prirodzene nie všetky západné vzory boli rovnako dobre a ľahko nasledovateľné, resp. využiteľné. Anglický právny vývoj a britský organický konštitucionalizmus boli napríklad v tomto období veľmi populárne spolu s osobnosťou Winstona Churchilla alebo Margaret Thatcher, avšak bez chartálnej ústavy sa dali len veľmi ťažko „opísať" alebo inak odkopírovať. Americký ústavný vývoj mal síce veľmi inšpiratívny a vplyvný, osobitne v oblasti ľudských práv a ich garancií, ale USA boli predsa len v inej váhovej kategórii, ako väčšina stredo- a východoeurópskych krajín. Určite nie je náhodné, že najviac sa začiatkom 90. rokov 20. storočia snažili od USA odpozorovať v jelcinovskom Rusku (prezidentský systém, funkciu viceprezidenta, federalizmus atď.), ktoré sa už aj z dôvodou svojej veľkosti a ambicióznosti chcelo učiť od svojich väčších konkurentov a vzorov.[36]

Americký vzor bol preto inšpiratívny pre krajiny strednej Európy, ale nebol úplne dominantný. Miestne politické a odborné elity čerpali inšpiráciu skôr z vývoja západoeurópskych demokratických štátov a to osobitne z povojnového francúzskeho, nemeckého a čiastočne aj juhoeurópskeho modelu (Portugalsko a Španielsko).[37] V tomto období začal svoju víťaznú púť Európou aj inštitút ombudsmana, ktorý bol dovtedy charakteristický len pre oblasť škandinávskych krajín.[38]

To, aké vzory zohľadnili jednotlivé štáty postkomunistického regiónu vo svojom demokratickom ústavodarcom procese záviselo od mnohých faktorov. Určite tu zohrali svoju úlohu historické tradície, kultúrne väzby, zemepisná a jazyková blízkosť, rozmery tej

[35] O tomto pozri Kis, János: Reform és forradalom között. In: Az összetorlódott idő. Kis János válogatott művei. Kaligram, Pozsony, 2013. s. 47.
[36] O vplyve amerického vzoru na strednú Európu, resp. skôr o jeho nedostatku pozri Sári, János: Közép-Európai alkotmányok 114: a tagadás tagadása. Jogtudományi Közlöny, 1994, július-augusztus, s. 275.
[37] Posledne menované krajiny boli zaujímavé hlavne pre svoju čerstvú skúsenosť s pokojným a mierovým prechodom od pravicovej diktatúry k pluralitnej demokracii.
[38] O začiatkoch tejto inštitúcie v strednej Európe pozri Sládeček, Vladimír: Ombudsman, ochránce práv ve veřejné správě. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica 3-4./1997. Karolinum – Nakladatelství Univerzity Karlovy, s. 91. a s. 94.

ktorej krajiny ako aj jazyková erudícia a orientácia právnických, prípadne politických elít. Nie je náhodné, že francúzske riešenia mali väčší vplyv na Rumunsko a čiastočne na Poľsko, nemecké a rakúske vzory zase skôr na ostatné „postmonarchistické“ štáty strednej Európy.[39]

Prirodzene v tomto procese nemožno zabudnúť ani na úlohu jednotlivých paneurópskych organizácií. Proces ústavných zmien totiž bol viac menej paralelný so začiatkom postupnej integrácie tohto regiónu do euroatlantických a páneurópskych štruktúr. Tento fakt prirodzeným spôsobom pobádal jednotlivé krajiny strednej Európy, aby nasledovali smerodatné západoeurópske vzory. Asi najvýznamnejšiu úlohu v tomto procese zohrala Rada Európy a Európska únia. Podceniť však netreba ani úlohu OBSE.

Ovplyvňovanie ústavodarného procesu po roku 1989 malo viacero podôb. Niektoré boli spontánne a nepriame, ale vyskytli sa aj priamejšie pokusy. Keď na konci roku 1990 rumunské ústavodarné zhromaždenie dokončilo prípravu téz vypracovania návrhu novej ústavy, a potom o čosi neskôr aj samotný text ústavy, tak tento text Rumuni neprediskutovali s významnými zahraničnými odborníkmi len vo forme rozličných vedeckých konferencií, ale ho poslali aj Benátskej Komisii pri Rade Európy a to s prosbou o vyjadrenie stanoviska. Kompetentný výbor rumunského parlamentu okrem toho udržiaval kontakt aj so ženevskými odborníkmi z Centra OSN pre ľudské práva.[40] Táto snaha rumunských politikov, aby medzinárodné organizácie a rozličný renomovaní zahraniční právnici spoznali text návrhu ústavy a vyjadrili sa k nemu ešte pred jeho prijatím, pravdepodobne slúžil legitimačným cieľom. Toto pravdepodobne súviselo s revolučným – t. j. násilným – spôsobom rumunského prevratu v roku 1989. Tieto udalosti rumunská ústava, ústavná veda aj publicistika nazýva decembrovou revolúciou.

Aj transformujúce sa Československo, ktoré sa od roku 1990 borilo taktiež s reformou federatívneho usporiadania, taktiež zapojilo do hľadania riešenia zahraničných právnikov. Václav Havel ako posledný československý prezident chcel totiž urobiť všetko pre to, aby zachránil spoločný štát Čechov, Slovákov a ostatných národností. Asi aj preto poprosil jedného svojho amerického známeho, právnika Lloyda N. Cutlera,[41] aby mu pomohol vytvoriť skupinu zahraničných expertov, ktorí by mali pomôcť československému ústavodarnému procesu.

---

[39] Ifj. Trócsányi, László: Alkotmányozás és rendszerváltás Közép- és Kelet-Európában. Jogtudományi Közlöny, 1995. augusztus, s. 384-385.

[40] Tóth Károly: Új alkotmányok előkészítése és elfogadása Kelet-Európa államaiban. In: Kelet-Európa új alkotmányai. JATE, Szeged, 1997. s. 43.

[41] Lloyd N. Cutler bol členom washingtonskej advokátskej komora a v rokoch 1979 až 1980, a potom ešte v roku 1994 bol zároveň aj poradcom amerických prezidentov.

Jedným z prvých odborníkov tohto štábu bol Eric Stein, emigrant z Československa, ktorý musel ujsť zo strednej Európy kvôli nacizmu a neskôr sa stal americkým občanom. Pracoval na americkom ministerstve zahraničných vecí, ale neskúr prešiel do univerzitnej sféry. Na amerických univerzitách učil verejné právo. Od 1980-ch rokov patril do tej skupiny západných právnikov, ktorá sa snažila nadviazať kontakt s československými disidentmi a potom sledovala procesy, ktoré voči nim spustila vtedajšia štátna moc.[42]

Členmi už spomínanej odbornej skupiny vytvorenej Cutlerom s pomocou profesora Hermana Schwarza patrili predovšetkým českí a slovenskí odborníci na ústavné právo, ako aj americkí a západoeurópski právnici, špecialisti na federalizmus a iné otázky ústavného práva. Boli medzi nimi univerzitní profesori, ale aj sudcovia a bývalí politici. Väčšinou pochádzali z rozličných federatívnych západných štátov, ako aj z Francúzska a Veľkej Británie. Najprv začali rokovať v Americkom Seminári v Salzburgu, potom však putovali po rozličných českých a slovenských hradoch a zámkoch. Nakoniec však ich práca nemala väčší vplyv na udalosti, lebo československá politika sa uberala svojim smerom a podľa vlastnej logiky.[43]

Nasledujúcou zaujímavou otázkou je vplyv národných ústavnoprávnych tradícií na vývoj po roku 1989. Po radikálnych spoločenských zmenách často dochádza k negovaniu predchádzajúceho režimu a zároveň k idealizácii systému, ktorý existoval pred ním. Spomienka na obdobie pred rokom 1948 alebo dokonca aj pred druhou svetovou vojnou sa teda začala zlepšovať. Problém spočíval však v tom, že pred vojnou sa väčšina stredo- a východoeurópskych krajín odklonila od demokracie a nastolila viac či menej autoritatívny systém. Výnimku predstavovalo len medzivojnové Československo, ktoré sa rozložilo až po mníchovskom diktáte z jesene 1938. Preto pre tieto krajiny nebolo také jednoduché hľadať inšpiráciu vo svojej vlastnej verejnoprávnej minulosti, lebo tá v 1930−ch rokoch nezabránila antidemokratickým zmenám.

Z tohto dôvodu po roku 1989 došlo k prevzatiu alebo aspoň zohľadneniu predvojnových modelov a tradícií len vo veľmi obmedzenej forme. Skôr išlo o niektoré technické riešenia. Takýmto bolo napríklad zavedenie bikameralizmu alebo niektorých symbolických prvkov. Dvojkomorový parlament bol s odvolávaním sa na minulosť obnovený napríklad v Českej republike, v Poľsku i v Rumunsku.

[42] Stein, Eric: Česko-Slovensko. Konflikt – roztržka – rozpad. Academia, Praha, 2000. s. 13. a s. 16-17.
[43] Tamže s. 34.

K deklarovanej rehabilitácií starších národných vzorov preto došlo len tam, kde mala demokracia hlbšie korene (tj. v Československu, alebo presnejšie povedané už v Českej republike), alebo tam, kde to miestna elita potrebovala symbolicky i zahraničnopoliticky (tj. v pribaltických krajinách, ktoré sa snažili odpútať od Sovietskeho zväzu). Lotyšsko má napríklad dodnes ústavu z roku 1922, ktorá bola odvtedy prirodzene už čiastočne novelizovaná alebo doplnená o modernejšie prvky. S pomocou takejto ústavnoprávnej reštaurácie totiž v Lotyšsku a čiastočne aj v Estónsku chceli vyjadriť diskontinuitu so sovietskym obdobím a zrušiť niektoré jeho ustanovenia, právne normy a podobne. Táto politika mala osobitne negatívne dôsledky vo sfére udeľovania alebo skôr neudeľovania občianstva pre ruskojazyčných obyvateľov, ktorých predkovia sa do oboch spomínaných republík prisťahovali po ich sovietskej okupácii.

Iná bola situácia v Českej republike. Tu sa posttranziční ústavodarci hrdo a intenzívne odvolávali na tradície československej demokratickej ústavy z roku 1920. Táto bola ako vzor dokonca spomenutá aj v dôvodovej správe k súčasnej českej ústave. Tento vplyv sa uplatnil napriek tomu, že ani v prípade tohto dokumentu nemožno hovoriť o nejakej väčšej originalite a inovatívnosti. Preto neboli tak úctyhodné niektoré technické riešenie tejto starej ústavy, ale skôr to, že ako jediná dokázala reálne regulovať československý spoločenský, hospodársky a politický život až do roku 1938. Inak toto prihlásenie sa k vlastnej národnej tradícii neznamenalo, že by sa v českom prostredí vôbec neuplatnili zahraničné vzory.

Prirodzene úplne nemožno zabudnúť ani na tie vplyvy, ktoré po sebe zanechalo štyridsaťročné obdobie komunistického systému. V Maďarsku sa to prejavilo na vnútornej štruktúre ústavného textu z roku 1989, v Československu zase na federatívnom usporiadaní, ako aj na niektorých prvkoch inštitútu prezidenta. Podľa Václava Pavlíčka, významného českého ústavného právnika napríklad kompetencie českého prezidenta svedčia o tom, že sa tu miešala socialistická koncepcia jednoty moci a občianska tradícia rozdelenia moci, ktorú vyjadrila československá ústava z roku 1920.[44]

[44] Pavlíček, Václav: Teoretická koncepce Ústavy České republiky. (Několik úvah k 10. výročí jejého přijetí). In: Kysela, Jan (Ed.): Deset let Ústavy České republiky. Východiska, stav, perspektivy. Eurolex Bohemia, Praha, 2003. s. 87. Pozri aj Pavlíček, Václav a kol.: Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo České republiky. 1. úplné vydání. Leges, Praha, 2011. s. 322.

8. OBSAHOVÉ PRVKY NOVÝCH ÚSTAV – STARÉ A NOVÉ INŠTITÚTY

Nakoľko celá zmena systému po roku 1989 sa niesla v znamení renesancie ľudských práv, tak tejto otázka venovali zvýšenú pozornosť skoro všetky nové ústavy regiónu. Pri ich úprave vychádzali jednak zo skúseností západných demokratických krajín, jednak z predpisov rozličných medzinárodných a európskych organizácií. Bolo však jasné, že tieto práva nestačí deklarovať, ale treba ich aj inštitucionálne zabezpečiť. Z tohto dôvodu boli vtedy veľmi populárne dva inštitúty – špecializované ústavnú súdnictvo a ombudsman. Preniknutie oboch týchto ustanovizní sa inak v strednej Európe začalo už pred rokom 1989, ale po jeho uplynutí sa rýchle zdynamizovalo.

Nemožno však hovoriť o vzniku jednotného alebo homogenného modelu. V Maďarsku vznikol systém najprv troch, potom štyroch špecializovaných ombudsmanov, ktorý bol zrušený až po roku 2011. Inde bol skôr dominantným model jedného ľudskoprávneho ombudsmana a otázka ochrany osobných údajov patrila skôr do kompetencie osobitného úradu. Hoci skoro všade vznikol špecializovaný a autonómny ústavný súd, Estónci radšej prevzali americký model najvyššieho súdu, ktorý sa zaoberá aj ochranou ústavnosti.

Väčšie rozdiely existujú medzi stredo- a východoeurópskymi štátmi vo sfére organizácie štátu a hlavne formy vlády. V priestore bývalého Sovietskeho zväzu sa okrem pribaltických krajín presadil skôr prezidentský model. Vo višegrádskom regióne zase dominuje parlamentná forma vlády, hoci pozícia prezidenta sa aj tu značne líši navzájom. V štátoch juhovýchodnej Európy prešla forma vlády pomerne výraznými zmenami, hoci v Slovinsku sa v princípe nemenila – vždy tu mali parlamentnú formu vlády. Avšak v krajinách, ktoré sa aktívne zúčastnili juhoslovanskej vojny bola situácia komplikovanejšia – najprv sa tu presadili prezidentské alebo aspoň poloprezidentské režimy, a len po ukončení konfliktu začal postupný prechod smerom k silnejším parlamentom. Prezidenti si ale aj naďalej zachovali značný vplyv. Situácia je asi najmenej jednoznačná v Rumunsku, ktorého hodnotenie osciluje medzi poloprezidentskou a parlamentno−prezidentskou formou vlády. V každom prípade pozícia priamo voleného prezidenta je tu silná a autonómna.[45] Rumunský systém je pravdepodobne potrebné vždy posudzovať podľa jeho konkrétneho fungovania, ktoré často závisí aj od rozloženia politických síl.[46] Ohľadne voľby prezidenta sa skoro všade

[45] Varga, Attila – Veress, Emőd: Román alkotmányjog. Status Kiadó, Csíkszereda, 2007. s. 262-295.
[46] Szente, Zoltán: Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténete (1945-2005). Osiris, Budapest, 2006. s. 501.

presadila priama voľba hlavy štátu, hoci stále ešte existuje niekoľko štátov, kde prezidenta volí parlament – napríklad v Maďarsku a Estónsku.[47]

Napriek tomu, že väčšina stredoeurópskych posttranzičných ústav je pomerne eurokonformná a nie priveľmi inovatívna, predsa len obsahujú niekoľko takých prvkov, ktoré možno označiť za špecifické vlastnosti týchto ústavných systémov. V reakcii na systém jednej (štáto)strany. ktorý v regióne dominoval pred rokom 1989, sa nové ústavy pokúsili pomerne presne vymedziť miesto politických strán v ústavnom systéme. To znamená, že sa pokúsili eliminovať ich prípadné snahy o samovládu a zabrániť im, aby si vytvárali polovojenské organizácie a milície. Posledne menovaná snaha bola jednak reakciou na komunistické ľudové milície, jednak reagovala na regionálnu minulosť pred rokom 1945, keď viaceré radikálne pravicové strany mali taktiež svoje ozbrojené úderky.[48]

Okrem toho nové demokratické ústavy venovali pomerne veľkú pozornosť aj demokratizmu fungovania politických strán. Napríklad česká ústava vyžaduje rešpektovanie princípu demokracie. Poľská ústavná úprava politických strán od nich očakáva rešpektovanie princípu rovnosti a dobrovoľnosti, okrem toho od nich vyžaduje, aby štátnu politiku ovplyvňovali len demokratickými prostriedkami. Z podobných ustanovení vychádza aj rumunská ústava. Z druhej strany je zaujímavé, že ani slovenská ústava z roku 1992, ani maďarské ústavy z roku 1989 a 2011 nesformulovali až takto precízne a priamo princíp demokratizmu v procese fungovania strán.

Nakoniec sa vplyv vlastnej socialistickej minulosti prejavil v prípade nových posttranzičných ústav aj snahou v nejakej forme – hoci i krátko – definovať základy nového spoločenského a politického poriadku, resp. opísať formu svojej novej štátnosti a umiestniť ju v kontexte národnej štátnoprávnej tradície. Preto preambuly jednotlivých ústav, ako aj úvodné normatívne ustanovenia obsahujú pomerne veľa ideologických a štátovedných definícií.

---

[47] Tu je však situácia trocho komplikovaná, lebo pokiaš v prvom kole prezidenta nezvolí prezident, tak právo jeho voľby prechádza na špeciálny zbor elektorov, v ktorom okrem poslancov sedia aj zástupcovia samospráv. Pozri Filip, Jan: K některým otázkám parlamentní volby prezidenta republiky. In: Postavení prezidenta v ústavním systému ČR. Sborník. Masarykova univerzita, Brno, 2008. s. 61. pozn. 5.

[48] V medzivojnovom období a potom počas druhej svetovej vojny mala napríklad Hlinkova slovenská ľudová strana napríklad najprv Rodobranu a potom Hlinkovu gardu. Maďarská Strana šípových krížov mala taktiež ozvrojené úderky. Je všeobecne známe, že rozličné ukrajinské nacionalistické strany disponovali tradične polovojenskými organizáciami.

9. KONIEC POSTTRANZIČNÉHO OBDOBIA V ÚSTAVODARNOM PROCESE STEREDNEJ EURÓPY

Presné určenie začiatku a konca tzv. posttranzičného ústavodarného procesu v celom postsocialistickom priestore vôbec nie je jednoduchá záležitosť. Pravdepodobne prvou posttranzičnou ústavou by mohol byť text maďarskej ústavy, keby sa bol vtedy zákonodarca rozhodol dať mu aj formálne nové číslo. Nakoľko však túto novelu prijímal ešte starý parlament (zvolený pred rokom 1989), tak sa politické sily za okrúhlym stolom dohodli, že oficiálne zatiaľ ponechajú v platnosti zákon číslo XX. z roku 1949, teda vlastne prvú a poslednú maďarskú ľudovo-demokratickú ústavu. Nakoľko však novela z roku 1989 skoro totálne vymenila pôvodný text, možno hovoriť o materiálne novej ústave.

Netreba však zabudnúť ani na to, že prvé zmeny v socialistických ústavách sa začali už skôr. Takouto bola napríklad novela poľskej ústavy z roku 1952, ku ktorej došlo po rokovaniach za okrúhlym stolom. Táto novela už určite mala demokratizačné účinky. Koniec koncov aj v Maďarsku sa začal proces postupných ústavných zmien už o niekoľko mesiacov skôr pred prijatím veľkej novely ústavy. Ignorovať netreba úplne ani právny vývoj v Sovietskom zväze medzi rokmi 1986 až 1990.

V súvislosti s vtedajším ústavodarným procesom bola nastolená zaujímavá otázka – kedy je lepšie prijať novú ústavu: na začiatku alebo radšej na konci demokratickej tranzície? Bezprostredne po páde predchádzajúceho režimu panuje totiž zvyčajna euforickejšia alebo inak povedané bratskejšia atmosféra, ktorá môže uľahčiť hľadanie kompromisu. Problém spočíva však v tom, že situácia je ešte priveľmi labilná a spoločensko-politické sily nevyprofilované, čo môže v konečnom dôsledku spôsobiť veľké skreslenie situácie. Po uplynutí niekoľkých rokov od „veľkého tresku“ je situácia už prehľadnejšia, pokojnejšia, politické strany vyprofilované a dokonca už i „odskúšané“ v slobodných parlamentných voľbách, avšak aj spoločenské rozpory sú už podstatne väčšie, preto sa aj ťažšie hľadá kompromis.[49]

Väčšina krajín regiónu sa po zmene starého systému vybrala skôr cestou rýchleho prijatia novej ústavy – to v praxi znamená, že nový základný zákon bol prijatý v horizonte rokov 1990 až 1992. Tento trend určite posilnil aj fakt, že sa v tomto období rozpadli skoro všetky socialistické federácie a vzniklo množstvo nových štátov, ktoré rýchlo potrebovali novú

[49] Ifj. Trócsányi, László: cit. op. s. 385-386.

ústavu, ktorá potom mala zohrať nielen konsolidačnú, ale aj legitimačnú úlohu. Toto bol jednoznačne aj prípad Československa, ktoré sa pôvodne podobne ako Poľsko a Maďarsko vybralo cestou postupnej reformy svojej pôvodnej socialistickej ústavy, a až potom chcelo prijať svoju novú komplexnú demokratickú ústavu. Avšak pomerne nečakaný rozpad štátu nakoniec urýchlil ústavodarný proces na úrovni oboch národných republík.

Koncepciu prijatia ústavy v konečnej fáze tranzície, t. j. vtedy, keď už si daná spoločnosť a jej politici vyskúšali približne čo funguje v ich mentálnom a kultúrnom prostredí, resp. čo nemá šancu na úspech, realizovalo vlastne len Poľsko, ktoré prijalo svoju ústavu v roku 1997. Rok predtým bola prijatá ústava na Ukrajine, tu však príčinu meškania treba hľadať inde. O tom, že sa v Poľsku počas ústavodarného procesu v rokoch 1993 až 1997 asi podarilo nájsť dobrý kompromis, ktorý sa potom podarilo pretransformovať aj do ústavného textu, svedčí asi aj veľmi nízky počet novelizácií poľskej ústavy od roku 1997 až dodnes.[50] Pravdepodobne túto poľskú ústavu je možné považovať za poslednú ústavu, prijatú v procese demokratického prechodu po páde komunizmu. Albánska ústava z roku 1998 bola síce po ústavodarnom neúspechu z prvej polovice 90. rokov 20. storočia prvá skutočná ústavy, ale nereagovala už len na tranzičné výzvy, ale predovšetkým na krach celého albánskeho ústavného a politického systému v dôsledku pyramídovej hazardnej hry v roku 1997 a na následné nepokoje.[51] Kosovská ústava z roku 2008 taktiež nie je už posttranzičnou ústavou, lebo reagovala na úplne inú situáciu. Tá bola skôr podobná situácii, v akej vznikala povojnová tzv. daytonská ústava Bosny a Hercegoviny v roku 1995.

Doteraz posledné dve ústavy stredo− a východoeurópskeho postkomunistického priestoru sú srbská ústava z roku 2006 a maďarský Základný zákon z roku 2011. Nová srbská ústava nereagovala až tak na obdobie komunizmu, ako skôr na veľmi ťažké roky, ktoré táto krajina prežila po rozpade Juhoslávie (hoci čiastočne i vlastnou vinou). Tento dokument preto viac reagoval na tzv. miloševičovské obdobie srbskej histórie a na neodvratne sa blížiace oddelenie Kosova od srbského štátu. Asi aj z tohto dôvodu sa do ústavy z roku 2006 dostali pomerne prepracované individuálne a kolektívne menšinové práva.

Maďarský Základný zákon sa zase rodil v rokoch po veľkej finančno-ekonomickej kríze, ktorá naplno prepukla v roku 2008, čiže ide svojim spôsobom o krízovú alebo už skôr postkrízovú ústavu. Tento dokument taktiež chce do určitej miery reagovať aj na sklamanie

[50] Maďarský ústavný text z roku 1989 bol od roku 1990 do roku 2010 novelizovaný 25-krát.
[51] O ústavodarnom procese v Albánsku pozri Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy. Pavlíček, Václav - Jirásková, Věra a kol. PF UK, Praha, 2001. s. 13-16.

z neúspechov tzv. postkomunistického tranzičného obdobia a inšpiráciu hľadá paradoxne v ešte vzdialenejšej minulosti než ústavný text z roku 1989.[52] V texte Základného zákona sa preto pomerne intenzívne prelínajú antikrízové prvky (snaha o finančnú ústavnosť), modernistické elementy (odpor voči GMO a snaha o zvýraznenie ekologickej dimenzie) a nakoniec konzervatívno−tradicionalistické momenty (ustanovenia týkajúce sa rodiny, „rehabilitácia" historickej ústavy a Svätej koruny, odsudzovanie komunistickej a nacistickej minulosti, resp. okupácie atď.).

Základný zákon sa však nedá interpretovať ako dovŕšenie tranzičného procesu, skôr je tu prítomná snaha o jeho prekonanie. Hlavná otázka v súvislosti s novou maďarskou ústavou preto neznie tak, či tu ide o pokračovanie tranzičnej tradície alebo nie, ale skôr tak, či je a v budúcnosti bude tento ústavodarný počin ojedinelým špecifickým javom v ústavnoprávnej histórii stredo- a východoeurópskeho regiónu, alebo je to začiatok nejakého nového procesu. Túto otázku však zodpovie až budúcnosť.

[52] Spomínaný ústavný text z roku 1989 titiž hľadal inšpiráciu predovšetkým v prechodnom období rokov 1945 až 1948. Nový Základný zákon, ktorý sa symbolicky snaží rehabilitovať tzv. organickú historickú ústavu a Svätú korunu, hľadá korene a zároveň východiská skôr v období pred rokom 1944, keď ešte platila spomínaná historická ústava. Zatiaľ však ide skôr o symboliku, než o každodennú prax.

Radiologická ochrana

doc. Ing. Rudolf HORÁK, CSc.
rudolf.horak@vske.cz
Vysoká škola Karla Engliše, a. s.

ÚVOD

Lidé se často, ale mylně o radioaktivitě domnívají, že co nepřišlo do styku s jadernými zbraněmi nebo jadernými elektrárnami není radioaktivní. Pravdou je to, že Země je přirozeně radioaktivní. Vždy tomu tak bylo a do budoucna se nepředpokládá, že se na tom něco změní. Je však prokázáno, že během vývoje Země, vlivem rozpadu prvků, úroveň její radioaktivity postupně klesá. Na druhé straně je potřebné vzít v úvahu, že radioaktivní záření (radiace) může být někdy velice nebezpečné, někdy až smrtelné.

Během vývoje Země vznikly těžké prvky jako železo, zlato, nebo olovo a vznikla také velice těžká atomová jádra. Tato jádra jsou nestálá a během času se rozpadají, tedy jsou také radioaktivní. Při svém rozpadu uvolňují částice a energii. Ty, které se rozpadají po dlouhé době, z nichž nejznámější je uran, přežívají v zemské kůře dodnes.

Příroda si dokonce vytvořila přírodní jaderné reaktory. Nejznámější vyhořelé přírodní jaderné reaktory byly nalezeny v Gabonu[1] v oblasti Oklo. Na některých místech na Zemi je vysoké soustředění přírodních radioaktivních prvků i v současnosti. Jedno z takových míst s nejvyšším soustředěním těchto prvků je v severním Iránu ve městě Rámsar. Zde lidé dostávají dávku radiace asi dvěstěkrát vyšší než je celosvětový průměr přírodní radiace. Lékaři v závěrech svých výzkumů však byli překvapeni tím, že v této oblasti nebyl zjištěn vyšší výskyt onkologických onemocnění, než v jiných oblastech světa. Místní lidé prokazují odolnost vůči zvýšené hladině radiace.

Zdravotní problémy může způsobit také přírodní radon, který prosakuje z půdy. Tam kde obydlí nemají vhodnou izolaci vůči půdě a nejsou větrána, tam se radon může nepřirozeně koncentrovat a převýšit přirozenou radiaci.

Jak je vidět z úvodu, radioaktivita se zpravidla dělí na přirozenou a umělou radioaktivitu. Přirozená radioaktivita je způsobena samovolným rozpadem atomového jádra přirozeně radioaktivních látek v přírodě, které jsou označovány jako radioaktivní látky. Vznik umělé

[1] http://cs.wikipedia.org/wiki/P%C5%99%C3%ADrodn%C3%AD_jadern%C3%BD_reaktor

radioaktivity je podmíněno přeměnou jádra vnějším vlivem, např. ostřelováním (působením urychlených) částic alfa se jádra mohou rozpadat a vykazovat radioaktivitu. Radioaktivní rozpad je především vlastností samého jádra atomu.

Radioaktivita je tedy vlastnost hmoty, která je zpravidla iniciovaná nebo vzniká samovolným rozpadem jader atomů, který probíhá nezávisle na vnějších podmínkách. Produktem tohoto procesu jsou dceřiné prvky a radioaktivní záření (alfa, beta, gama a neutronové). Radioaktivní látky (radionuklidy) prostřednictvím svých efektů při rozpadech jader způsobují fyzikální jevy, např. ionizaci plynů, černání fotografické desky, světélkování některých fluoreskujících látek a rovněž uvolňují energii. Všechny tyto vlastnosti jsou způsobeny radioaktivním zářením vysílaným radioaktivní látkou.

Kromě výše uvedeného je možné říci, že radioaktivní látky jsou látky, které jsou fyziologicky účinné nejen na lidský organismus, ale i na floru a ostatní faunu. Jejich projevy jsou různě nebezpečné a stupeň nebezpečí závisí na mnoha různých faktorech a to na konkrétní radioaktivní látce, na způsobu působení na lidský organismus, době působení apod.

Obrázek 1: *Rozdělení dávek z ozáření obyvatelstva*

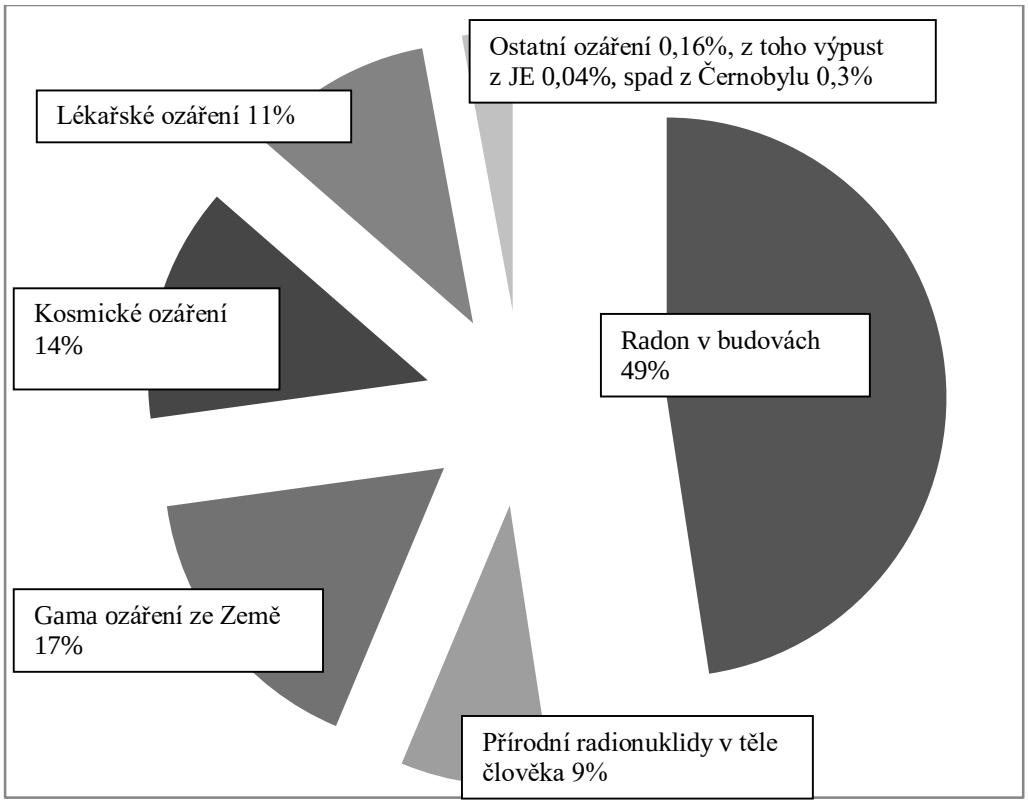

Zdroj: http://www.suro.cz/cz/prirodnioz, 2014,

V dnešní době se lidé obávají zejména radioaktivity z umělých zdrojů záření, např. jaderných elektráren (dále také JE). Ozáření lidí však nejvíce způsobují přírodní zdroje, obrázek č. 1. Přírodnímu ozáření je lidský organismus vystaven stále, jeho dávky však závisí na místě pobytu na Zemi.

Největší dávky ozáření obyvatelstvo získává vlivem radonu v ovzduší budov. Z těchto důvodů je potřebné vytvářet redukční opatření před radonem při výstavbě rodinných domů.

Podle Richarda E. Thompsona z University Johna Hopkinse, radon v dávkách 0−150 Bq. m^{-3} (becquerelů na metr krychlový vzduchu)[2] má na lidi příznivý vliv. Mírné dávky radonu nám neškodí, tj. hodnota do 150 $Bq.m^{-3}$. Podle stávající normy[3] České republiky (dále také ČR) v tomto případě (150 $Bq.m^{-3}$) jde již o hodnotu škodlivou. V pobytovém prostoru nového domu by měla být průměrná ekvivalentní objemová aktivita radonu menší než 100 $Bq.m^{-3}$. Za únosnou mez podle vyhlášky je považována hodnota pro stávající zástavbu 400 $Bq.m^{-3}$ a pro novou a plánovanou výstavbu 200 $Bq.m^{-3}$, což jsou již hraniční hodnoty „zamoření“. Při překročení jeden a půl násobku této hodnoty jsou nařízena opravná opatření vedoucí ke snížení koncentrace radonu. Přibližný výskyt radonového „zamoření“ v ČR ukazuje mapa na obrázku č. 2. V USA Environmental Protection Agency[4] (agentura spadající pod Federální vládu USA) doporučuje vlastníkům domů, aby provedli protiradonové úpravy, pokud měření ukáže hodnotu vyšší než 150 $Bq.m^{-3}$.

Bylo prokázáno, že existuje škodlivost radonu ve velmi vysokých koncentracích, např. v uranových dolech.

[2] Becquerel [Bq] je počet radioaktivních přeměn za vteřinu 10 Bq, to znamená, že dochází k deseti přeměnám za vteřinu a např. 100 Bq.kg-1 znamená, že dochází ke 100 radioaktivním přeměnám za vteřinu v každém kilogramu látky.

[3] Vyhláška České republiky č. 307/2002 Sb. o radiační ochraně

[4] Worcester Polytechnic Institute (http://www.wpi.edu/), dostupné také na: http://www.osel.cz/3436-radon-neskodi-a-mozna-i-prospiva.html

Obrázek č. 2 Mapa radonového záření

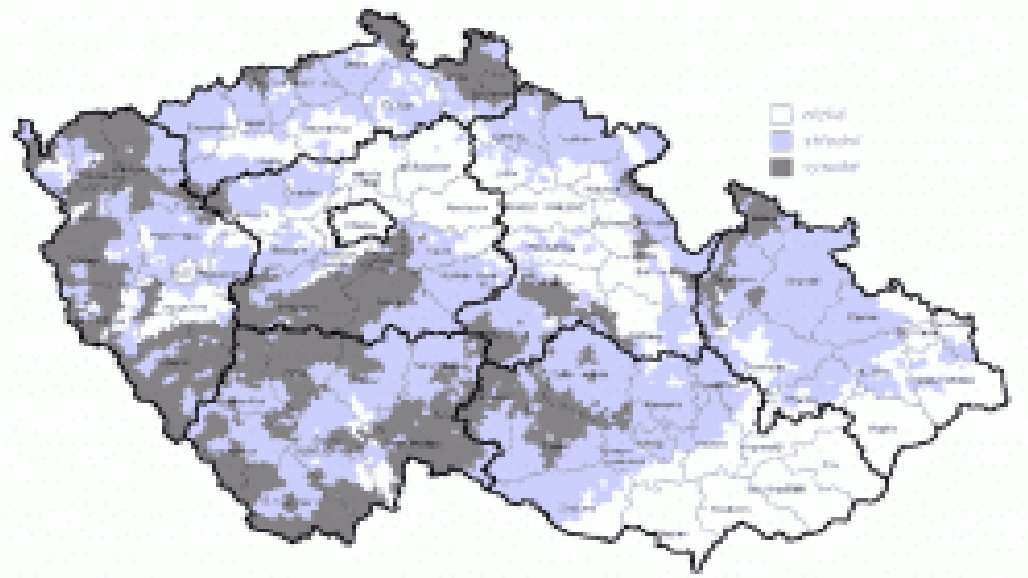

Zdroj: http://www.osel.cz/3436−radon−neskodi−a−mozna−i−prospiva.html

Poznámka:

Nízké „zamoření“	Střední **„zamoření“**	Vysoké **„zamoření“**

Přírodní ozáření osob je způsobeno dvěma odlišnými zdroji:

a) **Přírodními radionuklidy**, které se vyskytují v našem životním prostředí. Ty se dají podle původu rozdělit do tří skupin:

- **Kosmogenní radionuklidy**, které vznikají průběžně jadernými reakcemi při interakci kosmického záření se stabilními prvky zejména ve vnějším obalu Země, např. ^{3}H, ^{7}Be, ^{22}Na apod.
- **Původní primordiální radionuklidy**, které vznikly v **raných stádiích vesmíru** a díky velmi dlouhému poločasu rozpadu (>10^{8} roků) se dosud vyskytují na Zemi ve významném množství, např. ^{238}U, ^{235}U, ^{232}Th apod.).
- **Radionuklidy** vznikající **sekundárně** z původních radionuklidů tvořících rozpadové řady. Ze čtyř možných rozpadových řad, uran−radiové (vychází od ^{238}U), thoriové (od ^{232}Th), aktiniové (od ^{235}U) a neptuniové (od ^{237}Np), se v přírodě vyskytují pouze první tři.

Z hlediska ozáření člověka jsou významné jen některé přírodní radionuklidy. **Zevní ozáření gama** člověka způsobuje především přítomnost ^{226}Ra (resp. uranu), ^{232}Th a ^{40}K v horninách

a půdách povrchové vrstvy Země. Průměrný dávkový příkon od terestriálních radionuklidů ("Zemního" původu) ve světě se uvádí kolem 0,057 $\mu Gy.h^{-1}$.[5] Podíl tzv. kosmogenních radionuklidů (ne však kosmického záření) je z hlediska ozáření obyvatelstva zanedbatelný.

Radioaktivní zamoření (materiál, prach, voda apod.) emituje radioaktivní záření alfa, beta a gama v různém energetickém spektru. Plocha radioaktivního zamoření při úniku radioaktivních látek po havárii je závislá na mnoha okolnostech a může být rozsáhlá desítky až stovky kilometrů čtverečních.

b) **Kosmickým zářením** dopadajícím na Zemi z vesmíru, které ozařuje člověka zejména **externě** v závislosti na nadmořské výšce a poloze na Zemi, což je přirozená radiace. Většina uváděného záření pochází z našeho Slunce. Ostatní záření dopadá z oblastí Galaxie a také z mezigalaktického prostoru. My jsme chráněni atmosférou a magnetickým polem Země vůči naprosté většině takového záření. Přesto však jeho malá část proniká na povrch Země a přispívá tak k přirozené radiaci, které jsme vystaveni.

c) **Umělou radioaktivitou**

Radioaktivní zamoření (kontaminace) vzniklé při úniku radioaktivních látek (radionuklidů) při radiační havárii je tvořeno:

- směsí štěpných produktů,
- nezreagovaným jaderným palivem,
- nově vznikajícím štěpným materiálem,
- radioaktivními korozními produkty.

Biologicky nejnebezpečnějším štěpným produktem štěpné jaderné reakce (probíhající v jaderných elektrárnách) se nejčastěji udává stroncium ^{90}Sr, které může vzhledem ke svým příbuzným vlastnostem k vápníku dlouhodobě nahrazovat vápník v krystalické mřížce kostního fosfátu vápenatého. Tím je ohrožována živá tkáň, která je v lidském organismu vůči ionizačnímu záření nejcitlivější, což je kostní dřeň. Nebezpečné však jsou i další radionuklidy, zejména ty, které se ukládají v těle a mají dlouhodobý poločas rozpadu.

[5] Jednotka Gray (Gy) je jednotka absorbované dávky energie radioaktivního záření a má fyzikální rozměr odpovídající jednotce [$J.kg^{-1}$].

Základní charakteristiky vybraných radioaktivních látek s výrazným fyziologickým účinkem jsou uvedeny v tabulce č. 1.

Z výše uvedeného je vidět, že všechno na povrchu Země vždy obsahovalo přírodní radioaktivní látky a bylo a stále je ozařováno přírodním zářením. Vzhledem k tomu je různá koncentrace radioaktivních prvků (uran, thorium, radium apod.) obsažena např. ve stavebních materiálech, v uhlí, ropě apod. Do budov a pitné vody proniká plyn radon, který vzniká rozpadem radia. Přírodní radioaktivní látky jsou tedy v určité míře také součástí potravin a tak se také dostávají do lidského organizmu.

V důsledku lidské činnosti dochází k ozařování lidí, např. hornickou těžbou, spalováním uhlí apod. Další zdroje umělého ozařování jsou např. televizní a počítačové obrazovky, svítící ciferníky hodinek, spad po zkouškách jaderných zbraní, mírové využívání jaderné energie a medicínské zdroje používané při vyšetřování a léčení lidí apod.

***Tabulka č. 1*: Základní charakteristiky vybraných radioaktivních látek**

Radioaktivní látka	Poločas rozpadu	Druh radioaktivního záření
^{137}Cs	33 let	Beta, gama
^{134}Cs	2 roky	Beta, gama
^{90}Sr	29 let	Beta
^{89}Sr	54 dnů	Beta, gama
^{131}I	8 dnů	Beta, gama
^{91}Y	57 dnů	Beta
^{95}Zr	65 dnů	Beta
^{95}Nb	90 hodin	Beta, gama
^{127}Te	90 dnů	Beta, gama
^{141}Ce	28 dnů	Beta, gama
^{144}Ce	275 dnů	Beta
^{147}Pm	2,6 let	Beta
^{24}Na	15 hodin	Beta, gama
^{28}Al	2,2 minuty	Beta, gama
^{56}Mg	2,6 hodiny	Beta, gama
^{59}Fe	44,5 dne	Beta, gama
^{60}Co	5,271 let	Beta, gama
^{31}Si	2,6 hodiny	Beta, gama

Zdroj: HORÁK, R. a MIKA, J. O. *Ochrana obyvatelstva před terorizmem.* Brno: UO, 2007, s.76. ISBN 978−80−7231−295−5.

1. ZÁSADY OCHRANY OBYVATELSTVA PŘED RADIOAKTIVITOU

V prostoru zamořeném radioaktivními látkami budou osoby vystaveny:

- vnějšímu ozáření celého těla (záření ze zamořeného terénu – hlavně záření gama).
- vnějšímu ozáření povrchu těla (radioaktivními látkami přímo na povrchu těla – především záření alfa a beta).
- vnitřnímu ozařování (radioaktivními látkami vniklými do organismu vdechováním plynů, aerosolů a radioaktivních částic, nebo zanesením radioaktivních látek do organismu s potravou, zde tvoří největší nebezpečí alfa a beta záření pro svoji vysokou ionizační schopnost).

Radioaktivní látky se ukládají v lidském těle a pak mohou i dlouhodobě nepříznivě působit na organismus.

Radioaktivita se do ovzduší a povrchových vodotečí dostává např. při spalování uhlí, při normálním provozu jaderných elektráren. Její množství je však limitováno, sledováno a regulováno. Pokud by nastal únik radioaktivních látek z jaderného reaktoru mimo jadernou elektrárnu, tak hovoříme o radiační havárii. Následně nastává aktivace všech připravených opatření k ochraně obyvatelstva, viz vnější havarijní plány zařízení.

Následkem ozáření může vzniknout zdravotní poškození lidského organizmu, které dělíme do několika částí. Mohou vzniknout následky somatické (tělesné) a následky genetické (vývojové). Z hlediska doby jsou to následky časné (projevují se do několika dnů až měsíců) a pozdní, které se projeví až po delším období (několik let). Poslední skupina následků se projevuje jako deterministická nebo stochastická. Deterministická skupina následků je charakterizována jako proces, který je určen předchozími podmínkami ozáření. Takové účinky se projevují až po překročení určité prahové dávky, což je cca 1 Sv. Stochastická skupina následků je dána výsledky statistického zpracování souboru dat. Má určitý pravděpodobnostní charakter, nelze tedy přesně určit, zda onemocnění ozářené osoby vzniklo následkem ozáření. Je však předpoklad, že koeficient rizika hrozby radiačně indukované fatální (smrtelné) rakoviny je $50 \cdot 10^{-6}$ mSv,[6] což představuje úmrtí 50 osob

[6] Sievert jako jednotka vyjadřuje biologické účinky záření s ohledem na typ záření a jeho energii. Jednotka byla nazvána na počest švédského radiologa R.M.Sieverta, který v letech 1920 – 40 zkoumal vliv ionizujícího záření na živou tkáň, položil základy radiační ochrany a léčebného využití záření. U siestu se zavedl ekvivalentní dávkový příkon (příkon dávkového ekvivalentu), jakožto přírustku dávkového ekvivalentu za jednotku času - jednotka je Sievert za sekundu [$Sv.s^{-1}$]. Jednotka Sievert [Sv] je tedy jednotka dopadu na člověka, tzv. efektivní dávky. Oficiálně má stejný rozměr jako Gray. Dávka 1 Sv jakéhokoli záření má stejné biologické účinky jako dávka 1 Gy rentgenového nebo gama záření.

na rakovinu z 1 milionu ozářených osob. Z uvedeného vyplývá, že je potřebné, aby se lidé před zvýšenou radioaktivitou chránili.

1.1 Opatření k ochraně osob

Základní opatření k ochraně osob spočívají ve varování obyvatelstva, ukrytí, jódové profylaxi, evakuaci apod. Varování obyvatelstva je prováděno vyhlášením varovného signálu „Všeobecná výstraha“. Od lidí se požaduje, aby ze sdělovacích prostředků zjistili stav ohrožení a provedli příslušná ochranná opatření.

V zóně havarijního plánování v okolí jaderné elektrárny lidé obdrží informace o stavu jaderné elektrárny a pokyny jak se chránit (ukrytí, jódová profylaxe, evakuace apod.). Ukrytí se organizuje v budovách, které podstatně snižují účinky přímého ozáření a možnosti vdechovat radioaktivní látky. Předpokládá se, že lidé zůstanou v zabezpečených (zavřené dveře a okna, utěsněné otvory apod.) vlastních bytech a domech, případně na pracovištích, společenských budovách apod. Pokud jsou obyvatelé varováni před únikem radioaktivního izotopu jódu (po vdechnutí se usazuje ve štítné žláze), musí pozřít v množství uvedeném ve sdělovacích prostředcích tablety jodidu draselného.

Jedna z metod ochrany obyvatelstva je také evakuace. Ta se plánuje jen z obcí, v nichž by nemusela být jódová profylaxe dostatečně účinná. Předpokládá se, že se to bude týkat obyvatelstva z okolí zdroje úniku do vzdálenosti 10 km. V případě havárie (v závislosti na rozsahu kontaminace) se předpokládá, kromě evakuace, také možné přesídlení obyvatelstva, regulace pohybu osob, dozimetrické kontroly, dekontaminace, regulace požívání potravin, vody a krmiva. V důsledku toho se zavádějí různá regulační opatření vodohospodářská, veterinární, zemědělská, zásobovací apod. Je organizována léčebně preventivní hygienická a protiepidemická činnost. Také budou vyhlášena, v souladu se zákonnými normami, různá omezující opatření pro obyvatelstvo.

1.2 Ochrana dodávek pitné vody.

Základní podmínkou pro zvládnutí případné havárie s minimálními důsledky je zajištění havarijní připravenosti po stránce personální, dokumentační, technické, materiální, tak také připraveností obyvatelstva v dotčených oblastech. V souladu s atomovým zákonem

---

Převodový můstek:
1 mSv (miliSievert) = 1000 mikroSievert = 0,1 rem (roentgen), 1 rem=0,01 Sv = 10 mSv,
140 mSv/hod = 140 mGy/hod , 1 rad = 0,01 Gy , 1 rad = 0,01 mSv = 10 mikroSievert,
500 mikroSievert = 0,5 mSv = 0,05 rem, 1 Sv = 1000 mSv.

a vyhláškou o radiační ochraně[7] je stanovena kromě jiného také **ochrana obyvatelstva k dodávkám pitné vody**. Dodavatelé pitné vody určené k veřejnému zásobování jsou povinni kontrolovat přírodní radioaktivitu u dodávané pitné vody. Jsou povinni zajistit systematické měření a hodnocení obsahu přírodních radionuklidů v pitné vodě a v rozsahu stanoveném prováděcím předpisem, musí vést o výsledcích evidenci a oznamovat je Státnímu úřadu pro jadernou bezpečnost (dále také SUJB). Četnost měření je stanovena na 1krát za rok. Pokud obsah přírodních radionuklidů překročí hodnoty stanovené prováděcím předpisem, nesmí být voda uváděna do oběhu. Systematické měření obsahu přírodních radionuklidů podle webových stránek SUJB zahrnuje[8]:

- stanovení celkové objemové aktivity alfa (vždy), stanovení celkové objemové aktivity beta (vždy),
- stanovení objemové aktivity radonu (ve vodě z podzemních zdrojů),
- stanovení objemové aktivity dalších radionuklidů v rozsahu podle tabulky č. 6, přílohy č. 10 vyhlášky o radiační ochraně (tzv. doplňující rozbor, který se provádí v případech, kdy je překročena směrná hodnota celkové objemové aktivity alfa nebo celkové objemové aktivity beta).

V případě překročení směrné hodnoty celkové objemové **aktivity alfa** zahrnuje rozšířený rozbor[9]:

- vždy stanovení obsahu uranu,
- stanovení objemové aktivity ^{226}Ra, pokud celková objemová aktivita alfa po odečtení příspěvku uranu převýší směrnou hodnotu,
- stanovení objemové aktivity ^{228}Ra, pokud objemová aktivita ^{226}Ra převýší směrnou hodnotu celkové objemové aktivity alfa,
- stanovení objemových aktivit dalších radionuklidů emitujících záření alfa, pokud celková objemová aktivita alfa po odečtení příspěvků ^{226}Ra a uranu převýší směrnou hodnotu.

[7] Zákon č.18/1997 Sb., o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon) a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů a vyhláška č. 307/2002 Sb., o radiační ochraně, ve znění pozdějších předpisů
[8] http://www.sujb.cz
[9] http://www.sujb.cz/fileadmin/sujb/docs/radiacni-ochrana/formulare/Informace_pro_dodavatele_pitne _vody .pdf, 2014

V případě překročení směrné hodnoty celkové objemové **aktivity beta** zahrnuje rozšířený rozbor, ve kterém se:

- vždy stanoví hmotnostní koncentrace draslíku,
- stanoví objemové aktivity dalších radionuklidů emitujících záření beta, pokud celková objemová aktivita beta po odečtení příspěvku ^{40}K převýší směrnou hodnotu.

Bez provedení doplňujícího rozboru, v případě překročení směrné hodnoty celkové objemové aktivity alfa nebo celkové objemové aktivity beta, nelze provedený radiologický rozbor pitné vody považovat za úplný a dokončený. Z tohoto důvodu by objednatelé měli po laboratoři, u níž si službu objednávají, vždy požadovat provedení úplného radiologického rozboru. Výjimku z tohoto postupu představují pouze případy, kdy bylo prokázáno, že i při překročení směrné hodnoty je radiační ochrana optimalizována. Tehdy se za dostatečné považuje každoroční provádění pouze základního radiologického rozboru.

1.3 Ochrana obyvatelstva před špinavou bombou

Označení špinavá bomba se používá pro takovou zbraň, která způsobuje radioaktivní zamoření životního prostředí radioaktivní látkou, která je rozšířena výbušninou. Dochází ke kontaminaci půdy, ovzduší, vody, budov, osob, apod. látkami, které emitují radioaktivní záření. Rozmetaný radioaktivní materiál má tu vlastnost, že poločasy rozpadu radionuklidů jsou velice dlouhé, což způsobí kontaminaci prostoru (zdraví škodlivé životní prostředí) po dlouhou dobu.

Velikost kontaminovaného prostoru je závislá zejména na množství použitého radioaktivního materiálu, výšce výbuchu nad zemí, meteorologických podmínkách, charakteru terénu apod. Jedná se zpravidla o prostor velikosti až několika km^2. Sestrojení špinavé bomby je snadné a levnější než vyvinutí jaderné zbraně. Použití špinavé bomby by mělo obrovský psychologický efekt a vytvářelo překážky ve využití kontaminovaného prostoru (zařízení). Předpokládá se však, že účinek mimo kontaminovaný prostor by byl mizivý. Z hlediska účinnosti se předpokládá, že špinavé bomby nebudou využity k teroristickým účinkům tak snadno jako toxické chemické látky nebo bojové biologické agens.

Ochrana obyvatelstva před špinavou bombou se soustřeďuje na prevenci. Po případném použití špinavé bomby (explozi) dojde k negativním účinkům, které budou vyžadovat nasazení připravených profesionálních jednotek a techniky k provedení dekontaminace.

Preventivní činnost zahrnuje nejen výcvik příslušných armádních a civilních složek, ale také připravování obyvatel na ochranné chování. Vzhledem k tomu, že použití špinavé bomby má obrovský psychologický efekt, je mimořádně důležité zabránit panice. Následky paniky mohou mít za určitých podmínek tragické důsledky, které mohou překonat následky použité špinavé bomby.

Preventivní činnost, z mezinárodního hlediska, je zaměřena na zabránění použití špinavé bomby formou prosazení neproliferačních režimů pro zbraně hromadného ničení (dále jen ZHN) a bojem proti terorismu. Za globální neproliferační režim[10] v obecném slova smyslu můžeme označit síť vzájemně propojených kontrolně zbrojních a odzbrojovacích smluv, příslušných smluvních a jiných organizací, nesmluvních kontrolně vývozních ujednání s omezeným členstvím, jednostranných a bilaterálních opatření a dohod a mnohostranných inspekcí zaměřených na zastavení šíření jaderných, bakteriologických (biologických), toxinových a chemických zbraní, které shrnujeme pod název zbraně hromadného ničení.

Z uvedeného vyplývá, že důležitým úkolem je zabezpečit sklady jaderného a radioaktivního materiálu. Stejně tak zajistit proti krádežím další materiály vhodné pro výrobu špinavé bomby v běžných průmyslových (lékařských) zařízení nebo na jejich na skládkách, např. kobalt. To vyžaduje přesnou evidenci, monitoring a kontrolu likvidace materiálů. Proti případnému použití špinavé bomby musí být vytvořen dostatečně rychlý a účinný mechanizmus ochrany společnosti.

2. OCHRANA V OKOLÍ JADERNÝCH ELEKTRÁREN

Zpracováno s využitím web stránek Státního úřadu radiační ochrany, v.v.i. (veřejná výzkumná instituce, která se zabývá odbornou činností v oblasti ochrany obyvatelstva před ionizujícím zářením. http://www.suro.cz/cz/radiacni−ochrana/radiacni−havarie, 2014).

Jaderná elektrárna (dále také JE) je specifické a velmi komplexní zařízení. Z hlediska ochrany zdraví a životů pracovníků jaderné elektrárny a obyvatel v jejím okolí před účinky ionizujícího záření jsou v něm realizovány všechny uvedené požadavky radiační ochrany, dále řada technických, organizačních a jiných požadavků vyplývajících z vlastní technologie JE. To je shrnuto pod pojem **jaderná bezpečnost**. Ta je chápána jako stav a schopnost JE a osob ji obsluhujících zabránit nekontrolovatelnému rozvoji štěpné řetězové reakce nebo

[10] TŮMA, Miroslav a kol.: Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorizmu. Brno: ÚSS UO, 2004. ISBN 80-85960-90-7, s. 45.

nedovolenému úniku radioaktivních látek nebo ionizujícího záření do životního prostředí a omezovat následky nehod. Z uvedeného vyplývá, že možné riziko ohrožení lidí spočívá ve ztrátě kontroly nad řízením štěpné řetězové reakce a s možnou disperzí radioaktivních látek nahromaděných v aktivní zóně reaktoru do životního prostředí v důsledku nedovoleného úniku. Před únikem radioaktivních látek obsažených v aktivní zóně energetického reaktoru je JE chráněna systémem čtyř ochranných technických bariér (palivová matrice, pokrytí paliva, primární okruh reaktoru a systém ochranné obálky). **Ochrana před porušením bariér** je pojmenovaná "defence in depth" (ochrana do hloubky), což je komplex preventivních technických a organizačních opatření.

Ochranná opatření v případě radiační havárie mají za cíl zajistit maximální ochranu pracovníků a okolního obyvatelstva v případech, kdy technická a organizační opatření selhala a došlo k vážnému poškození aktivní zóny reaktoru a následné ztrátě integrity ochranné obálky. Jako primární ohrožení zaměstnanců JE je to, že se naplní riziko vnějšího ozáření. Druhotnou hrozbou je riziko vnitřního ozáření. Pro zaměstnance JE a pro pracující v jiných zařízeních se zdroji ionizujícího záření jsou principy jejich ochrany stejné. To se odvíjí od konkrétních podmínek pracovišť. Na těchto pracovištích je prováděno monitorování, které musí poskytnout informaci o ocelkové efektivní dávce jednotlivce za sledované období a o rozložení této dávky v závislosti na prováděných činnostech, a to jak o vnějším, tak také o vnitřním příjmu radionuklidů. Program monitorování pracovišť poskytuje údaje pro optimalizaci radiační ochrany a včas avizuje odchylky od normálního provozu k iniciaci nutných ochranných opatření.

Úroveň kvality technologického zařízení a řízení technologických procesů mají vliv na obyvatelstvo a životní prostředí v okolí JE a zařízení se zdroji ionizujícího záření. Za váhu úrovně kvality zařízení JE je bráno ozáření jednotlivce (kritické skupiny) z obyvatelstva následkem radioaktivních výpustí do okolí. Odhad ozáření musí zahrnovat obě expoziční cesty, tj. vnější a vnitřní. Ochrana obyvatelstva České republiky v okolí JE a zařízení se zdroji ionizujícího záření se řídí zákonnými normami, tj. zákonem č. 18/1997 Sb., atomový zákon ve znění pozdějších předpisů, vyhláškou č. 307/2002 Sb., o radiační ochraně, ve znění pozdějších předpisů, vyhláškou č. 219/1997 Sb. o podrobnostech k zajištění havarijní připravenosti jaderných zařízení a pracovišť se zdroji ionizujícího záření a o požadavcích na obsah vnitřního havarijního plánu a havarijního řádu, ve znění pozdějších předpisů. Z ustanovení uvedených norem vyplývá, že provozovatel zařízení je povinen trvale monitorovat (tj. sledovat, měřit, hodnotit a zaznamenávat) výpusti do okolí zařízení. Přitom

je prováděno soustavné bilanční měření všech radionuklidů, což přispívá ke sledování ozáření obyvatelstva a k signalizaci odchylek od běžného provozu. Kritériem bezpečnosti provozu jaderně energetického zařízení jsou hodnoty ozáření kritické skupiny obyvatel, což je 250 mSv roční efektivní dávky. V případě převýšení uvedené hodnoty ozáření má provozovatel povinnost vyřešit všechny mimořádné události, které vzniknou v souvislosti s provozem zařízení. K těmto účelům slouží vnitřní havarijní plán s přípravou řešení mimořádných událostí, které mohou nastat. Monitorování okolí JE slouží k ověřování stupně bezpečnosti provozu ve vztahu k okolí a případně k registraci významných odchylek od hodnot přírodního pozadí za abnormálních a havarijních situací.

RADIAČNÍ OCHRANA

Radiační ochrana je založena na:

- využití informací o biologických účincích ionizujícího záření,
- realizaci zásad obecných přístupů společnosti k ochraně zdraví obyvatelstva,

Biologická reakce na ionizující záření v biologických systémech závisí nejen na množství energie, ale také na jejím rozložení uvnitř biologického objektu. Při absorpci energie ionizujícího záření v biologickém objektu dochází k excitacím a ionizacím atomů či molekul (energie je předávána elektronům). Vzhledem k tomu, že biologické systémy zpravidla obsahují vysoké procento vody, značná část energie záření se v ní absorbuje. Ve vodném roztoku sledujeme podíl nepřímého účinku záření na koncentraci biologických molekul. Čím je menší koncentrace, tj., že na jednu biomolekulu připadá více molekul vody, tím je nepřímý účinek záření větší. Velmi důležitá je v buňkách molekula DNA, neboť ionizující záření je typické tím, že produkuje radiační změny DNA. Změny DNA a následně chromozomální aberace jsou zpravidla neslučitelné s životními funkcemi buňky. Pro organismus je to nebezpečné, neboť to může vést k nádorovému bujení.

Záření také způsobuje vznik dědičných změn v živých systémech, tj. změn v genetickém kódu. Může se jednat o genové mutace, ale také o chromozomové aberace slučitelné s životem buňky. V důsledku genetických změn mohou buňky např. změnit svoji schopnost růstu v určitém prostředí. Může také vzniknout např. akutní nemoc z ozáření po jednorázovém celotělovém ozáření vyšší dávkou pronikavého záření. Druhý typ významných biologických změn nastává v buňkách, které přežily ozáření. Ty se mohou v závislosti na čase vyvinout v nádor.

Cílem radiační ochrany je dosáhnout toho, aby velikost individuálních dávek, počet ozářených osob a pravděpodobnost ozáření, v prostorách ve kterých zpravidla nemůže k ozáření dojít, byly nízké tak, jak lze dosáhnout při respektování relevantních hledisek, viz princip ALARA − „**a**s **l**ow **a**s **r**easonably **a**chievable“ (tak nízký, jak se dá dosáhnout). Optimalizace radiační ochrany se opírá o výsledky monitorování, o technické a organizační prostředky. Optimalizace se provádí s cílem nalézt stupeň ochrany. Hodnotí se statisticky průměrné zdravotní škody (cena zdravotní újmy, její úspory). Limity ozáření jsou považovány za přijatelné hodnoty, kde přijatelnost ozáření je optimalizační mezí směrných hodnot.

Limity, jejichž překročení není podle atomového zákona přípustné, a jejich odvozené limity můžeme nalézt ve vyhlášce č. 307/2002 Sb. ve znění pozdějších předpisů. Existují základní limity pro pracovníky se zdroji, základní limity pro učně a studenty, a obecné základní limity, které se vztahují na ozáření ze všech činností vedoucích k ozáření (průměrné ozáření v kritické skupině obyvatel). Sem se nezapočítává ozáření z přírodních zdrojů. Výjimku tvoří např. těžba a úprava radioaktivních surovin apod. Limity ozáření se nevztahují na ozáření osob podílejících se na zásazích v případě radiační nehody, nesmí však překročit desetinásobek základních limitů pro pracovníky se zdroji.

Vedle uvedených limitů se používají hodnoty, představující kritérium k určité aktivitě − tzv. referenční úrovně. Rozlišujeme:

- úrovně záznamové **(**určují od jaké hodnoty dávky se mají výsledky monitorování zaznamenávat),
- úrovně vyšetřovací **(**indikují vyšetření překročení úrovně, příčiny tohoto překročení),
- úrovně zásahové (určují provedení zásahu).

Ze systému radiační ochrany jsou vyřazovány regulace, které leží mimo lidské možnosti, např. ozáření kosmickým zářením při pobytu na zemi, nebo velmi malé dávky, pro které není účelné uplatňovat požadavků ochrany apod. Odpovědnost za prosazení požadavků radiační ochrany a bezpečnosti zdrojů v rámci státu má vláda v souladu s platnými právní předpisy. To však nesnižuje odpovědnost provozovatelů jednotlivých zařízení. Regulující orgán radiační ochrany (ustanoven vládou) je odpovědný za regulaci zavádění a provádění jakékoli činnosti zahrnující zdroje záření (schvaluje veškeré činnosti, dohlíží na dodržování regulací), od počátku zahájení činnosti. Jednu z forem zajištění radiační ochrany představuje dokumentace (provozní řád, monitorovací plány pracovišť, předpisy radiační ochrany

apod.). Obsah uvedené dokumentace je závislá od technologií užití zdrojů nebo prací v poli záření. Většinou se požadavek na regulovanou (zvýšenou) ochranu stanovuje prostorově se zavedením tzv. kontrolovaných pásem, kde se zpravidla vyžadují zvláštní ochranná a bezpečnostní opatření k usměrnění normálního ozáření (zabraňování rozšiřování) radioaktivní kontaminace. Tam kde se nevytváří kontrolovaná pásma, vytyčují se tzv. sledovaná pásma, která mají nižší dávkové limity.

Vzhledem k tomu, že pohyb obyvatelstva nemůže být kontrolován a usměrňován, proto opatření k jejich ochraně musí být provedena u zdroje. Odhad dávek, které provoz zdroje, jakož i nehody, způsobí nebo může způsobit, se provádí přes průměrnou dávku v tzv. kritické skupině obyvatel. Používání zdrojů ionizujícího záření (dále také ZIZ) na pracovištích podléhá schválení regulujícím orgánem.

Pro všechny kategorie zdrojů je vyžadováno povolení k přepravě a povolení k provádění přejímacích zkoušek a zkoušek dlouhodobé stability. Specifické normy jsou uplatňovány pro pracoviště s otevřenými radionuklidovými zářiči v závislosti na typu aplikace, viz nukleární medicína. Normy pro ochranu zdraví občanů pacientů před ionizujícím zářením při lékařských ozářeních vyplývají z ustanovení zákona č. 18/1997 Sb. a také z vyhlášky 307/2002 Sb. Lékařské ozáření nepodléhá limitům, musí však být respektovány základní principy radiační ochrany, a to je princip zdůvodnění a princip optimalizace. V těchto případech za aplikace zdrojů ionizujícího záření je odpovědný indikující lékař (lékař, provádějící úkon vedoucího k ozáření). Ve smyslu principů radiační ochrany je klinicky správně indikované vyšetření bráno za zdůvodněné.

Při vyšetření je cílem zabezpečení diagnostiky nejnižší nezbytnou expozicí. To vše vede ke snižování kolektivní dávky obyvatelstva. Na tom se také podílí omezený počet prováděných vyšetření. Základem je uplatňování standardních normativních postupů jednotlivých lékařských aplikací ZIZ.

RADIAČNÍ HAVÁRIE

Vzhledem k rostoucímu počtu využívání ZIZ v různých odvětvích průmyslu, zemědělství a zdravotnictví, případně ve výzkumu, zvyšuje se pravděpodobnost vzniku nehod a havárií. V tomto případě je nutná rychlá reakce k zahájení likvidace radiačních nehody (havárie) a zajištění opatření k ochraně zdraví pracovníků, obyvatel a jejich majetku. Za **radiační nehodu** považujeme událost, která má za následek nepřípustné uvolnění radioaktivních látek, ionizujícího záření nebo nepřípustné ozáření osob, což je zpravidla omezeno

na prostory pracoviště se zdroji ionizujícího záření. **Radiační havárie** je radiační nehoda, která vyžaduje opatření na ochranu obyvatelstva a životního prostředí, tj. radiační havárie má vliv na okolí pracoviště se zdroji ionizujícího záření, zpravidla únikem radioaktivních látek do životního prostředí. Regulace ozáření při zásazích po radiační nehodě (radiační havárii) není založena na limitech. Zásah k ochraně obyvatelstva je vždy limitován použitými prostředky k eliminaci důsledků radiační nehody (radiační havárie).

Ochranná opatření jsou závislá na velikosti nehody (havárie) a charakteru zasažené oblasti. Pokud nehoda (havárie) nastane, následky se budou lišit v závislosti na typu a celkovém množství a složení směsi uniklých radionuklidů a na charakteru prostředí, do kterého unikly. Činnosti při zásahu se budou odvíjet od plánovaných opatření zakotvených v Havarijním plánu (vnitřním, vnějším) a v Plánu havarijní odezvy, které jsou základními dokumenty k řešení všech typů nehod a havárií v JE. Při havarijním plánování jsou plánována opatření pro vnitřní část JE, tj. Vnitřní havarijní plán. Dopady na okolí vypočítané pro řadu předpokládaných havarijních sekvencí, tj. Vnější havarijní plán. V okolí je zpravidla stanovena zóna havarijního plánování (dále také ZHP). Ta se potom rozděluje na zónu[11] automatického přijetí neodkladných ochranných opatření po varování (dále také ZPO), na zónu, kde se plánují neodkladná ochranná opatření (ZNO) a na zónu, kde se plánují následná (dlouhodobá) ochranná opatření (ZDO), viz obrázek č. 3.

[11] Rozhodnutí IAEA 1997, 2003 (International Atomic Energy Agency – IAEA, Mezinárodní agentura pro atomovou energii- MAAE, která dohlíží a stanovuje pravidla pro mírové využívání jaderné energie).

Obrázek č. 3: Zóna havarijního plánování JE

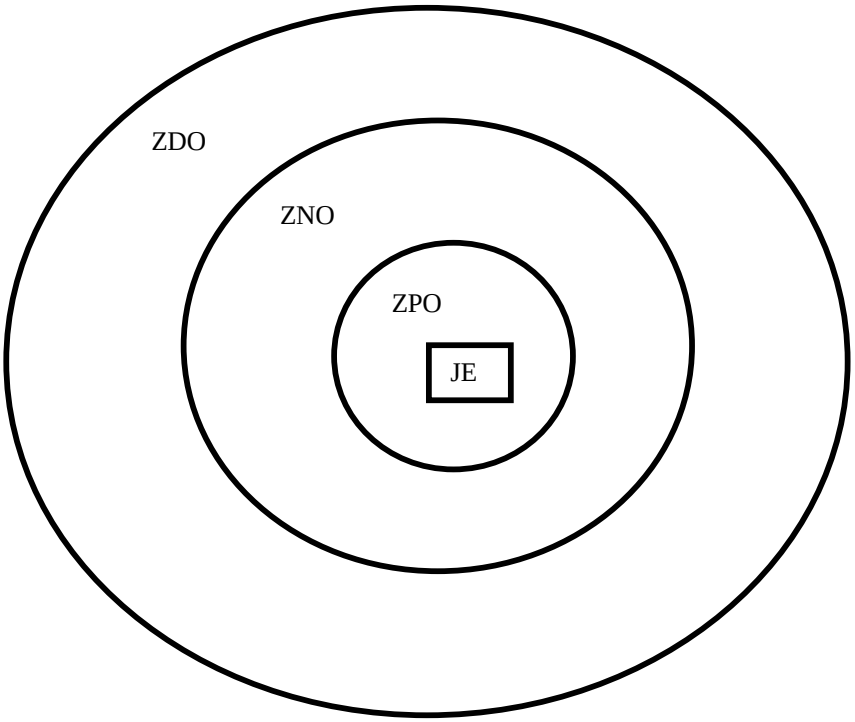

Zdroj: http://www.suro.cz/cz/radiacni−ochrana/radiacni−havarie

Za ochranu osob na pracovišti odpovídá provozovatel pracoviště se zdroji ionizujícího záření, za ochranu obyvatelstva v okolí JE odpovídají orgány místní veřejné správy, na úrovni státu odpovídá vláda. Za plánování ochranných opatření, za zavádění neodkladných opatření v případě havárie, za ochranu osob v areálu pracoviště, za vyrozumění příslušných úřadů a poskytnutí všech potřebných informací, doporučení a technické pomoci, za varování obyvatelstva v okolí pracoviště v případě havárie odpovídá provozovatel zařízení.

Pro rozhodnutí o charakterech a rozsahu ochranných opatření je využíváno výsledků **monitorování životního prostředí** a obsahu radionuklidů v potravních řetězcích. Česká republika k tomuto účelu provozuje jako jeden z prostředků Celostátní radiační monitorovací síť (dále také RMS), kde je využívána síť včasného zjištění (dále také SVZ), která se skládá z asi 60 měřících bodů s automatizovaným přenosem naměřených hodnot. Dále jako subsystém RMS je využívána teritoriální a lokální síť termoluminiscenčních dozimetrů v okolí JE, síť měřících míst kontaminace ovzduší a laboratoří, které využívají přístrojové vybavení pro gama spektrometrické (radiochemické) analýzy obsahu radionuklidů ve vzorcích životního prostředí a potravních řetězců. Pro zesílení monitorovací činnosti

jsou připraveny ještě mobilní pozemní a letecké skupiny. Z výsledků analýzy monitorování se připravují a realizují ochranná opatření. Mezi taková opatření jsou zahrnována např. vyrozumění odpovědných institucí, varování obyvatelstva, ukrytí, evakuace, jódová profylaxe, omezení pobytu osob, dekontaminace osob a poskytnutí speciální zdravotní péče ozářeným a kontaminovaným osobám. Následně potom dochází např. k dekontaminaci určených kontaminovaných oblastí, budov, zařízení, regulaci potravních řetězců, veterinární a zemědělská opatření apod.

Pro systém radiační ochrany v ČR, včetně RMS jsou přijaty zákonné normy jako např. zákon č. 18/1997 Sb., atomový zákon na něj navazující prováděcí předpisy. Celý systém je řízen Státním úřadem pro jadernou bezpečnost (dále také SÚJB). Na činnosti RMS se také podílejí orgány Ministerstva financí, Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra, Ministerstva zemědělství a Ministerstva životního prostředí ČR.

V SOUČASNÉ DOBĚ MONITOROVÁNÍ RADIAČNÍ SITUACE NA ÚZEMÍ ČR PROVÁDÍ STÁLÉ SLOŽKY RMS[12]:

- síť včasného zjištění (71 měřících míst s automatizovaným přenosem naměřených hodnot). Jejich provoz zajišťují Regionální centra (RC) SÚJB, SÚRO, Český hydrometeorologický ústav (ČHMÚ), Hasičský záchranný sbor (HZS) ČR a Armáda ČR; SVZ je doplněná v okolí jaderných elektráren Dukovany a Temelín teledozimetrickou sítí (TDS), kterou tvoří 24 detektorů v okolí JE Temelín a 27 detektorů u JE Dukovany,
- Teritoriální síť termoluminiscenčních dozimetrů (dále také TLD)[13] tvořená 185 měřícími místy rozmístěnými na území ČR provozovaná SÚRO a RC SÚJB,
- lokální sítě TLD s celkem 21 měřícími místy v okolí JE Dukovany a JE Temelín provozované SÚRO a příslušnými RC SÚJB,
- lokální sítě TLD s 71 měřícími místy v okolí JE Dukovany a JE Temelín provozované Laboratořemi radiační kontroly okolí (LRKO) jaderných elektráren,

[12] Zdroj: http://www.suro.cz/cz/radiacni-ochrana/radiacni-havarie

[13] Síť TL-dozimetrů (TLD síť) je jednou ze základních složek Radiační monitorovací sítě České republiky. Pracuje ve dvou základních složkách - teritoriální síti a lokálních sítích.Teritoriální TLD síť je tvořena 185 měřícími místy přibližně rovnoměrně rozmístěnými na území ČR a provozována SÚRO, ve spolupráci s RC SÚJB.Měřící místa lokálních TLD sítí jsou rozmístěna v okolí JE Dukovany a Temelín. Provoz těchto lokálních TLD zajišťuje SÚRO ve spolupráci s příslušnými RC SÚJB.

- teritoriální síť 10 měřících míst kontaminace ovzduší (MMKO) provozovaných RC SÚJB, SÚRO a ČHMÚ,
- lokální sítě MMKO provozované LRKO JE Dukovany (6 stanic) a JE Temelín (7 stanic),
- síť 12 laboratoří (laboratoře RC SÚJB, SÚRO, LRKO EDU, LRKO ETE, VÚV TGM, SVÚ), které jsou vybaveny pro kvalitativní i kvantitativní analýzy obsahu radionuklidů ve vzorcích z životního prostředí (např. v aerosolech, spadech, potravinách, pitné vodě, krmivech apod.),
- další složkou Radiační monitorovací sítě jsou i její mobilní skupiny (SÚRO, RC SUJB, resortů ministerstva vnitra – GŘ HZS ČR a Policie ČR a ministerstva financí – GŘ cel, ministerstva obrany, provozovatelů JE).

3. INFORMOVÁNÍ OBYVATELSTVA O ZDROJÍCH IONIZUJÍCÍHO ZÁŘENÍ

Vzhledem k tomu, že zdrojů produkujících ionizující záření stále přibývá (mobilní telefony a jejich vysílače, rentgeny, počítače, vedení elektrického proudu), jsou lidé neustále vystaveni ionizujícímu záření, kromě přirozeného záření z kosmu a z prvků obsažených v zemské kůře. Významnými zdroji ionizujícího radioaktivního záření jsou jaderné elektrárny. Do životního prostředí vypouštějí radionuklidy. Jejich vliv člověk nemůže svými smyslovými orgány vnímat. Za běžného provozu nemusí radionuklidy uváděné do okolí jaderného zařízení dosáhnout stanovených hygienických limitů. Pokud bychom zkoumali, zda mohou nebo nemohou nízké podlimitní dávky záření poškodit zdraví, tak nedojdeme k jednoznačnému závěru. Každý člověk totiž reaguje na záření individuálně, což je v závislosti kromě jiného na celkovém zdravotním stavu, dědičných předpokladech jedince apod. Z toho vyplývá, že není spolehlivé zjištění, že určitá dávka radioaktivního záření nezůstane bez následků, poškození lidského organizmu. Vzhledem k tomu, že záření působí na strukturu molekuly DNA buňky, která je nositelkou dědičné informace, může poškození postihnout naše potomky. Důležitý účinek ionizujícího záření spočívá rovněž v poškození imunitního systému, jehož poruchy mají za následek zmenšenou odolnost vůči onemocnění, rozvoj onemocnění imunitního systému a možné zvýšené nebezpečí onkologického onemocnění. Mnozí odborníci považují nízké dávky záření za neškodné. Škodlivých vlivů působících na obyvatele je mnoho. Zdraví lidí závisí nejen na dědičné dispozici, ale stále více je kvalita zdraví ovlivňována tím, co dýcháme, kde

žijeme, co jíme a pijeme. Chybou je, že problematikou kumulativních a synergických (součtových a spolupůsobících) vlivů nevěnuje prakticky žádná pozornost, např. zkoumání příčin výskytu shluků leukémie v okolí některých jaderných zařízení, jejichž výskyt nelze zpochybnit. Vzhledem k tomu, že onkologická onemocnění se stávají zjevnými až po více či méně dlouhé době latence, nelze brát za definitivní výzkumy, které uvádějí výsledky po několika letech provozu jaderných zařízení.

ZÁVĚR

Pro ochranu lidí jsou bezpečnostní opatření nutností. Např. komise CRIIRAD (Komise de Recherche et d' Information sur la Indépendantes Radioactivité)[14] vydala na základě dotazů znepokojených lidí informační leták o nebezpečí radioaktivního jódu v Evropě po havárii ve Fukušimě (zvýšená úroveň radiace). Uvádí v něm, mimo jiné, že by těhotné ženy, kojící matky a malé děti neměly pít čerstvé mléko a žádnou dešťovou vodu. Měly by se také vyhnout konzumaci některých druhů zeleniny a čerstvých sýrů. „Rizika progresivního zatížení určitých skupin obyvatel nemohou být tedy už popsána jen jako zanedbatelná, je čas přijmout určitá opatření. Situace ještě nezašla tak daleko, abychom se museli zavírat v domě anebo brát jódové tablety," konstatuje CRIIRAD. Komise zdůrazňuje, že tento problém se týká už celé Evropy, protože stupeň radioaktivního zamoření vzduchu je všude stejný. Komise CRIIRAD dále označuje požívání určitých potravin jako „rizikové chování", např. pití dešťové vody. Americké úřady pro bezpečnost záření považují za nebezpečné jak pití kontaminované vody, tak i koupání se v ní. Pití vody je bezpečné, pokud voda má svůj původ v podzemních pramenech nebo pochází z potoků (řek). Pokud je původ vody z jezera, je lepší vodu nepít. Obdobně nepolévat listy rostlin dešťovou vodou, neboť povrch listů patří mezi ty potraviny, které mohou být postiženy radioaktivitou a především zatíženy radioaktivním jódem. Je třeba si uvědomit, že radioaktivitu nelze z rostlin smýt. Málo kdo je správně informován o problematice ochrany před radioaktivitou. Lidé se obávají radioaktivity z JE, ale v tabulce č. 2 jsou jiné údaje o jednotlivých složkách a jejich podílu na dávkách ozáření. Bez odborných znalostí těžko můžeme posoudit oficiální i neoficiální informace, které se k nám dostávají. Z toho potom vydedukujeme nesprávné postupy ke své ochraně.

---

[14] KAPOUN *Hana. Astrologie a homeopatie.Švýcarsko. Publikováno v časopisu Ve hvězdách & Lidový léčitel. Zdroj: www.astrolife.cz*

Pro přežití v ozářené zóně jsou důležité tři věci: kryt nebo ochrana před zářením, měřič radioaktivity a znalost o jednotkách radiace a dávkách smrtelného ozáření.

Tabulka č. 2: *Jednotlivé složky se na celkové dávce ozáření podílejí obvykle takto:*

Složky ozáření	%
Kosmické záření	**8**
Radon (hlavně v obydlí)	**44**
Záření zemské kůry	**10**
Konzumace potravin a dýchání	**21**
Lékařské zdroje	**16**
Průmyslové zdroje	**1**
Jaderná energetika	**0,01**

Zdroj: http://www.zdrava−rodina.cz/zr/02_99/zr299_17.htm

Příklady zasažení radioaktivitou[15]

- 3 hodiny v letadle ve výšce 10 km nad zemí = 0,01 mSv = 100 mikroSievert = 1 rad(tj. v letadle je záření cca 33 mikroSievert, což je cca dvojnásobek, než je normální hodnota)
- průměrné místo na bydlení (průměrná radiace) = 1,5 mSv (za rok)
- personál u rentgenu = 2 mSv (za rok)
- 4000 mSv může, ale nemusí být smrtelné, ale každopádně vyvolává vážné poškození lidského organismu
- Smrtelná dávka je 7000 mSv a je jedno za jak dlouho je tato dávka absorbována lidským tělem.
- limit, který nesmí být překročen v ČR je 50 mSv za rok, ale doporučuje se, aby nebyl překročen limit 20 mSv za rok.
- vzhledem k tomu, že účinek záření se během života sčítá, přijme člověk za celý život asi 150 mSv.
- zvláště významné je přitom vdechování radonu obsaženého ve vzduchu obytných budov. Radon se do nich dostává transportem půdního a venkovního vzduchu do místnosti, difúzí ze stavebních materiálů a vyčeřením z tekoucí vody z vodovodu. Proto je důležité časté větrání obytných prostor.

[15] http://www.blogovnik.cz/survival-jednotky-radiace-a-jak-se-vyznat-v-radiaci-201306050648.php

- jeden rentgenový snímek plic < 0.03 mSv.
- kontrastní vyšetření žaludku nebo střev 0.1 − 30 mSv.
- dovolená roční dávka pro pracovníky se zářením 50 mSv.
- mírnější projevy nemoci z ozáření (projevy na kůži, padání vlasů, ztráta imunity) 500 mSv.
- smrtelná dávka (jednorázově) několik Sv.

Limitní dávky ozáření osob v mSv:[16]

100: (100 mSv = 100 000 mikroSievert) roční dávka, při níž je evidentně zvýšené riziko rakoviny.

250: limitní dávka pro US záchranáře.

400: maximální úroveň zjištěná ve Fukušimě za hodinu.

500: celoživotně zvýšené rakoviny, mírné následky, snížení počtu krevních buněk, návrat k normálu za pár dní.

1 000: dočasná nemoc z ozáření, nikoliv smrtelná. Příznaky: zvracení, nízký počet krevních buněk. Hodinová dávka v povrchové vodě na reaktoru č. 2 ve Fukušimě.

2 000: Těžká radiační otrava, zvracení, uzdravení je pravděpodobné.

4 000: extrémně těžká dávka, přežití je možné s okamžitou léčbou.

5 000: extrémně těžká dávka, vysoká možnost úmrtí.

6 000: obvykle smrtelná dávka.

10 000: Smrtelná dávka.

20 000: Přesně zaměřená dávka používaná při léčbě rakoviny.

30 000: Nevyhnutelná smrt do 2 − 3 týdnů.

50 000: 10 minutové vystavení rozpadlému černobylskému jádru po roztavení.

100 000: Okamžité těžké zvracení a kóma, smrt do několika hodin.

[16] http://www.blogovnik.cz/survival-jednotky-radiace-a-jak-se-vyznat-v-radiaci-201306050648.php

Pohledávky za privatizovanými podniky a ručení státu

doc. JUDr. Zdeněk Koudelka, Ph.D.
zdenek.koudelka@vske.cz
Vysoká škola Karla Engliše, a.s., Brno

Stát jako právní nástupce Fondu národního majetku (FNM) převzal ručení za závazky nabyvatele privatizovaných podniků podle § 15 odst. 3 zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby. Předmětem zákonného ručení Fondu národního majetku mohly být jen ty závazky nabyvatele privatizovaného majetku, které na nabyvatele privatizovaného majetku přešly ke dni, kdy na něj přešel privatizovaný majetek spolu se souvisejícími závazky. Pokud závazky (např. zaplacení sankcí z prodlení) vznikly později, po uvedeném dni, nebyly předmětem zákonného ručení FNM.[1] Ve vztahu k obchodnímu zákoníku je úprava zákonného ručení v zákonně o podmínkách převodu majetku na jiné osoby založena na specialitě a užije se pravidlo, že zvláštní právní předpis má přednost před obecným stejné právní síly. Tedy ustanovení tohoto zákona mají přednost před obecnou úpravou ručení v obchodním zákoníku.[2] Obdobně to platí, pokud došlo k privatizaci a vzniku zákonného ručení ještě v roce 1991 za účinnosti hospodářského zákoníku.

Ustanovení o zákonném ručení FNM, zrušené 1. 1. 2006, bylo několikrát novelizováno,[3] což vedlo k právní nejistotě a k názoru, že jedna novelizace byla nepřípustnou pravou retroaktivitou.[4] Ústavní soud však konstatoval, že ustanovení může ústavně obstát tehdy, kdy se využije ústavně konformní výklad a nové znění se nevztáhne na závazky ručitele, které se staly splatnými před dnem, na který dopadla změna ručení na základě novely příslušného zákonného ustanovení.[5]

---

[1] Rozsudek Nejvyššího soudu z 11. 10. 2000, 32 Cdo 429/2000, ASPI: JUD15638CZ. Rozsudek Nejvyššího soudu z 25. 8. 2004, 29 Odo 459/2003, ASPI: JUD82494CZ.
[2] Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze z 9. 5. 1995. Zveřejněn v Obchodní právo 4/1995, s. 28. Usnesení Nejvyššího soudu z 21. 9. 2011, 32 Cdo 4580/2010.
[3] Zákony č. 544/1992 Sb., č. 210/1993 Sb., č. 224/1994 Sb., č. 179/2005 Sb.
[4] ROMAN KOZEL: Ručení Fondu národního majetku. *Právní rádce* 5/1996, ISSN 1210-4817, s. 21.
[5] Nález Ústavního soudu ze 14. 9. 1999, II.ÚS 401/97.

To zastával i Nejvyšší soud[6] a odborná literatura.[7]

---

[6] **Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 16. 10. 1996, I Odon 20/96**: Skutečnost, že právní předpis upravující občanskoprávní (obchodní) vztahy neobsahuje přechodná ustanovení, nelze vykládat tak, že byla stanovena pravá zpětná působnost (retroaktivita) tohoto právního předpisu. Na obsah ručení Fondu národního majetku za závazky, které přešly na nabyvatele privatizovaného majetku podle ustanovení § 15 odst. 3 zák. č. 92/1991 Sb. je třeba aplikovat ustanovení § 304 a násl. ObchZ. Závazky Fondu národního majetku z titulu ručení podle § 15 odst. 3 zák. č. 92/1991 Sb., které se nestaly splatnými ke dni nabytí účinnosti zák. č. 224/1994 Sb., se nemohou stát splatnými, pokud nebudou splněny podmínky nově stanovené v § 15 odst. 3 zák. č. 92/1991 Sb. ve znění zákona č. 224/1994 Sb. Na vymahatelnost pohledávek vůči Fondu národního majetku, jejichž splatnost nastala před účinností zákona č. 224/1994 Sb., nemají tyto nově stanovené podmínky vliv.
Rozsudek Nejvyššího soudu z 26. 9. 2000, 29 Cdo 2257/99: Pokud později přijatý zákon č. 224/1994 Sb. vázal vznik splatnosti pohledávky vůči ručiteli - Fondu, na další podmínky, tj. na vyčerpání všech právních prostředků vůči nabyvateli privatizovaného majetku, včetně výkonu rozhodnutí a konkursu, nemohla mít tato nová zákonná úprava vliv na existenci již nabytých práv, tzn. na existenci již splatné pohledávky. Opačný závěr by byl nejen v rozporu se zásadou ochrany nabytých práv, nýbrž i s principem zákazu retroaktivity zákona.
Rozsudek Nejvyššího soudu z 5. 5. 2010, 32 Cdo 5254/2008: Při řešení právní otázky, jaký má vliv úprava obsažená v zákoně č. 227/1994 Sb. na právní vztahy, vzniklé před 3. listopadem 1994, dovolací soud přihlédl především k tomu, že k definičním znakům právního státu patří princip právní jistoty a ochrany důvěry účastníků právních vztahů v právo. Součástí právní jistoty je také zákaz pravé zpětné účinnosti (retroaktivity) právních předpisů, který lze dovodit z čl. 1 Ústavy České republiky (srov. např. právní názor uvedený v nálezu Ústavního soudu ze dne 28. února 1996 sp. zn. Pl. ÚS 9/95, uveřejněném pod č. 16 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního soudu České republiky, sv. 5, roč. 1996 - I. díl).
Podle ustálené judikatury Ústavního soudu (srov. nález ze dne 4. února 1997, sp. zn. Pl. ÚS 21/96, uveřejněný pod č. 63/1997 Sb.) je naproti tomu v právní teorii i praxi obecně považována za přijatelnou nepravá zpětná účinnost. To znamená, že od účinnosti nové právní normy se i právní vztahy vzniklé podle zrušené právní normy řídí právní normou novou. Vznik právních vztahů existujících před nabytím účinnosti nové právní normy, právní nároky, které z těchto vztahů vznikly, jakož i vykonané právní úkony se však řídí zrušenou právní normou. Aplikuje se tu princip ochrany minulých právních skutečností a zejména právních jednání.
Absentují-li v zákoně č. 224/1994 Sb. přechodná ustanovení, je třeba jej vykládat v souladu s výše uvedeným jako normu nepřímo zpětně účinnou a z toho dovodit, že věřitel, který do doby nabytí jeho účinnosti (tedy do 3. listopadu 1994) nevyzval FNM ke splnění ručitelského závazku podle ustanovení § 15 odst. 3 zákona č. 92/1991 Sb. ve znění dosud platném, mohl to od uvedeného dne učinit pouze poté, co vyčerpal všechny prostředky proti nabyvateli privatizovaného majetku; do té doby to však mohl učinit, aniž byla uvedená podmínka splněna. K témuž závěru ostatně dospěl Nejvyšší soud již v rozsudku ze dne 14. října 1998, sp. zn. 1 Odon 144/97, v němž uzavřel, že na pohledávku vůči FNM, jejíž splatnost nastala před účinností zákona č. 224/1994 Sb., nelze vztáhnout podmínky splatnosti, stanovené tímto zákonem. Posouzení provedené odvolacím soudem by naopak vedlo k závěru, že jde o normu s pravou zpětnou účinností, odporující ústavnímu pořádku.
Právní posouzení věci odvolacím soudem je tedy nesprávné (a dovolací důvod vymezený dovoláním tím naplněn), protože právní předchůdkyně žalobkyně měla možnost požadovat plnění po FNM jako ručiteli nikoliv až po vydání rozvrhového usnesení v konkursu na majetek společnosti Unibras, ale rovněž kdykoliv od účinnosti kupní smlouvy do účinnosti zákona č. 224/1994 Sb. (tedy od 1. října 1992 do 3. listopadu 1994), poté, co marně vyzvala nabyvatele privatizovaného majetku k zaplacení své pohledávky, popř. kdy nepochybně zjistila, že nabyvatel svůj závazek nesplní (§ 306 odst. 1 druhá věta obch. zák.). Splatnost by nastala v takovém případě na základě její výzvy a od té doby by začala běžet promlčecí doba.
Rozsudek Nejvyššího soudu z 31. 8. 2005, 29 Odo 200/2005: Podle § 15 odst. odst. 3 věty druhé zákona věřitel nabyvatele privatizovaného majetku se může domáhat splnění závazků vzniklých před 13. srpnem 1993, které na nabyvatele přešly v rámci privatizace, na Fondu až po vyčerpání všech právních prostředků vůči nabyvateli privatizovaného majetku, včetně výkonu rozhodnutí a konkurzu. Za závazky vzniklé po uvedeném dni Fond neručí.
V případě vkladu podniku do základního kapitálu společnosti ustanovení § 477 odst. 3 obch. zák. ve spojení s ustanovením § 59 odst. 3 obch. zák. sice zakládá zákonné ručení vkladatele za závazky související s vkládaným podnikem, ovšem toto ustanovení se nemůže uplatnit v projednávané věci. Zákon č. 92/1991 Sb. je totiž ve vztahu k obchodnímu zákoníku předpisem speciálním, přičemž upravuje (v ustanovení § 15 odst. 3) vznik a rozsah odpovědnosti (ručení) Fondu za splnění závazků, které přešly na nabyvatele privatizovaného majetku, odchylně od obchodního zákoníku.
Z obsahu spisu vyplývá, že druhý žalovaný vkladem majetku státního podniku R. d. J. do základního kapitálu (jmění) jím založené společnosti (první žalované) privatizoval majetek tohoto státního podniku podle zákona,

Novelizace omezovaly ručení FNM na privatizaci před 13. 8. 1993 a vázaly jej na vyčerpání všech právních možností vymoci dluh po dlužníkovi ze strany věřitele, včetně výkonu rozhodnutí a konkurzu. Tyto povinnosti věřitele se týkaly jen ručení, které ještě před příslušnou novelizací nebylo splatné, aby výklad novelizující právní normy nebyl pravou, ale jen nepravou retroaktivitou. Ovšem důsledky to mělo i pro promlčení. Zatímco v případě závazků FNM jako ručitele promlčecí doba v případě závazků splatných před novelizací nebyla dotčena, neboť se na ně nevztahovala nová povinnost vymoci dluh výkonem rozhodnutí a konkurzem. V případě závazků nesplatných, jejichž splatnost se vůči ručiteli oddálila až po skončení konkurzu, se příslušně oddálilo i skončení promlčecí doby závazků ručitele. Nicméně z pohledu tématu tohoto článku nejsou novelizace a jejich vzájemné vztahy významné.

V řadě případů byly pohledávky, na které dopadalo zákonné ručení, postoupeny původními věřiteli na Konsolidační banku Praha s.p.ú., jejímž nástupcem se stala Česká konsolidační agentura (ČKA).[8] ČKA byla sice právnickou osobou, ale bez vlastní majetkové způsobilosti – hospodařila s majetkem státu. Pokud nabývala majetek, vlastnické právo příslušelo státu.[9] Konsolidační banka a ČKA či po jejím zrušení Ministerstvo financí následně pohledávky státu postupovaly (prodávaly) dalším osobám. Nejvyšší soud charakterizoval ČKA jako podnikající právnickou osobu, v níž měla rozhodující vliv Česká republika. Šlo o výklad toho, že osoby, které v ni zastávají funkci mají statut úřední osoby pro účely úplatkářství.[10]

RUČENÍ K POHLEDÁVKÁM POSTUPOVANÝM ČKA OD 1. 1. 2006

Zánikem Fondu národního majetku (FNM) k 1. 1. 2006, který měl vlastní právní subjektivitu včetně vlastnické, přešly jeho závazky na stát.[11] Ustanovení § 15 odst. 3 zákona č. 92/1991 Sb. o ručení bylo zrušeno k 1. 1. 2006.[12] Nicméně již od 13. 8. 1993 již nemohlo vzniknout zákonné ručení státu za závazky na privatizovaném majetku dle § 15 odst. 3 zákona č.

a proto i jeho odpovědnost (ručení) za závazky privatizovaného podniku je třeba posoudit podle téhož právního předpisu.
Jestliže odvolací soud posoudil důvodnost žalobou uplatněného nároku vůči druhému žalovanému podle obchodního zákoníku, aniž respektoval speciální právní úpravu provedenou zákonem, je jeho právní posouzení věci nesprávné.

[7] JIŘÍ SPÁČIL: Poznámka k problematice ručení Fondu národního majetku za závazky. *Právo a podnikání* 12/1996, s. 2.

[8] § 19 zákona č. 239/2001 Sb., o České konsolidační agentuře.

[9] § 1 odst. 2 zákona č. 239/2001 Sb., o České konsolidační agentuře.

[10] § 334 odst. 2 písm. d) trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. Usnesení Nejvyššího soudu z 29. 8. 2012, 7 Tdo 751/2012-I.

[11] § 1 odst. 2 zákona č. 178/2005 Sb., o zrušení Fondu národního majetku.

[12] Část třetí bod 17 zákona č. 179/2005 Sb.

92/1991 Sb. Již vzniklé ručení nezanikalo, neboť není-li stanoveno výslovně jinak, řídí se vznik soukromoprávního vztahu právní úpravou platnou v době jeho vzniku.

Ručení může zaniknout nejen plněním ručitele za dlužníka, ale také splynutím neboli sloučením (konfuse, konsolidace) práva a povinnosti věřitele a ručitele v jedné osobě, tedy ztotožněním osoby ručitele a věřitele. Jak uvádí Marta Škárová: *„Nezáleží na tom, zda závazek je splatný či nikoliv. Jakmile se práva a povinnosti z téhož závazku sjednotí v téže osobě, závazek zaniká a nemůže se už obnovit.“*[13]

Nemožnost zániku závazku, u nějž je dlužníkem i věřitelem jedna osoba, splynutím může vyplývat z výslovného znění zákona. Nedojde k zániku závazku splynutím ani tehdy, jestliže by se zánik závazku tímto způsobem dostal do rozporu s jinou zákonnou právní úpravou. To judikoval Vrchní soud v Praze na případě zákona o převodu majetku na jiné osoby.[14] Tento judikát však nevyložil, že splynutí je zcela neuplatnitelné pro závazky vzniklé na základě tohoto zákona a konkrétně pro ručení Fondu národního majetku a následně státu. Vrchní soud vyloučení splynutí užil ve prospěch Fondu národního majetku, který nemohl volně disponovat majetkem, ale byl zprostředkovatel procesu privatizace státního majetku a byl vázán privatizačním rozhodnutím. Rozhodnutí se navíc týkalo zcela specifické situace celostátně organizovaného hromadného zápočtu pohledávek, které sloužilo k řešení druhotné platební neschopnosti.

Po 1. 1. 2006 byl ručitelem stát jako nástupce FNM. Pokud stát jako ručitel z jakéhokoliv důvodu nabyl práva věřitele, ručení zaniklo, jelikož je právně nemožné, aby byla osoba věřitele a ručitele totožná. Takto to upravuje starý občanský zákoník[15] i nový občanský zákoník, který výslovně uvádí: *„Splyne-li právo věřitele s povinností toho, kdo závazek zajišťuje, nezaniká tím hlavní dluh.“*[16] Jinými slovy zaniká zajištění dluhu, ale dlužník je dále povinen plnit, což se stejně uplatnilo i dle starého občanského zákoníku. To stvrzuje judikatura. Například Krajský soud v Hradci Králové ve svém rozsudku uvedl: *„Jestliže se každý z několika ručitelů zaručil za celý závazek a některý z těchto ručitelů se poté stal věřitelem, jeho ručitelský závazek zanikl splynutím.“*[17]

---

[13] JIŘÍ ŠVESTKA, JIŘÍ SPÁČIL, MARTA ŠKÁROVÁ, MILAN HULMÁK a kolektiv: *Občanský zákoník II. Komentář*. Praha 2008, ISBN 978-80-7400-004-1, komentář § 584 s. 1548.
[14] Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze z 22. 6. 1999, 5Cmo 86/99, ASPI: JUD13717CZ.
[15] § 584 občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. ve znění zákona č. 509/1991 Sb.
[16] § 1993 odst. 2 občanského zákoníku č. 89/2012 Sb.
[17] Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové z 29. 11. 2010, 18Co 283/2010. ASPI: JUD199995CZ.

Tedy jestliže FNM osobě A prodal privatizovaný podnik, ručil FNM a od roku 2006 stát za závazky na privatizovaném majetku věřiteli B, pokud mu osoba A dluh neuhradila. Pokud však stát od 1. 1. 2006 získal samotnou pohledávku původně věřitele B, stal se sám věřitelem. Tím ve státě splynula práva věřitele a povinnost ručitele a závazky ze zákonného ručení zanikly. Stejně to platí pokud:

a) do 31. 12. 2005 získal samotnou pohledávku jako věřitel FNM. I u něj došlo ke splynutí práva věřitele a povinnosti ručitele a tedy zániku závazkového vztahu mezi věřitelem a ručitelem v jedné osobě – FNM,

b) získal stát jako věřitel pohledávku zajištěnou ručením FNM před 1. 1. 2006 a tato pohledávka nebyla k 1. 1. 2006 uhrazena. Zrušením FNM k tomuto datu s právním nástupnictvím státu došlo opět ke splynutí práva věřitele a povinnosti ručitele, tedy zániku ručení. Je nerozhodné, zda pohledávku ve vlastnictví státu spravoval stát přímo či právo hospodaření s tímto majetkem státu měly k tomu zřízené státní právnické osoby.

Pokud pohledávka státu jako nového věřitele za osobu A byla následně státem po 1. 1. 2006 postoupena třetí osobě dle jakéhokoliv právního předpisu, již nevznikalo zákonné ručení státu dle § 15 odst. 3 zákona č. 92/1991 Sb., který byl k 1. 1. 2006 zrušen. Nerozhoduje, zda stát postoupil pohledávku přímo, nebo prostřednictvím k tomu státem zřízené právnické osoby hospodařící s jeho majetkem. To dopadá na ČKA, která sice měla právní subjektivitu, ale neměla vlastnickou subjektivitu. Hospodařila s majetkem státu. Pohledávky jsou součástí majetku, proto práva věřitele vykonávaná za stát ČKA byly součástí majetku státu. Věřitelem byl stát, byť právo hospodaření, nikoliv však vlastnictví, příslušelo ČKA. Proto se na majetek státu v její správě vztahuje splynutí osoby věřitele a ručitele.

O ručení státu za privatizované podniky již rozhodovaly soudy, ale nikoliv o pohledávce, která by byla po 1. 1. 2006 postoupena za stát ČKA jiné osobě v rámci jejího hospodaření s majetkem státu. Znám je případ žaloby proti státu Československé obchodní banky a.s., která měla neuhrazenou pohledávku za privatizovanými firmami. Tato banka, či její právní předchůdci, vlastnila pohledávku celou dobu, nebyla převedena na stát a nedošlo ke splynutí práva věřitele a povinnosti ručitele.[18]

[18] Rozsudky Obvodního soudu Praha 1 č. 65C 141/2010, Vrchního soudu v Praze č. 5Cmo 245/2007 a Nejvyššího soudu č. 29Cdo 601/2008

K POHLEDÁVKÁM POSTUPOVANÝM ČKA ČI KONSOLIDAČNÍ BANKOU S.P.Ú. DO 31. 12. 2005

Fond národního majetku byl právnickou osobou s vlastní majetkovou subjektivitou. Formálně lze uvést, že jestliže byl věřitelem pohledávky stát, trvalo ručení Fondu národního majetku. Pokud takovou pohledávku státní peněžní ústav Konsolidační banka[19] či ČKA za existence FNM do 31. 12. 2005 postoupily, tak i se zákonnou zárukou FNM. Takový závěr však odporuje smyslu a účelu zákonného ručení Fondu národního majetku. FNM byl plně kontrolován státem a stát do něj vložil svůj majetek a po jeho zrušení převzal majetek.

Zákonné ručení Fondu národního majetku bylo určitou náhradou za to, že § 15 odst. 3 zákona č. 92/1991 Sb. měnil práva věřitele tak, že na rozdíl od obecné úpravy, kdy s postoupením dluhu na jiného dlužníka musí souhlasit věřitel, při privatizaci státního majetku podle zákona č. 92/1991 Sb. se souhlas věřitele nevyžadoval. Zákonná záruka byla kompenzací ze strany státu tohoto zkrácení práv věřitele. Především šlo o banky, které poskytly úvěry původně státním podnikům. Od těchto bank v rámci přípravy jejich privatizace a očištění od špatných úvěrů stát tyto pohledávky, jestliže nebyly splaceny dříve, převzal a zaplatil za ně nesplacenou část dluhu. Pohledávky konkrétně převzala za stát Konsolidační banka s.p.ú. a její nástupce Česká konsolidační agentura. Tedy věřitelé, kteří neměli právo souhlasu se změnou dlužníka v rámci privatizace a v jejichž prospěch byla zakotvena zákonná záruka FNM, byly státem plně odškodněny tím, že od nich stát zastoupený Konsolidační bankou a následně ČKA pohledávky za úplatu převzal.

Pak však ztratilo smysl a účel ručení FNM, které mělo ochránit věřitele jako subjekty soukromého práva před případnou negativní změnou v osobě dlužníka v souvislosti s privatizací státních podniků. Stát dostatečně uspokojil původní věřitele tím, že od nich pohledávku za úplatu převzal. Nemá žádnou logiku ručení FNM jako právnické osoby zřízené zákonem vůči státu jako věřiteli, když i FNM, byť formálně právnická osoba odlišná od státu, byl plně státem kontrolován a majetkově ovládán, což dokazuje i to, že po jeho zrušení se stal vlastníkem jeho majetku stát.[20] Proto při teleologickém výkladu zanikla zákonná záruka FNM okamžikem převzetí práv věřitele státem (Konsolidační banka, ČKA) i v době existence FNM do 31. 12. 2005. Pokud takovou pohledávku Konsolidační banka s.p.ú či ČKA následně postoupily dále, tak již bez záruky FNM. Účelem zákonné záruky

[19] Konsolidační banka s.p.ú. neměla vlastní majetkovou subjektivitu, ale hospodařila s majetkem státu. To plyne z § 19 odst. 2 zákona o České konsolidační agentuře, který uvádí, že s majetkem státu, s kterým hospodařila Konsolidační banka, má nově právo hospodařit ČKA.

[20] § 1 odst. 2 zákona č. 178/2005 Sb., o zrušení Fondu národního majetku.

bylo zajištění práva věřitele v souvislosti s privatizací státního majetku podle zákona č. 92/1991 Sb., nikoliv s jiným převodem majetku ze strany státu podle jiných právních předpisů (postoupení – prodej pohledávek Konsolidační bankou a ČKA).

MAJETKOVÉ SPORY MEZI STÁTNÍMI PRÁVNICKÝMI OSOBAMI

Při použití splynutí majetkové pohledávky a závazku ve vztahu ke státnímu majetku, s kterým nehospodaří stát přímo, ale postoupil jej do práva hospodaření státních právnických osob, je nutné zvažovat účel daného státního majetku a vzniku příslušné právnické osoby. Může totiž nastat situace, kdy je státní majetek příslušnou státní právnickou osobou spravován pod zákonem stanoveným účelem a splynutí by tak mohlo snížit hodnotu státního majetku zákonodárcem přesně určeného pro konkrétní účel, byť by splynutí mohlo být výhodné pro jinou státní právnickou osobu či stát přímo.

Uvedený případ ukazuje i na obecnější problém, jak řešit majetkové spory mezi státními právnickými osobami, které nemají vlastní vlastnickou subjektivitu, ale hospodaří s majetkem státu, což se týká především státních podniku, které nemají vlastní majetek.[21] Jejich spor se totiž netýká vlastnictví, které přísluší státu, ale jen toho, kdo má právo hospodaření. V takovém případě může spor řešit stát sám v rámci výkonné moci, nikoliv v soudním řízení, byť státní právnická osoba (státní podnik) má vlastní právní subjektivitu odlišnou od státu a může vystupovat svým jménem v soudním řízení. Protože jde o majetkovou správu, která se netýká výkonu vrchnostenské státní moci, je i bez zvláštního zákona příslušný na základě kompetenčního zákona[22] řešit spor ústřední správní úřad, v jehož působnosti jsou obě právnické osoby v majetkovém sporu týkající se výlučně majetku státu, anebo vláda jako vrcholný orgán výkonné moci,[23] pokud půjde o právnické osoby státu v působnosti různých ústředních správních úřadů.

[21] § 2 odst. 2 zákona č. 77/1997 Sb., o státním podniku.
[22] Zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a ostatních ústředních orgánů státní správy.
[23] Čl. 67 odst. 1 Ústavy č. 1/1993 Sb.

PRAVIDLA VEDENÍ SPRAVEDLIVÉ VÁLKY (JUS IN BELLO) PRIZMATEM KONFUCIÁNSTVÍ A JEJICH REFLEXE V ZRCADLE VYBRANÝCH USTANOVENÍ ŽENEVSKÝCH ÚMLUV

Mgr. et Mgr. Michal Rigel

michal@rigel.cz
doktorand Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové

1. IDEOVÉ VÝCHODISKO

Boje a války v nějaké podobě provázejí lidstvo pravděpodobně již od jeho samých počátků.[1] Stejně tak se lidé prakticky odjakživa snažili různými způsoby regulovat nebo ospravedlnit vedení válečných konfliktů.[2] Válka jako zcela krajní a vyhrocená situace fascinovala lidi

[1] To je i stanovisko, ke kterému shodně došli (Keeley 1996), (LeBlanc – Register 2004) a (Otterbein 2004) ve svých výzkumech, představených v publikacích *War Before Civilization: The Myth of the Peaceful Savage*, resp. *Constant Battles: Why We Fight* nebo *How War Began*. Podnětné srovnání s výše zmíněnými pracemi nabízí závěry knihy *Warless Societies and the Origin of War* (Kelly 2000), umísťující počátky válek do pozdější doby pokročilejších lidských organizací. Úvahy na téma genealogie války v lidských společenstvích a (ne)přirozeného sklonu člověka válčit, k němuž se v minulosti vyjadřovali protikladně např. Hobbes nebo Rousseau (viz např. Hutečka 2008: 85-86), stejně jako rozvíjení domněnky o člověku coby *homo bellicus* z pohledu jeho biologických dispozic či historického zkoumání kulturních antropologů, je nesmírně zajímavé, žel nikoliv přímo související s tématem vytyčeným v této práci, a proto zůstane podrobně nerozpracované. Přesto nelze odolat pokušní alespoň odkázat na studii *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* (Pinker 2011) nebo připojit z hlediska tohoto článku velmi relevantní srovnání pojetí lidské přirozenosti, tak jak ji vnímali a popsali Rousseau, Hobbes, Mencius, a Sün-c' (Schwitzgebel 2007), srov. (Myšička 2014).

[2] Míra přesvědčení o *spravedlivosti* vlastního jednání se totiž dosud jeví být jedním ze základních předpokladů k úspěšné mobilizaci mas obyvatel a k získání mínění veřejnosti na svoji stranu – tedy věcí, které jsou dodnes považovány za nezbytné pro úspěch v boji. Však i hlavní představitelé dosavadního dominantního aktéra mezinárodní světové politiky – USA – se v nedávné minulosti, např. během válečných tažení do Iráku a Afghánistánu, opakovaně snažili získat souhlas veřejnosti i ostatních aktérů mezinárodního společenství pro své záměry, a používali dost silnou morální rétoriku, obsahující spojení jako „*monumentální boj dobra proti zlu*“, „*boj civilizace a všech, kteří věří v pokrok, pluralismus, toleranci a svobodu*“ (Bush 2001, resp. 2001-A) nebo prohlášení typu: „*obrana svobody a spravedlnosti proti…ose zla, ohrožující světový mír*“ (Bush 2002-A). Součástí tohoto slovníku byly též výrazy „*spravedlivý mír*“ a „*spravedlivá válečná operace*“, viz (Bush 2002), resp. (Rumsfeld 2001). Úsilí věnované ospravedlnění vlastních vojenských kroků bylo značné. Samozřejmě lze namítnout (činí tak např. Chomsky 2003, srov. Linden 2007), že v případě USA byl koncept spravedlivé války využit pouze jako legitimizační nástroj americké politické a ekonomické hegemonie a bylo s ním různě manipulováno (Butler 2012); nicméně i to by zároveň mohlo posloužit jako argument jeho aktuálnosti a důležitosti. Ve světové politice mnohdy byla – a stále ještě jsou – rozhodnutí vstoupit do války motivována mocenskými a ekonomickými zájmy (Sjoberg 2006: 7), jež bývají kombinovány s prohlášeními o spravedlivé válce. Důkladné studium jejích teoretických východisek může umožnit rozpoznat, kdy se jedná toliko o snahu legitimizovat zásah motivovaný veřejně nepřijatelnými pohnutkami, a kdy o snahu skutečně dosáhnout souladu s normativně vytyčenými pravidly.

od nepaměti a probouzela mnoho dilemat, otázek a reflexí. V tomto ohledu se lze plně identifikovat s úvodní větou dnes již klasické knihy z oboru, *Just and Unjust Wars*, která postuluje, že „*od té doby, co muži a ženy mluví o válce, mluví o ní z hlediska termínů správného a nesprávného*“ (Walzer 2006: 3).

Písemné doklady zachycující etický rozměr uvažování o válečných událostech v Evropě lze skutečně nalézt hluboko v minulosti u samých počátků literatury a historiografie – např. v eposu *Ilias* z 8. stol. př. n. l. (Homer 2010) nebo v *Dějinách peloponnéské války*, tj. 5. stol. př. n. l. (zejm. pasáž vyjednávání mezi Atéňany a Mélskými, viz Thukydides 1977: 348−356). V dílech filozofů Platóna či Aristotela potom nachází své kořeny a východiska pro další rozpracování přímo myšlenka tzv. „spravedlivé války“, viz např. (Syse 2010 nebo Husby 2009, zejm. 60−86). Úvahy o tomto tématu jsou poté prakticky nepřetržitě přítomny v evropském myšlenkovém prostředí v rámci mnoha různorodých disciplín, zejm. při rozjímání o otázkách politické filozofie nebo později taktéž v pracích věnujících se mezinárodnímu právu (což je nejkomplexněji patrné viz Begby – Reichberg – Syse eds. 2006 či Tuck 2001).[3]

Ovšem bylo by chybou omezovat etické úvahy vztahující se k boji a válčení pouze na určitý geografický okruh. I s ohledem na výše zmíněná slova Michaela Walzera je lze prohlásit za kulturní univerzálii. A tak vlastně není překvapivé, že nezávisle na sobě obcovali s totožnými otázkami vedle Platóna a Aristotela i myslitelé ze vzdálených oblastí, jako např. Lao−c’ (1995: 23, 34−35, zejm. 70−71, 119 či 138−140), Konfucius (1995: 109−110, 131−132, 143) či Mencius (1990: 63, 70, 74 a 82) a otázky války a míru byly zevrubně diskutované i v judaismu (Wilkes 2003 a Solomon 2006), islámu (Hashmi 1998 a Ahmad 2006), hinduismu (Clooney 2003 a Allen 2006) nebo i v buddhismu, který často bývá automaticky řazen k učením zcela odmítajícím násilí (dále viz Král 2008: 11 či Schmidt−Leukel 2004 zejm. 33−56).

[3] Reakce na fenomén války v evropské myšlenkové tradici je však bohatá a rozmanitá. Její součástí jsou nejen díla nalézající za určitých podmínek ospravedlnění k použití síly při řešení konfliktů, ale i postoje, které válku ze své podstaty naprosto zavrhují. Ty přitom mají neméně dlouhou tradici, sahající až k výroku, který pronesl Diogenes, hovořící o „*neužitečnosti zbraní*“ (Sorabji 2006: 15) či (Schofield 1999: 50−51). Na rozdíl od konceptu spravedlivé války pacifismus postuluje, že žádné okolnosti nedovolují člověku bojovat a používat fyzické síly směrem k druhému člověku, a činí z války tabu. Také těmto textům lze přiznat inspirativnost, vnitřní koherenci (srov. Narveson 1965 a 1968) a propracovanost úvahy o moralitě války, a proto je možné na vybrané exempláře alespoň odkázat, aby byl poskytnutý obraz úvah o etickém rozměru války celistvější – *Ethics, killing and war* (Norman 1995), *The Just War Myth: The Moral Illusions of War* (Fiala 2007) či *From Warism to Pacifism: A Moral Continuum* (Cady 2010).

Stejně tak univerzálně přítomným jevem jako válka, zasahujícím všechna lidská společenství, je však i etnocentrismus, jenž vede k posuzování a hodnocení norem odlišných kultur dle standardů kultury vlastní.[4] Jak upozorňují někteří autoři (např. Parker 1994: 40−58), jedním z neblahých důsledků uplatňování etnocentrického vidění světa v minulosti mimo jiné bylo nerespektování interních (tj. v rámci vlastní perspektivy nikterak nerozporovaných) zásad etického jednání v těch případech, kdy protivník pocházel z odlišného kulturního prostředí nebo vyznával jiné náboženské přesvědčení. Tyto skutečnosti obvykle vedly podle principu – *my* a *oni* (Greene 2014) – k označení za „barbara" v případě Řeků (slavně viz Aristoteles 2009: 38−39), „pohana" v případě křesťanů a „góje" v případě Židů, leckdy bez nároku na určitý standard v zacházení.

Proto je třeba se v maximální možné míře zbavit uzavřeného, a v nepředpojatém hodnocení značně limitujícího etnocentrického pohledu, který navíc z metodologického hlediska obsahuje riziko neopodstatněného nadhodnocení určitých prvků ve vztahu k celku. K tomu obyčejně dochází na základě nadměrné koncentrace pozornosti směrem k vlastní kulturní tradici. Důsledky opomenutí, nebo dokonce úmyslného přehlížení ostatních perspektiv mohou mít ve své krajní variantě podobu agresivního prosazování hodnot vlastního kulturního okruhu ve světě.[5]

S vědomím limitů etnocentrického přístupu je o to závažnější skutečnost, že doposavad se převážná většina akademických příspěvků zaobírala právě euroamerickým diskursem spravedlivé války. Přestože se v poslední době mluví o potřebě jeho přepracování a ktualizace do takové podoby, aby koncept spravedlivé války odpovídal novým výzvám mezinárodní bezpečnosti (Brough – Lango – Linden eds. 2007), tato revize obvykle

[4] Pro podrobnosti a souvislosti k pojmu *etnocentrismus* (v pojetí, v jakém je prezentován i zde) viz např. (Vodáková – Vodáková – Soukup a kol. 2000: 108-109).

[5] Případovou studii jedné z podob kulturního imperialismu, konkrétně ve formě tzv. „evropského univerzalismu", popsal Immanuel Wallerstein, který za to, co máme ve sklonu používat jako kritérium univerzálnosti, označil „*soubor doktrín a etických stanovisek odvozených z evropského kontextu*" (Wallerstein 2008: 34). Důsledky tohoto mylného konceptu mohou být dle některých autorů dalekosáhlé a jsou úzce spojené se spravedlivou válkou. V souvislosti s četnými případy použití ozbrojené síly kvůli humanitárním účelům po roce 1989, kdy se problematika tzv. humanitární intervence rychle stala předním tématem mezinárodních vztahů, objevila se řada publikací, jež některé vojenské akce, zaštítěné humanitárními důvody, považují za nelegitimní a neospravedlnitelné. Jednou ze základních výhrad je mimo jiné právě obvinění intervenující strany z přesvědčení o vlastní výlučnosti, které vede k ospravedlnění zásahu na bázi nutnosti chránit univerzální – většinou však své vlastní – hodnoty, a k jejich vývozu do jiných zemí (Chomsky 1999 a 2000). Dále k humanitárním intervencím, které jsou kvůli proklamovaným důvodům, jež legitimizují jejich provádění ve světě, spojitou nádobou nejen s konceptem spravedlivé války, viz např. (Walzer 2006: 86, zejm. 101-108 nebo Shimko 2008: 265-290 a Phillips – Cady 1996), ale na ose suverenita vs. lidská práva jsou zároveň tématem mezinárodního práva. K tomu obecně (Charvet 1997), s případovými studiemi (Conlon 2004) a nejkomplexněji (Alston – Macdonald eds. 2008). V českém jazyce podnětně i (Shue 2008) a další příspěvky z tohoto tematicky zaměřeného vydání *Filosofického časopisu*.

nepřesahuje euroamericko-centrické pojetí. Toho se stále drží i díla, reagující na proměny konceptu směrem do budoucna, explicitně viz *Justifying War in Post-Cold War Conflicts* (Clever 2012: 167) dále např. *The Price of Peace: Just War in the Twenty-First Century* (Reed – Ryall eds. 2007), poté *Renegotiation of the Just War Tradition and the Right to War in the Twenty-First Century* (O'Driscoll 2008) či *Morality and War: Can War Be Just in the Twenty-First Century?* (Fisher 2011), ale vlastně i *O spravedlivé válce v 21. století* (Znoj 2003).

Za účelem vyhnout se tomuto způsobu uvažování je zapotřebí přijmout širší pohled, co nejobjektivněji zohledňující rozmanité perspektivy – včetně různých možných konceptů „spravedlivé války". Zvlášť v současnosti, kdy dochází kvůli akcelerujícímu procesu globalizace ke stále vyšší míře propojování různých částí světa, a k následné (ne vždy neproblematické) konfrontaci rozmanitých, regionálně specifických zvyků a ustanovení, jeví se zvlášť důležité prozkoumat, zdali se etická pravidla války, vyznávaná napříč odlišnými kulturními entitami, překrývají, či zdali existuje ohledně definice zahájení a vedení spravedlivé války světová názorová pluralita. Na základě komparativního studia, které by vedlo k poznání společně sdílených prvků kulturně podmíněných konceptů spravedlivé války, by zároveň mohly být eliminovány (většinou xenofobií poháněné) hlasy, popírající nutnost dodržovat vlastní zásady spravedlivé války ve vztahu k „těm druhým".

Jeden z prvních pokusů pohlédnout na věc z interkulturního hlediska představoval souborný komparativní text *War and Peace in the World's Religions* (Ferguson 1977), přesto zatím zůstal proud, jenž pohlíží na problematiku širší optikou, která by zahrnovala i různé kulturní entity, menšinový. Jmenovat lze ještě např. sborníky *Just War in Comparative Perspectives* (Robinson ed. 2003), *War and Peace in World Religions* (Schmidt−Leukel eds. 2003) či *The Ethics Of War: Shared Problems In Different Traditions* (Sorabji – Rodin eds. 2006). V těchto publikacích lze nalézt popis široké škály přístupů k chápání otázek války, podmíněných kulturním prostředím. Všechny tyto práce zároveň svým zaměřením posloužily jako jeden z hlavních inspiračních zdrojů pro realizaci tohoto článku.

2. CÍLE

Záměrem předkládaného textu je přinést tento způsob úvah do českého akademického diskursu a upozornit na možnou existující pluralitu náhledů na otázky dotýkající se tématu spravedlivé války. Dalším detailnějším studiem problematiky vycházejícím z tohoto paradigmatu by totiž z mnoha „odlišných perspektiv" mohly být učiněny jednotlivé

„rovnoprávné varianty“. Současně by se v rámci tohoto dialogu naskytla příležitost k určité formě jejich syntézy, a případně i k artikulaci všeobecně sdílených pravidel a zásad vedení války, univerzálně akceptovatelných mezinárodním společenstvím[6] na globální úrovni, jak si to dílčími způsoby kladly za cíl např. *Haagské úmluvy* (1992 a 1993) či *Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly* (2005).[7]

Nicméně zhodnotit důkladně všechny významné světové koncepty spravedlivé války není v obsahových možnostech tohoto článku. Adekvátněji se pro tentokrát jeví zúžit téma na jediný kulturní okruh a v jeho rámci rozebrat jeden vybraný fenomén. Jak bylo ukázáno výše, relativně silná literární tradice etických úvah o válčení je předložená v rámci asijské myšlenkové tradice, konkrétně na území Číny. Navíc – pokud spravedlivou válku (ve své exaktně rozpracované formě, obsahující jasně artikulované podmínky, které musí být naplněny, aby se o válce jako o „spravedlivé“ dalo hovořit) lze částečně chápat jako institut vnášející pravidla pro jednání do situací, kde není k dispozici žádná regulující autorita, garantující dodržování předem dohodnutých norem, je možné předpokládat jeho využití v anarchickém prostředí mezinárodních vztahů[8]. V takovém případě je možné se domnívat, že stát, jenž by měl aktuálně v relaci k ostatním aktérům mezinárodních vztahů hegemonní postavení (ať už globálně nebo regionálně), postupoval by v případě nutnosti vojenského zásahu – na základě snahy legitimizovat své kroky – v souladu s respektovaným pojetím spravedlivé války. A to zřejmě s takovým pojetím, které by bylo nejbližší jeho kulturní tradici. Pakliže je to – po USA[9] – právě Čína, která bude podle mnohých (např. Huntington 2001 či Zakaria 2010) v příštích dekádách hrát stále významnější roli na mezinárodní

[6] Rozhodl jsem se použít sousloví mezinárodní společenství i s vědomím jisté neurčitosti významu, který za ním stojí a na nějž namnoze upozorňují kritici. Tak např. Immanuel Wallerstein se vyjadřuje o mezinárodním společenství jako o „*mlhavé, skoro fiktivní entitě*“ (Wallerstein 2008: 29) a profesor antropologie na University of Chicago Michel-Rolph Trouillot zase předkládá blasfemický příměr, ve kterém hovoří o mezinárodním společenství jako o „*jakémsi antickém řeckém chóru současné politiky. Nikdo ho nikdy neviděl, ale zpívá vzadu za scénou a každý si na něj hraje*“ (Trouillot 2004: 230).

[7] Rozsah by nás měl rozhodně zajímat, neboť v případě, že by z takového zkoumání vyšel najevo vysoký stupeň konvergence etických zásad vedení války, mohlo by to přispět k přesvědčení o „*společném morálním základu lidstva*“, o němž uvažuje Alan Donagan (1977) a podpořilo by to i myšlenku „*světového étosu*“, jehož podobu více než 20 let hledá Hans Küng (1992 a 2000), srov. (Tremblay 2009).

[8] Alespoň tak ho definují hlavní proponenti neorealistické školy mezinárodních vztahů, viz (Waltz 1979: zejm. 88-116) nebo sekundární literatura (Waisová 2002: 44-46) a (Kolman 2005: 64-68).

[9] V otázce postavení USA v rámci systému mezinárodních vztahů v posledním čtvrtstoletí neexistuje jednoznačný konsensus. Určit přesně, zdali – případně – kdy USA přestaly disponovat hegemonním postavením na poli mezinárodní politiky, je velice obtížné. Za nejméně problematické tvrzení, na kterém by snad mohla existovat většinová shoda, je možné označit takové, které ohraničuje vůdčí postavení USA začátkem devadesátých let dvacátého století – tzv. „unipolární moment“ (Krauthammer 1990) či (Khalilzad 1995) a ohlašuje jeho konec na konci té samé dekády, viz (Kupchan 2002) či (Hiro 2010).

politické scéně, zdá se významné seznámit se s některými komponentami tamějšího originálního přínosu pro etické myšlení o válce.[10]

Tento článek bude konkrétně sledovat právní pojem *jus in bello,* (tj. *právo ve válce*) neboli pravidla jejího vedení (Ondřej a kol. 2010: 1−10) z jedné z interních čínských perspektiv. Hlavním cílem je popsat tento potenciálně existující svébytný koncept a konfrontovat jej s vybranými ustanoveními jednoho z primárních zdrojů mezinárodního humanitárního práva – *Ženevskými úmluvami*. Za účelem skutečně autenticky zhodnotit takové pojetí pravidel a principů vedení spravedlivé války, je nezbytné, kromě vyčerpávajícího studia dostupné sekundární literatury (Brekke ed. 2006, Hensel 2010 či Godehardt 2010), prozkoumat i primární díla hlavních postav těch myšlenkových směrů, které se v průběhu dějin na území dnešní Číny významně prosazovaly, a jež dnes konstituují základ pro tamější myšlenkovou tradici. Jedním z takových filozoficko−náboženských[11] směrů je i *konfuciánství*.

Tento myšlenkový směr se po opuštění po staletí obývaných výsadních pozic, k čemuž došlo v několika vlnách ve dvacátém století, opět stává vlivným a to nejen mezi vrstvami obyvatel, ale i na úrovni státního aparátu, viz sborník s výstižným názvem *The Renaissance of Confucianism in Contemporary China* (Fan ed. 2011) aj.[12]. Ačkoliv jde o učení staré více než dvě tisíciletí, dodnes slouží jako zdroj pro interpretace současných událostí, včetně těch

[10] A obráceně v Číně existují práce, které reflektují některá dilemata, která se diskutují v rámci euroamerické tradice úvah o spravedlivé válce, viz *The Theoretical Tradition of the Just War Theory in the West* and its Debates (Zhou – Sheng 2004) nebo specifičtěji *Two Important Categories of Just War Theory in the West: Right to Resort to War and War Laws* (Wang 2004).

[11] Považuje-li se náboženství za teoreticky ukotvený vztah jedince k transcendentnu, který je systematicky organizován ucelenou věroukou a v praktických projevech se uskutečňuje v uctívání jednoho či více bohů za zprostředkovatelské role církevních institucí, je nemožné v případě konfuciánství o takto definovaném náboženství hovořit (Andělová – Heroldová 2005: 67 a 79 či Palát 1991: 8). I když v něm je možné nalézt některé prvky, které náboženství připomínají (např. uctívaní předků, agrární kult či významy výrazu Nebesa aj.), neexistuje v něm prostor pro zprostředkující roli církve nebo uctívání nadpřirozeného božstva a jím zjevených zákonů. Skutečností také je, že Konfucius sám se příliš k náboženským tématům nevyjadřoval a tázal se: „Jak můžeš sloužit duchům, když dosud neumíš sloužit lidem?“ (Konfucius 1995: 129), což spolu s celým kontextem jeho myšlenek a názorů odkazuje spíše k jakémusi etickému a filosofickému kodexu – návodu na správný pozemský život. Někteří autoři proto raději než o náboženství hovoří o „zvláštní formě čínského humanismu“ (Hoobler – Hoobler 1997: 17−18) nebo „agnostickém pozemšťanství“ (Fairbank 1998: 61). Zde bude tedy učení označeno za filozoficko-náboženské.

[12] Vládnoucí *Komunistická strana Číny* upravila svůj původně značně antikonfuciánský postoj a nakonec fakticky přijala dříve tolik kritizované učení. Zřejmě ještě důležitější však je, že při akceptování konfuciánství nejde toliko o top-down efekt, ale o skutečnou renesanci konfuciánských myšlenek i mezi intelektuály, akademiky, studenty a dalšími skupinami obyvatel, viz (Bell 2010: 10−13 či Makeham 2008). Proto se někdy zároveň o současném konfuciánství hovoří v duchovní dimenzi jako o „*konfuciánství mysli*“ („*Mind Confucianism*“ – Qing 2011: 18). To však vůbec neznamená, že by měl být s „*politickým konfuciánstvím*“ neslučitelný (Qing 2011: 29) nebo že by už nyní, natož pak v blízké budoucnosti, neměl sílu ovlivňovat politiku Číny, viz (Godehardt 2008). Ostatně právě transformaci k „oficiálnímu“ politickému konfuciánství Qing v článku s názvem *From Mind Confucianism to Political Confucianism* předpovídá a její konkrétní podobu podrobněji popisuje v publikaci *A Confucian Constitutional Order: How China's Ancient Past Can Shape Its Political Future* (2012).

svázaných s dilematy etiky a morality válčení viz např. *War and Confucianism: Implications for Contemporary World* (Bell 2008) či *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power* (Xuetong 2011). V souladu s tím může být hlavní záběr práce vymezen konstitutivním obdobím pro konfuciánství, tj. od poloviny 6. stol. př. n. l. – začátek Konfuciova působení – přibližně až do 3. stol. př. n. l., kdy umírají patrně nejvýznamnější Konfuciovi pokračovatelé Mencius a Sün-c'.

3. PRAVIDLA A PRINCIPY VEDENÍ SPRAVEDLIVÉ VÁLKY (*JUS IN BELLO*) Z HLEDISKA KONFUCIÁNSKÉHO PŘÍSTUPU K MOŽNOSTEM JEJÍHO ROZPOUTÁNÍ

Klíčovým prvkem pro posuzování všech restrikcí kladených na účastníky válečných tažení je pochopení přístupu, který determinoval konfuciánské pojetí samotného *zahájení* takové války, o níž lze říct, že je spravedlivá. Ve většině ze zde – Rigel 2014 – uvedených spravedlivých důvodů k zahájení války se jednalo o mnohačetné a komplexní selhání panovníka, které vyústilo ve spuštění mechanismu, jehož cílem bylo nastolení původního harmonického řádu. Válka je tedy konfuciány vnímána především jako nápravný prostředek (Stroble 1998) a rozhodně není standardní cestou a clausewitzovským *pokračováním politiky jinými prostředky*, jak byla někdy – byť mimo teorii spravedlivé války (srov. Ryden 2002: 243−244) – chápána v euroamerické kulturní tradici v rámci *politického realismu* (Carr 1964: 109, Morgenthau 1973).[13] Nelze ji použít pro definitivní rozuzlení mocenských konfliktů ani pro legitimní (a na poválečné konferenci případně oficiálně stvrzený) zisk území na úkor jiného státu. Pro konfuciány je válka vždy „*odchylka od normy*" (Adelman – Zhiyu 1993: 31), až poslední alternativa a nešťastné východisko z *neideální* situace.

3.1 Je ve válce vše dovoleno?

Pokud za primárním motivem rozpoutání války stála snaha vypořádat se s nectnostnými osobami, jako byli agresoři, tyrani nebo povstalci atp., kteří se dopouštěli systematického pošlapávání významných konfuciánských hodnot, čímž si proti sobě pohněvali *Nebesa* (pro podrobnější výklad tohoto fundamentálního konceptu viz Liščák 2013: 369−370

[13] Odlišné pojetí samotného fenoménu války v Evropě pochopitelně resultovalo i v odlišný vývoj principů omezujících povolené bojové akty. Postupnou evoluci na evropském území v tomto směru představuje např. publikace *Ideology, Reason and the Limitation of War: Religious and Secular Concepts 1200–1749* (Johnson 2014). O existenci určitých svébytných norem v čínském světě válčení, tj. na zcela jiných základech než jsou ty evropské, viz (Hagen 1996) či podrobně a v historických souvislostech (Kierman – Fairbank eds. 1974) a (Ven van de eds. 2000). Velmi užitečnou knihou je v tomto ohledu souborně pojatá publikace mezinárodního práva, která reflektuje evropský i mimoevropský kontext viz (Neff 2014: 5-45 a 564-565).

či Jiang 2011), nadále s nimi nebylo třeba mít slitování: **„*Mistr Meng řekl královi: nebude pod Nebesy toho zla, které by na vás* (lid – pozn. autora) *nevykonal*“ nebo podobně výhružné: „*za takový zločin je smrt toho, kdo to rozpoutal, ještě malým trestem*“ (Mencius 1990: 70 a 2012−B, č. 14).**[14] V momentě, kdy nefungoval klasický konfuciánský mravní příklad a kultivace jedince – a již byly vyčerpány všechny další možnosti nápravy (viz Turner 1993 či Tomášek 2004) – přistupuje se k vojenské síle, která nezná příliš jasně artikulovaných omezení. Řada autorů se proto shoduje na faktu, že propracování pravidel *ius ad bellum* je v konfuciánském uvažování věnován mnohem větší prostor než *jus in bello* (Lewis 2006, Bell 2008 či Churchman 2008). Jedním z mála autorů, který na základě studia starých čínských textů považuje za rovnoměrně rozpracované oba sektory – *ius ad bellum* a také *jus in bello* je např. (Ryden ed. 2001 a 2002, zejm. 251−254).

V předchozím odstavci popsaný přístup k válčení, coby k formě spravedlivého trestu, dle některých opravňoval prakticky jakékoliv chování vojáků, kdy v „*případě potřeby bylo možno použít i ty nejbrutálnější metody*“ (Lewis 2006: 197). Užití sousloví „*v případě potřeby*“ odkazuje k realistické politice prováděné bez jakýchkoliv ohledů na morální principy, k *účelu světícímu prostředky* (Machiavelli 2012), což je postoj, který pro uplatňování pravidel na čínských bojištích uvádějí jako nejčastější i další autoři, viz např. (Gong 1999). Jinými slovy, kodifikovaná pravidla vedení válek neexistovala, a pokud se vůbec přihlíželo k existenci základních etických principů v boji, vždy jim byl přisuzován strategický význam a jejich dodržování mělo straně, která je vyhlásila, dopomoci k dosažení požadovaného cíle.

Jako ilustrativní příklad z historie lze uvést sliby různých milostí, odpuštění trestů nebo jiných postihů těm, kteří se předem vzdají či z nepřátelské armády dezertují, za nimiž stála primárně snaha odcizit vojáky oponenta od jejich vůdců a vnést do soupeřových řad nejednotnost. Zatímco v tomto případě mohlo jít o způsob, který jedné straně poskytl naději snadněji dosíci vítězství, neboť šlo předpokládat, že na žoldnéřská vojska bude fungovat, podobné generální pardony ani jiná omezení nebyly vznášeny od panovníka směrem

[14] V tomto přístupu k protivníkům v boji existuje jistá paralela s evropskými teologickými školami spravedlivé války, jež podobně opomenuly rozpracování omezujících pravidel jejího vedení. K tomu je obvykle vedlo ultimátní přesvědčení o vlastní pravdě při vedení svaté války s požehnáním nejvyšší možné autority – samotného Boha coby „vrchního velitele“. Ve striktně dichotomicky pojatých konfliktech, kdy docházelo k démonizování jedné i druhé strany, nezbývalo příliš prostoru pro rozpracování nezadatelných práv svého soupeře a ospravedlnitelnými se tak leckdy staly i ty nejdivočejší akce. Hledání souvislostí mezi *spravedlivou* a *svatou* válkou (což se nemusí týkat pouze křesťanství, viz – Kelsay – Johnson eds. 1991 či Mattei de – Keating 2007) je sice téma nesmírně zajímavé, avšak zde nezbývá než toliko odkázat na literaturu, která se jím zabývá hlouběji. Klasický příspěvek viz (Bainton 1960), aktuálně viz (Steffen 2007).

ke svým – z vlastního přesvědčení – vzbouřeným poddaným, kde by zřejmě kvůli oddanosti věci nebyly účinné. Tímto a dalšími podobnými příklady bývá dokladováno přesvědčení o zamýšlených strategických efektech stanovení restrikcí v boji, namísto jejich podepření určitými principiálními zásadami humanity, ze kterých nelze slevit, viz (Lewis 2006).[15]

Předpoklad, že vítězství bude zpětně legitimizovat všechny skutky, které vedly k jeho dosažení, je v čínské tradici značně rozšířený a lze pro něj nalézt oporu i v konfuciánském učení – ovšem s jedním naprosto zásadním dodatkem. Legitimizace vítězů mohla být konfuciány schvalována pouze na základě přesvědčení, že *Nebesa* by jistě vítězství nezabezpečila pro toho, komu právoplatně nenáleží. A podle tradičního mýtu *Nebesa* pomáhají těm, kteří dodržují základní principy *lidskosti* (žen), *spravedlivé* (i) *mravní* (te) *ušlechtilé vlády* (ťün-c') a veškerého ctnostného chování, plně konformního s *Cestou* (tao).[16] A priori se proto předpokládá, že k triumfu může dospět pouze *nejšlechetnější strana* – nebyla-li by taková, *Nebesa* by ji, jak již bylo řečeno, vítězství nedarovala.

Samotné přesvědčení, že úspěchu v boji může být dosaženo, pouze je-li rozpoutání a vedení války v souladu s *Cestou* (tao) a vůlí *Nebes*, odhaluje naprosto fundamentální předpoklad celého konfuciánského smýšlení o těchto otázkách. Vyplývá z něj obecné pravidlo, že jakákoliv konkrétní vojenská operace musí být vedena primárně v souladu s konfuciánskými hodnotami – ostatně doklad toho, že pouze takové militaristické akce budou úspěšné, je opakovaně konfuciány zdůrazňován: „*jestliže bude vojevůdce postupovat v souladu s principy Cesty* (tao)*, budou jeho akce úspěšné, pokud se mu to nepodaří, zcela jistě neuspěje*“ (Xunzi – Knoblock 1994: 57, srov. Gittings 2012: 48−51). Ani po přijetí konfuciánských podmínek kladených na spravedlivé válčení se tedy strategické uvažování nevytratí zcela – dodržování zásad stále zůstává významným prostředkem k vítězství – ale už je minimalizován jeho bezohledně zištný rozměr. Neplatí již, že *za účelem vítězství je vše dovoleno*, ale že *vítězství přináší pouze to, co je dovoleno*, tj. jednání v souladu s konfuciánskými hodnotami.

---

[15] Asi nejzřetelněji je tento postoj popsán v klasické čínské knize zabývající se strategií válčení – *Mistr Sun O válečném umění* (Sun-c' 2008) – která se téměř cele, s drobnými výjimkami, věnuje taktickým pohybům vojsk a poskytování rad směřujících k minimalizaci rizik s tím spojených, namísto pojednání o pravidlech a zásadách samotných vojenských střetů. A pokud už se o nich mluví, opět nejsou podepřeny o etické principy, ale o strategický význam. Obsah knihy přímo počítá se zradou nebo lstí a brány v potaz jsou i negativní lidské vlastnosti a slabosti, které by mohly buď stát v cestě k požadovanému cíli, nebo se naopak přemýšlí o tom, jak je využít ve svůj prospěch, či ještě lépe, jak jejich prostřednictvím zvítězit. Nejúplněji viz předmluva k samotnému traktátu (Král 2008: 4−15).

[16] K rámci konfuciánské filozofie jde o esenciální principy, a proto je nezbytné přiložit i odkazy na relevantní literaturu, která se výkladem obsahu terminologie zabývá, viz Vochala (2009: 198–200, 227–252, 271–275, 284–302, 303–306) či Liščak (2013: 354–357 a 396).

4. KONFUCIÁNSKÉ PRINCIPY *JUS IN BELLO* V ZRCADLE ŽENEVSKÝCH ÚMLUV[17]

K identifikaci limitů, které jsou kladeny souborem pravidel *jus in bello* se však musí přistupovat spíše nepřímo, skrze obecnější zkoumání etických principů konfuciánství. Pro tyto principy platí, že kladou vysoká kritéria na mravní spravování jedince ve vztahu ke svému okolí. Proto lze jen stěží akceptovat, že by v průběhu spravedlivě rozpoutané války mohlo být dovoleno jakékoliv zacházení s druhými bez jakýchkoliv omezujících pravidel. Přestože v tomto případě není směrem k tématu možno nalézt příliš exaktních výroků zakládajících postav konfuciánství či starých konfuciánských textů, těch několik málo existujících tuto tezi jednoznačně dokazuje. I když jsou totiž hlavní motivy ke spuštění válečných akcí plně ospravedlnitelné, závažné přečiny proti základům konfuciánské etiky v jejich průběhu mohou celou akci zdiskreditovat, viz (Mencius 2012, č. 49). Ve svých povinnostech se proto armáda má soustředit pouze na viníka/y a ostatní ušetřit (Lewis 2006), čímž je anticipováno moderní dělení na *kombatanty* a *civilisty* („*kombatant má* povinnost *odlišovat se od civilního obyvatelstva*“ – 3. ŽÚ a I. DP část III. oddíl II.), ale implicitně je tím garantována ochrana i dalším nepřímo zainteresovaným účastníkům, jako jsou třeba cizinci na území válčících stran, občané na obsazeném území a další skupiny viz (4. ŽÚ a I. DP část IV. oddíl I. a II.)

Jestliže *Ženevské úmluvy* stanovují v rámci základních záruk minimální standard ochrany, aručený každé lidské bytosti („*musí být respektována osoba, čest, přesvědčení a náboženské cítění*“ – viz Ženevské úmluvy, Režim ochrany u konfliktů typu A a B, část II, oddíl I.), jde o ustanovení, které má svůj ekvivalent v konfuciánském „*jestliže musíš vstoupit na území útočníka−pachatele, potom se vyvaruj urážek jeho bohů*“ (dle Ryden 2002: 253). Odpor k možnosti následné okupace území a nastolení vojenské správy nad civilním obyvatelstvem zase dokládá zřejmý příkaz, vyzývající ihned po splnění hlavního cíle, kvůli

[17] Geneze a vývoj Ženevských úmluv jako základního pramene mezinárodního humanitárního práva je v obecných rysech v právní komunitě všeobecně znám, přesto – anebo právě proto – jen velmi krátce: čtyři roky po osobní zkušenosti bitvy u Solferina zakládá švýcarský humanista a nositel Nobelovy ceny za mír Henri Dunant v Ženevě *Mezinárodní výbor Červeného kříže* (1863). Zejména z jeho iniciativy a úsilí je roku 1864 přijata *Ženevská úmluva o zlepšení osudu zraněných vojáků v poli*, čím byl dán základ existence právních norem platných také v případě válek. Ženevské úmluvy byly posléze několikrát doplněny a revidovány. Nejúplněji po 2. světové válce (1949), kdy byly na další konferenci v Ženevě formulovány čtyři úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů. Jsou to: 1. Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli, 2. Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři, 3. Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci a 4. Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války (Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly 2005) nebo komplexněji k vývoji mezinárodního humanitárního práva a evoluci restrikcí kladených na účastníky bojových operací viz (Best 1991, Fuchs 2007, Sangroula 2010, Solis 2010).

kterému byla intervence zahájena, nepokračovat v bojových aktivitách a neprolévat další krev: „*spravedlivá armáda po svém příchodu zajistí stav míru, a poté odchází*“ (dle Ryden 1998: 23). Podobně *Ženevské úmluvy* obsahují řadu vstřícných ustanovení např. směrem k zajatcům v momentě, kdy došlo oficiálně k ukončení válečného stavu: „*zajatci musí být po skončení aktivního nepřátelství bezodkladně repatriováni (...) vzniká komise pátrající po roztroušených internovaných*“ atd. viz (3. ŽÚ a I. DP část III. oddíl II.). V podobném smyslu lze ještě odkázat na obsáhlý výčet aktivit, které mají „*pomoci obyvatelstvu k odstranění bezprostředních následků válek či pohrom*“ viz (I. DP část IV. oddíl I. kap. VI.). Jak bylo řečeno, v konfuciánské etice existují obdobné příkazy k tomu, aby po válce vojáci, mohou-li, „*podporovali sirotky, vdovy, pomáhali chudým, propouštěli nespravedlivě vězněné, odměňovali všechny ctnostné*“ (dle Ryden 1998: 23). Takovým jednáním totiž mohou dostát svému závazku *napravit chod věcí* a obnovit *řád* a *harmonii,* kvůli čemuž do akce vstupovali. Žádný jiný důvod totiž k zahájení spravedlivé války neexistuje. Pakliže by během ní nebo po jejím skončení docházelo k protivení se základním etickým normám konfuciánství, stačilo by to samo o sobě k tomu, aby se původně *spravedlivě* rozpoutaná válka změnila v *nespravedlivou.*[18]

Nepochybné ohledy brané na nepřímé účastníky bojových aktivit, či dokonce samotné oběti tyranské vlády, vůči které je válečné tažení vedeno, jsou zcela v souladu s konceptem *války jako trestu* – a to zejména trestu pro toho, kdo si ho zaslouží pro své nectnostné chování. Nemá tedy smysl trestat i ty nezainteresované nebo civilisty postižené tyranským režimem či dobyvačnou válkou (Ryden 2002: 253 a také Bell 2008: 245). Pro srovnání viz „*základní zásada: bojující strany jsou vždy povinny rozlišovat mezi civilním obyvatelstvem a příslušníky ozbrojených sil a mezi objekty civilními a vojenskými – válečné operace jsou přípustné jen proti vojenským objektům a kombatantům*“ (4. ŽÚ a I. DP část IV. oddíl I. a II.). Ač jsou tyto skutečnosti pochopitelné a poměrně jasné, pochyby vzbuzuje otázka, jaká mohou být omezení v boji směrem k těm, kteří pomáhají nectnostný režim udržet, tj. vojákům protivníka. Mají se příslušníci osvoboditelské armády omezovat ve své snaze co nejrychleji a neúčinněji nastolit pořádek a harmonii? Z výsledků výzkumů některých autorů vyplývá, že i pro úsilí vedené ve jménu okamžitého zastavení krutostí a nespravedlností jsou kladeny určité restrikce, přestože válka ze své podstaty násilí obsahuje (Yao 2004: 98−101). Tak například zcela zřetelně je vyloučeno masové užití takových prostředků, které by mohly

[18] Nejúplnější seznam konkrétních zákazů při působení na území cizího státu viz (Ssu-ma dle Sawyer 1993: 126).

způsobit zvlášť krutou a nelidskou smrt nebo rozsáhlé škody na životech – a to jak konfuciány (Ching 2004), tak dalšími myšlenkovými směry v Číně (Ivanhoe 2004)[19], srov. „*základní zásada: právo bojujících stran zvolit způsoby a prostředky vedení války není neomezené (…) jde o zákaz používat způsoby a vedení války, které by svou povahou způsobily nadměrné poranění či zbytečné útrapy.*“ (Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly 2005 – I. DP část III. oddíl I).[20]

Vedle toho konfuciánští učenci přímo hovoří o nemožnosti „zabíjet zajatce“ a „věznit ty, jež se vzdají“ (Ryden 2002: 253). To je rozsáhle diskutováno v rámci Ženevských úmluv, viz „zajatec má nárok na zaopatření a zdravotní péči zdarma (…) má právo na volný pohyb po táboře – nelze jej uvěznit či zakázat vycházení“ (3. ŽÚ a I. DP část III. oddíl II., Pravidla pro zacházení s válečnými zajatci). Pozoruhodný je i způsob, jak daleko zachází staré texty v oblasti raněných, kde lze dohledat pozice, které přikazují zraněným nepřátelům poskytnout ošetření a návrat domů (Ryden 2002: 253). Pro srovnání: problematika raněných a nemocných členů ozbrojených sil v poli i na moři, je v rámci Ženevských úmluv pokryta velice detailně: ti „musí být vyhledáni a sebráni ať patří ke kterékoli straně“ a mají „právo na lidské zacházení a co nejúplnější zdravotní péči, kterou vyžaduje jejich stav, v souladu s vědeckými poznatky a etickými zásadami“. Poté, co se stanou válečnými zajatci, může proběhnout repatriace, dojde-li k těmto okolnostem – pokud jsou „ve vážném zdravotním stavu“ nebo „bezodkladně po skončení aktivního nepřátelství“ (tyto a další detailní ustanovení viz 1., 2. a 4. ŽÚ, I. DP část II.).

Pokud existovala zodpovědnost za dodržování všech konfuciánských principů směrem k obyvatelstvu a vojsku svého protivníka, pochopitelně ji vladař a jeho vojevůdci uplatňovali směrem ke svým vojákům. Vždy bylo třeba přihlížet i k reálné možnosti úspěchu a neriskovat životy svých mužů: „*ušlechtilý vládce (ťün-c’) by měl zasáhnout, ale nikoli tak,*

[19] Ačkoliv toto téma je aktuální zejména v moderním způsobu boje za přítomnosti vyspělých technologií, na svou dobu mimořádně vyspělými technologiemi disponovala Čína i v minulosti. Tamější alchymisté jako první na světě objevili střelný prach, ale přesto ho příliš nevyužívali, a to ani v bojích proti nomádským útočníkům, s nimiž měli značné potíže (Needham 1999). Bylo by však příliš odvážné vyvozovat z toho historického faktu přímou kauzalitu mezi konfuciánským zapovězením zbraní se zvlášť ničivým účinkem a jejich skutečnou absencí používání. Zvlášť proto, že v jiných případech císař neváhal použít ty nejničivější prostředky, jakými bylo například protrhávání hrází a způsobování povodní s obrovskými materiálními škodami i ztrátami životů lidí, včetně civilistů. K tomu docházelo, přestože Julia Ching ve své práci jednoznačně prokazuje neslučitelnost tohoto postupu s konfuciánským učením (2004). V souvislosti s nárůstem vlivu konfuciánství v současné čínské společnosti proto stále zůstává spíše hypotézou, zda-li by jeho negativní přístup ke zbraním hromadného ničení mohl v budoucnu cele determinovat oficiální postoj země.

[20] Jmenovat lze i další normy mezinárodního humanitárního práva, jež svým obsahem doplňují ustanovení Ženevských úmluv – např. čl. 35 I. DP definuje nepovolené prostředky a způsoby vedení války a některé mezinárodní smlouvy explicitně stanoví, že daný způsob je zakázán – jde např. o biologické a chemické a ty konvenční zbraně, které mohou způsobovat nadměrné útrapy nebo mít nerozlišující účinek.

aby rozpoutal válku. Pokud je město dobře opevněné a střežené, nepokouší se ho obléhat; pokud vojáci nepřítele jsou dobře vyzbrojeni a vycvičeni, neútočí na ně“ (Xunzi – Watson 1967: 68). Zjevně tedy nemělo význam pouštět se do aktivit s nejistým výsledkem, kdy dopad rozpoutání spravedlivě motivovaných a vedených akcí nešlo dopředu odhadnout. Dimenzi proporcionality (viz např. Frowe 2011: 107−112) neopomíjí ani ustanovení *Ženevských úmluv*, kde se zapovídá „*útok, který může způsobit zranění či ztráty (...) či poškození (...) které převýší konkrétní a přímou vojenskou výhodu*“ která by z něj vyplývala. Zároveň se při navrhování vojenské strategie, která má vést k vítězství, musí zohledňovat prostředky a způsoby vedení útoku, jež „*jsou zvoleny tak, aby se všemožně vyloučily (minimalizovaly) náhodné ztráty na civilních osobách a poškození civilních objektů…*“ (4. ŽÚ a I. DP část IV. oddíl I. a II., Ochrana civilního obyvatelstva a Preventivní bezpečnostní opatření).

ZÁVĚR

Válka v sobě má inherentně obsažena morální dilemata, a proto i otázky *kdy, kým* či *za jakých podmínek* je možné vést spravedlivou válku, patří k tradičním tématům politické filosofie a všech právních a proto−právních teorií. Těžiště diskuse o důvodech zahájení, pravidlech pro vedení a dalších sporných aspektech, jež válečné konflikty obecně přinášejí, bylo doposavad možno hledat převážně v euroamerickém kulturním okruhu. Nicméně i vzhledem k tomu, že Čína vlastně již nyní představuje jeden z významných pólů mezinárodního uspořádání – s výhledem na potenciální růst významu v budoucnosti – je nezbytné se jejím chápáním etických otázek ohledně válčení zabývat, aby se staly co nejlépe srozumitelnými i pro ty, co stojí vně této kultury, která na ně ale bude mít vliv. Egalitaristická a multipolární povaha dnešních mezinárodních vztahů, kdy prakticky každý z mocenských pólů světového uspořádání představuje stát z jiného kulturně−civilizačního celku, dodává snahám o interkulturní dialog, jenž by vedl k vzájemnému porozumění, na relevanci. Není proto nadále žádný důvod pohlížet na věc pouze z euroamerického pohledu.

V textu bylo konstatováno, že válka je z pohledu konfuciánů vždy chápána jako aberace a zcela nežádoucí jev, ke kterému se mravně dokonalí konfuciánští učenci vyjadřují spíše okrajově. Z toho samého důvodu *nejsou* ani *detailně pojednány principy spravedlivého vedení průběhu války* (*jus in bello*). Vysvětlení tohoto nedostatku spočívá v konfuciánském chápání fenoménu války: jelikož nebyla nahlížena jako výše zmíněné *pokračování politiky jinými prostředky*, tj. jako mocenský prostředek nebo rozhodčí sporů, který využívá nobilita,

nejsou ani dopředu určena „pravidla hry“. Neznamená to však, že vůbec neexistují. Jejich podoba sice není formálně kodifikovaná, ale v podstatě je implicitně obsažena v konfuciánských hodnotách, jejichž základům se musí vždy dostát – jak při zahájení války, tak při jejím vedení. Není-li druhé kritérium naplněno, je i spravedlivě rozpoutaná válka zpětně delegitimizována.

Pravdou zůstává, že ačkoliv je možné nalézt některá omezení ve smyslu dovolených prostředků užitých během válčení, není této oblasti z konfuciánského pohledu věnována natolik významná pozornost jako samotnému ospravedlnění aktu vyhlášení války (*jus ad bellum*). Přesto lze konstatovat, že konfuciánství v době svého formování poskytuje možnost k dedukci restrikcí směrem ke způsobu vedení války, byť v nikterak detailně rozpracované podobě. Samozřejmě *Ženevské úmluvy* kodifikované ve 20. století jdou mnohem dále v detailech a podrobných ustanoveních nežli staré konfuciánské texty, stále je ovšem možné vysledovat parametricky ekvivalentní přístup k ochraně určitých skupin (např. zajatci a civilisté) nebo k zákazu určitých způsobů chování v boji (masové užití takových prostředků, které by mohly způsobit zvlášť krutou a nelidskou smrt nebo rozsáhlé škody na životech). Na tomto základě je možné přiznat této interní čínské tradici zjevný potenciál k artikulaci obdobných – do velké míry se překrývajících – ustanovení, která jsou zakotvena v *Ženevských úmluvách*.

LITERATURA

ADELMANN, J. – ZHIYU, S. 1993. *Symbolic War: The Chinese Use of Force. 1840−1980*. Taipei: Institute of International Relations, National Chengchi University.

AHMAD, A. 2006. „The Evolution of Just War Theory in Islamic Law: Texts, History, and the Purpose of “Reading” In: *American Foreign Policy Interests*, roč. 28, č. 2, str. 107−115.

ALLEN, N. 2006. „Just War in the Mahabharata“ In: SORABJI, R. – RODIN, D. (eds.) *The Ethics of War: Shared Problems in Different Traditions*. Aldershot: Ashgate, str. 138−150.

ALSTON, P. – MACDONALD, E. (eds.) 2008. *Human Rights, Intervention, and the Use of Force*. Oxford: Oxford University Press.

ANDĚLOVÁ, P. – HEROLDOVÁ, H. 2005. „Konfucianismus“ In: KNOTKOVÁ−ČAPKOVÁ, B. (ed.) *Základy asijských náboženství 2. díl, taoismus, konfucianismus, (neo)konfucianismus v Koreji, šintoismus, islám ve východní a jihovýchodní Asii*. Praha: Univerzita Karlova, str. 67−78.

ARISTOTELES. 2009. *Politika*. Praha: Petr Rezek.

BAINTON, R. 1960. *Christian Attitudes towards War and Peace: A Historical Survey and Critical Re−evaluation*. Nashville, TN: Abingdon Press.

BELL, D. 2008. „Just War and Confucianism: Implications for Contemporary World“ In: BELL, D. (ed.) *Confucian Political Ethics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, str. 226−257.

BELL, D. 2010. *China´s New Confucianism: Politics and Everyday Life in a Changing Society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

BEST, J. 1991. „The Restraint of War in Historical and Philosophical Perspective“ In Dellissen, A.− TANJA, G. (eds) *Humanitarian Law of Armed Conflict Challenges Ahead*. Martinus Nijhoff Publishers.

BREKKE, T. (ed.) 2006. *The Ethics of War in Asian Civilizations*. London: Routledge.

BROUGH, M. – LANGO, J. – LINDEN VAN DER, H. (eds.) 2007. *Rethinking the Just War Tradition*. Albany, NY: SUNY Press.

BUTLER, M. 2012. *Selling a 'Just' War: Framing, Legitimacy, and US Military Intervention*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

BUSH, G. W. 2001. *Remarks by the President In Photo Opportunity with the National Security Team*. The Cabinet Room, Washington, D.C., USA, September 12. Dostupné na: http://georgewbush−whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010912−4.html, 12. 5. 2015.

BUSH, G. W. 2001−A. *Address to a Joint Session of Congress and the American People*. Capitol, Washington, D.C., USA, September 20. Dostupné na: http://georgewbush−whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920−8.html, 12. 5. 2015.

BUSH, G. W. 2002. *President Bush Delivers Graduation Speech at West Point*. United States Military Academy, West Point, NY, USA, June 1. Dostupné na: http://georgewbush−whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601−3.html, 12. 5. 2015.

CADY, D. 2010. *From Warism to Pacifism: A Moral Continuum*. Philadelphia, PA: Temple University Press.

CARR, E. 1964. *Twenty Year´s Crisis, 1918−1938: An Introduction to Study of International Relations*. London. Harper Perennial.

CLEVER, M. 2012. „Justifying War in Post−Cold War Conflicts“ In: *Political and Military Sociology: An Annual Review*. Transaction Publishers, str. 141−170.

CLOONEY, F. 2003. „Pain but not Harm: Some Classical Resources Toward a Hindu Just War Theory“ In: ROBINSON, P. (ed.) *Just War in Comparative Perspectives*. Aldershot: Ashgate, str. 109−125.

CONLON, J. 2004. „Sovereignty vs. Human Rights or Sovereignty and Human Rights?“ In: *Race & Class*, roč. 46. č. 1 (July), str. 75−100.

DONAGAN, A. 1977. *The Theory of Morality*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

FAIRBANK, J. 1998. *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

FAN, R. (ed.). 2011. *The Renaissance of Confucianism in Contemporary China*. Heidelberg: Springer

FERGUSON, J. 1977. *War and Peace in the World's Religions*. London: Sheldon Press.

FIALA, A. 2007. *The Just War Myth: The Moral Illusions of War*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.

FISHER, D. 2011. *Morality and War: Can War Be Just in the Twenty−First Century?* Oxford; New York: Oxford University Press.

FROWE, H. 2011. *The Ethics of War and Peace: An Introduction*. Routledge.

FUCHS, J. 2007. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha: Ministerstvo obrany.

GITTINGS, J. 2012. *The Glorious Art of Peace: From the Iliad to Iraq*. Oxford: Oxford University Press.

GODEHARDT, N. 2008. „The Chinese Meaning of Just War and Its Impact on the Foreign Policy of the People's Republic of China" In: *German Institute of Global and Area Studies Working Paper*, č. 88. Dostupné na: http://www.giga−hamburg.de/dl/download.php?d=/content/publikationen/pdf/wp88_godehardt.pdf, 18. 5. 2015.

GODEHARDT, N. 2010. „Just War Concepts – Western and Chinese Perspectives" In: KÄLIN, W. – KOLB, R. – SPENLÉ, Ch. – VOYAME, M. (eds.) *International Law, Conflict and Development*, str. 443−464.

GONG, T. 1999. *China: Tradition, Nationalism and Just War*. Carlisle, PA: U. S. Army War College. Dostupné na: http://www.dtic.mil/cgi−bin/GetTRDoc?Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf&AD=ADA363908, 6. 5. 2015.

GREENE, J. *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap Between Us and Them*. Penguin Books.

HAAGSKÉ ÚMLUVY V SYSTÉMU MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA, I. DÍL. 1992. Praha: Správa sociálního řízení FMO.

HAAGSKÉ ÚMLUVY V SYSTÉMU MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA, II. DÍL. 1993. Praha: Správa sociálního řízení.

HAGEN, K. 1996. „A Chinese Critique on Western Ways of Warfare" In: *Asian Philosophy*, roč. 6, č. 3 (November), str. 207−278. Dostupné na: http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=3&hid=127&sid=5344ff82−900e−4726−84f6−51624b530802%40sessionmgr110&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#bib25up, 6. 5. 2015.

HASHMI, S. 1998. „Interpreting the Islamic Ethics of War and Peace" In: NARDIN, T. (ed.) *The Ethics of War and Peace: Religious and Secular Perspectives*. Princeton, NJ: Princeton University Press, str. 146−167.

HENSEL, H. (ed.). 2010. *The Prism of Just War: Asian and Western Perspectives on the Legitimate Use of Military Force*. Burlington, VT: Ashgate.

HIRO, D. 2010. After Empire: *The Birth of a Multipolar World*. New York, NY: Nation Books.

HOMER. 2010. *Ilias*. Praha: Academia.

HOOBLER, T. – HOOBLER, D. 1997. *Konfucianismus*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.

HUSBY, T. K. 2009. „Justice and the Justification of War in Ancient Greece: Four Authors" In: *Classics Honors Papers*. Paper 1. Dostupné na:

http://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=classicshp, 29. 4. 2015.

HUNTINGTON, S. 2001. *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers.

HUTEČKA, J. 2008. „Kořeny teorie spravedlivé války: od Platóna ke Grotiovi“ In: *Theatrum historiae*, roč. 3. č. 1, str. 85−107. Dostupné na: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/35066/1/Hute%C4%8DkaJ_Ko%C5%99eny%20teorie_2008.pdf, 8. 5. 2015.

CHARVET, J. 1997. „The Idea of State Sovereignty and the Right of Humanitarian Intervention“ In: *International Political Science Review/Revue Internationale de Science Politique*, roč. 19, č. 1 (January), str. 39−48.

CHING, J. 2004. „Confucianism and Weapons of Mass Destruction“ In: HASHMI, S. – LEE, S. (eds.) *Ethics and Weapons of Mass Destruction: Religious and Secular Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 246−269.

CHOMSKY, N. 1999. *The New Military Humanism: Lessons from Kosovo*. London: Pluto Press.

CHOMSKY, N. 2000. *Rogue States: The Rule of Force in World Affairs*. London: Pluto Press.

CHOMSKY, N. 2003. *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance*. New York, NY: Metropolitan Books.

CHURCHMAN, D. 2008. „´Just War´ in Seven Cultures“ In: *Social Science Research Network*. Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1311532, 6. 5. 2015.

IVANHOE, P. 2004. „Heaven’s Mandate’ and the Concept of War in Early Confucianism“ In: HASHMI, S. – LEE, S. (eds.) *Ethics and Weapons of Mass Destruction: Religious and Secular Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 270−276.

JIANG, Y. 2011. *The Mandate of Heaven and the Great Ming Code*. Seattle, WA: University of Washington Press.

JOHNSON, J. T. 2014. *Ideology, Reason and the Limitation of War: Religious and Secular Concepts 1200–1749*. New Jersey, NJ: Princeton Legacy Library.

KEELEY, L. 1996. *War Before Civilization: The Myth of the Peaceful Savage*. Oxford: Oxford University Press.

KELLY, R. 2000. *Warless Societies and the Origin of War*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

KELSAY, J. – JOHNSON, J. T. (eds.) 1991. *Just War and Jihad. Historical and Theoretical Perspectives on War and Peace in Western and Islamic Traditions*. New York, NY: Greenwood Press.

KHALILZAD, Z. 1995. *From Containment to Global Leadership? America and the World after the Cold War*. Santa Monica, CA: Rand.

KIERMAN, F. – FARIBANK, J. (eds.) 1974. *Chinese Ways in Warfare*. Cambridge , MA: Harvard University Press.

KOLMAN, J. 2005. „Neorealismus“ In: PŠEJA, P. (ed.) *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Brno: IIPS, str. 63−77.

KONFUCIUS. 1995. *Rozpravy: hovory a komentáře*. Praha: Mladá fronta.

KRAUTHAMMER, Ch. 1990. „The Unipolar Moment“ In: *Foreign Affairs*, roč. 70, č. 1, str. 23−33.

KRÁL, O. 2008. „Mistr Sun v Čechách“ In: SUN−C’. 2008. *Mistr Sun O válečném umění*. Praha: Dokořán, str. 4−15.

KUPCHAN, Ch. 2002. *The End of the American Era: U.S. Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty−first Century*. New York, NY: Knopf.

KÜNG, H. 1992. *Světový étos: projekt*. Zlín: Archa.

KÜNG, H. 2000. *Světový étos pro politiku a hospodářství*. Praha: Vyšehrad.

LEBLANC, S. – REGISTER, K. 2007. *Constant Battles: Why We Fight*. New York, NY: St. Martin´s Press.

LAO−C’. 1995. *Lao−c’ovo Tao−te−ťing*. Praha: CANOPUS.

LINDEN VAN DER, H. 2007. „Just War Theory and U.S. Military Hegemony“ In: BROUGH, M. – LANGO, J. – LINDEN VAN DER, H. (eds.) *Rethinking the Just War Tradition*. Albany, NY: SUNY Press, str. 53−74.

LEWIS, M. E. 2006 „The Just War in Early China“ In: BREKKE, T. (ed.) *The Ethics of War in Asian Civilizations*. London: Routledge, str. 185−200.

LIŠČÁK, V. 2013. *Konfuciánství od počátků do současnosti: Dějiny – pojmy – osobnosti*. Praha: Academia.

MACHIAVELLI, N. 2012. *Vladař*. Praha: XYZ.

MAKEHAM, J. 2008. Lost *Soul: "Confucianism" in Contemporary Chinese Academic Discourse*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

MATTEI DE, R. – KEATING, K. 2007. *Holy War, Just War: Islam and Christendom at War*. Rockford, ILL: Chronicles Press.

MENCIUS. 1990. „Kniha Meng−c’” In: ČARNOGURSKÁ, M. (ed.) *A riekol Majster…: z klasických knih konfuciánstva*. Bratislava: TATRAN, str. 59−106.

MENCIUS. 2012. „Mengzi“ In: *Chinese Text with English Translation*. Dostupné na: http://ctext.org/mengzi/jin−xin−ii, 19. 4. 2015.

MORGENTHAU, H. 1973. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York, NY: Alfred Knopf.

MYŠIČKA, S. 2014. „Mencius o lidské přirozenosti a vládě lidskosti“ In: *Filosofický časopis*, roč. 62, č. 4 str. 559−581.

NARVESON, J. 1968. „Is Pacifism Consistent?“ In: *Ethics*, roč. 78, č. 2, str. 148−150.

NARVESON, J. 1965. „Pacifism: A Philosophical Analysis In: *Ethics*, roč. 75, č. 4, str. 259−271.

NEEDHAM, J. 1999. *Science and Civilization in China. Volume 5: Chemistry and Chemical Technology, Part 7, Military Technology: The Gunpowder Epic*. Cambridge: Cambridge University Press.

NEFF, S. 2014. *Justice Among Nations: A History of International Law*. Boston, MA: Harvard University Press.

NORMAN, R. 1995. *Ethics, Killing and War*. Cambridge: Cambridge University Press.

O'DRISCOLL, C. 2008. *Renegotiation of the Just War Tradition and the Right to War in the Twenty−First Century*. New York, NY: Palgrave Macmillan

ONDŘEJ, J. – ŠTURMA, P. – BÍLKOVÁ, V. – JÍLEK, D. 2010. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha: C.H. Beck.

OTTERBEIN, K. 2004. *How War Began*. College Station, TX: Texas A & M University Press.

PARKER, G. 1994. „Early Modern Europe" In: HOWARD, M. – ANDREOPOULOS, G. – SHULMAN, M. (eds.) 1994. *The Laws of War: Constraints on Warfare in the Western World*. New Haven; London: Yale University Press.

QING, J. 2011. „From Mind Confucianism to Political Confucianism" In: FAN, R. (ed.) *The Renaissance of Confucianism in Contemporary China*. Heidelberg: Springer, str. 17−32.

QING, J. 2012. *A Confucian Constitutional Order: How China's Ancient Past Can Shape Its Political Future*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

REED, Ch. – RYALL, D. (eds.) 2007. *The Price of Peace: Just War in the Twenty−First Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

REICHBERG, G. − SYSE, H., BEGBY, E. (eds.) 2006. *The Ethics of War: Classic and Contemporary Readings*. Wiley−Blackwell.

RIGEL, M. 2014. „Spravedlivý důvod k válce z pohledu zakladatelů konfucianismu" In: *Mezinárodní vztahy*, roč. 49, č. 1, str. 41−58.

ROBINSON, P. (ed.) 2003. *Just War in Comparative Perspectives*. Aldershot: Ashgate.

RUMSFELD, D. 2001. *Department of Defense News Briefing − Secretary Rumsfeld and Gen. Myers.* U. S. Department od Defense Office of the Assistant Secretary of Defense, Washington, D.C., USA, October 22. Dostupné na: http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=2151, 11. 5. 2015.

RYDEN, E. 1998. *Philosophy of Peace in Han China: A Study of the Huainanzi Chapter 15 On Military Strategy*. Taipei: Taipei Ricci Institute.

RYDEN, E. (ed.) 2001. *Just War and Pacifism: Chinese And Christian Perspectives in Dialogue*. Taipei: Taipei Ricci Institute.

RYDEN, E. 2002. „Just War: Chinese and Western Perspectives" In: TING, P. – GAO, M. – LI, Jianqui (eds.) Cultural Heritage And Contemporary Change Series III, Asia, roč. 17, str. 241−263. Dostupné na: http://www.crvp.org/book/Series03/III−17/chapter_xiii.htm, 2. 5. 2015.

SANGROULA, Y. 2010. *Historical Evolution of Laws on Armed Conflicts: A Jurisprudential Perspective from Geneva Conventions*. Dostupné na: https://www.academia.edu/196353/Geneva_Conventions, 6. 6. 2015.

SAWYER, R. 1993. *The Seven Military Classics of Ancient China*, Boulder: Westview Press.

SHIMKO, K. 2008. *International Relations: Perspectives and Controversies*. Boston, MA; New York, NY: Houghton Mifflin Company.

SHUE, H. 2008. „Omezená suverenita" In: *Filosofický časopis*, roč. 56, č. 6, str. 811−832.

SCHMIDT−LEUKEL, P. (ed.). 2004. *War and Peace in World Religions*. London, SCM Press.

SCHMIDT−LEUKEL, P. 2004. War and Peace in Buddhism“, In: SCHMIDT−LEUKEL, P. (ed.) *War and Peace in World Religions*. London, SCM Press, str. 33−56.

SCHOFIELD, M. 1999. *The Stoic Idea of the City*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

SCHWITZGEBEL, E. 2007. „Human Nature and Moral Education in Mencius, Xunzi, Hobbes, and Rousseau“ In: *History of Philosophy Quarterly*, roč. 24. č. 2 (April), str. 147−168.

SJOBERG, L. 2006. *Gender, Justice, And the Wars in Iraq: A Feminist Reformulation of Just War Theory*. Lanham, MD: Lexington Books.

SOLIS, G. 2010. *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*. Cambridge: Cambridge University Press.

SOLOMON, N. 2006. „The Ethics of War: Judaism“ In: SORABJI, R. – RODIN, D. (eds.) *The Ethics of War: Shared Problems in Different Traditions*. Aldershot: Ashgate, str. 108−137.

SORABJI, Richard. 2006. „The Just War from Ancient Origins to the Conquistadors Debate and its Modern Relevance“ In: SORABJI, R. – RODIN, D. (eds.) *The Ethics of War: Shared Problems in Different Traditions*. Aldershot: Ashgate, str. 13−29.

SORABJI, R. – RODIN, D. (eds.). 2006. *The Ethics of War: Shared Problems in Different Traditions*. Aldershot: Ashgate.

STEFFEN, L. 2007. *Holy War, Just War: Exploring the Moral Meaning of Religious Violence*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

STROBLE, J. 1998. „Justification of War in Ancient China“ In: *Asian Philosophy: An International Journal of the Philosophical Traditions of the East*, roč. 8, č. 3, str. 165−190.

SUN−C’. 2008. *Mistr Sun O válečném umění*. Praha: Dokořán.

SYSE, H. 2010. „The Platonic Roots of Just War Doctrine: A Reading of Plato´s Republic“ In: *Diametros*, č. 23, str. 104−123.

THUKYDIDES. 1977. *Dějiny peloponnéské války*. Praha: Odeon.

TOMÁŠEK, M. 2004. *Dějiny čínského práva*. Praha: Academia.

TROUILLOT, M.−R. (2004) „The North−Atlantic Universals“ In: WALLERSTEIN, I. (ed.) *The Modern World−System in the Longue Durée* (Boulder, CO: Paradigm Press), str. 229−237.

TURNER, K. 1993. „War, Punishment, and the Law of Nature in Early Chinese Concepts of the State“ In: *Harvard Journal of Asiatic Studies*, roč. 53, č. 2 (December), str. 285−324. Dostupné na: www.jstor.org/stable/2719452, 1. 6. 2015.

TREMBLAY, R. 2009. *The Code for Global Ethics: Toward a Humanist Civilization*. Trafford Publishing.

TUCK, R. 2001. *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order from Grotius to Kant*. Oxford: Oxford University Press.

VODÁKOVÁ, A. – VODÁKOVÁ, O. – SOUKUP, V. a kol. 2000. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: SLON.

VOCHALA, J. 2009. *Konfucius v zrcadle sebraných výroků*. Praha: Academia.

WAISOVÁ, Š. 2002. *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk.

WALTZ, K. 1979. *Theory of International Politics*. New York, NY: McGraw−Hill.

WALLERSTEIN, I. 2008. *Evropský univerzalismus: rétorika moci*. Praha: SLON.

WALZER, M. 2006. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument With Historical Illustrations*. New York, NY: Basic Books.

WANG, H. 2004. "Two Important Categories of Just War Theory in the West: Right to Resort to War and War Laws" In: *The Journal of the Xian Politics Institute of the PLA*, č. 3, str. 67−71.

WILKES, G. 2003. „Judaism and Justice in War" In: ROBINSON, P. (ed.) *Just War in Comparative Perspectives*. Aldershot: Ashgate, str. 9−23.

XUETONG, Y. 2011. *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

XUNZI – KNOBLOCK, J. 1994. *Xunzi: A Translation and Study of the Complete Works*, Vol. III, Books 17−32. Stanford, CA: Stanford University Press.

XUNZI – WATSON, B. 1967. *Basic Writings of Mo Tzu, Hsün Tzu, and Han Fei Tzu*. New York, NY: Columbia University Press.

YAO, X. 2004 „Conflict, Peace and Ethical Solutions: A Confucian Perspective on War" In: *Sungkyun Journal of East Asian Studies*, roč. 4, č. 2, str. 89−111. Dostupné na: http://sjeas.skku.edu/upload/200605/%E2%91%A5%EB%85%BC%EB%AC%B81.pdf, 16. 5. 2015.

ZAKARIA, F. 2010. *Postamerický svět*. Praha: Academia.

ZHOU, G. – SHENG, H.. 2004. "The Theoretical Tradition of the Just War Theory in the West and its Debates" In *Studies of International Politics*, č. 3, str. 22−30.

ZNOJ, M. 2003. „O spravedlivé válce v 21. století" In: DVOŘÁKOVÁ, V. – HEROUTOVÁ, A. (eds.) *Sborník z II. kongresu českých politologů*. Praha: Česká společnost pro politické vědy, str. 28−42.

ŽENEVSKÉ ÚMLUVY A DODATKOVÉ PROTOKOLY. 2005. Praha: Český červený kříž. Elektronická podoba aktualizována ke dni 1. 5. 2014. Dostupné na: http://www.cervenykriz.eu/cz/mhp/konvence.htm, 4. 5. 2015.

THE SPOON FROM KING'S PHILIP II OF MACEDON WINE-SET AND THE BURIAL OF THE GOLDEN MAN OF*

doc. Sergej Vasilevič Rac, CSc., doc. Naděžda Ilinična Miljutenková, CSc.

El-vase@mail.ru, spesmilu@mail.ru
Petrohradská státní univerzita, Rusko

The scientists got the unique data thanks to the archaeological excavations in Greece, Russia, Kazakhstan and China. The artifacts unearthed from the tombs have given not only the additional information about the cultures of the Ancient World, the also make us to realize the intensity of ancient interaction in trade, technologies and spiritual practices. The similarity of the images in gold metalwork of Scythian "animal style" throughout Eurasia shows the way to trace the origins of different ethnical and social groups that had started the great civilizations of the past

We cannot give the full analysis of all the facts of the Greek interaction with Scythians. It began at the end of the 7th c. BC when the first Greek colonies appeared on the northern shores of the Black Sea, especially in the Crimea and the Taman peninsula. It was complicated process since the Meotae took part at the Sea of Azov (Meotida) and the Thrakians in the West. The initial conflicts ended in profitable coexistence and resulted in quite original art where the Scythian religious and traditional images, such as deer for example, were performed with classical Greek skill. The Scythian goldsmiths continued working also and this process of interaction continued in the Sarmatian time of the Black sea steppes in the 2 c. BC – 1 CE. We'll try to trace once more connection with the Saki of Central Asia, the people of common Scythian origin which played a great role.

In 1969 the Kazakh scientist K. Akishev unearthed the famous burial of young Saka which would be soon named the Golden man.[1] In 1978 the Greek archaeologist A. Manolis discovered the Macedonian royal graves under the Great Tumulus in Vergina. There were 4

*The paper was delivered at the Join Regional Conference of the ASEEES-CESS, Astana, Kazakhstan, 22–24 May 2014.

[1] *Акишев К. А.* Курган Иссык. М., 1978.

tombs: one empty but with wonderful frescoes depicting the rape of Persefona, one was destroyed, two contained unbelievable enormity of gold and silver things as well as iron weapons and bronze utensils.[2] Nowadays these unique finds are matched with less splendid but not less important finds from the ordinary burials of significant people both in Macedonia and Siberia, where the numerous graves of Scythian Pazyryk culture[3] were found in the 20th c.

We admire the masterpieces of art which followed father of Alexander the Great, Macedonian king Philip II, to his tomb. There were weapons, furniture, silver and bronze vessels. The Philip's golden wreath, golden larnax with his bones, the golden wreath of his queen must be put among the highest achievements of the Antique civilization.[4]

But all the types of things found in the Macedonian graves with the exception of larnakes (Scythians never burned their dead) had first become known from the Scythians burials in the territory of modern Ukraine and Southern Russia in the second half of 18–19th cc. Such are golden olive wreaths from Big Bliznitsa at the Taman peninsula and Kekuvat barrow near Kerch.[5] The very first Scythian finds were looted from the burial mounds of Siberia and modern Kazakhstan in the first half of the 18th c. In the 20th c. the frozen barrows of Siberia though had been robbed already in ancient time yet yielded wonderful felt, wooden and horn attributes.[6]

Among the other splendid things of Philip's tomb the typical Scythian gorytos was found in the antechamber at the closed marble doors to king's burial. [7] Gorytos is the eastern bow−case combined with quiver. Scythians of noble origin had them covered with golden plates performing compositions in the animal style or the battle scenes. At the Black sea they were usually made by the Greek artists.

---

[2] *Drougou S.* Bergina. Ta phlina aggeia ths Megaleh" Toumpa". Aqhna, 2005.

[3] *Полосьмак Н. В.* Всадники Укока. Новосибирск, 2001; *Полосьмак Н. В., Боркова Л. Л.* Костюм и текстиль пазырыкцев Алтая (IV−III вв. до н.э.). Новосибирск: 2005.

[4] *Коттариди А.* Музей царских гробниц в Эгах, Изд. Капон, 2012.

[5] *Алексеев А.Ю.* Золото скифских царей в собрании Эрмитажа, СПб., 2012; *Артамонов М. И.* Сокровища скифских курганов в собрании Государственного Эрмитажа. Л.; Прага, 1966.

[6] *Грязнов М. П.* 1). Древнее искусство Алтая. Л. 1958; 2) Аржан . Царский курган раннескифского времени. Л.: 1980; *Руденко С. И.* 1) Горноалтайские находки и скифы. / Итоги и проблемы современной науки. М.-Л.: 195; 2) Сибирская коллекция Петра 1 / САИ Д3-9. М.-Л.: 1962; *Čugunov K., Parzinger H., Nagler A.* Der skythenzeitliche Fürstenkurgan Aržan 2 in Tuva. Mainz: Verlag Philipp von Zabern. 2010; Золотые олени Евразии, СПб., 2001.

[7] *Andronikos M.* Vergina: The Royal Tombs and the Ancient City. Athens, 1984: *Коттариди А.* Музей царских гробниц…, С. 25.

Among the golden and silver artifacts of Philip's tomb his silver spoon didn't look impressive and the scientists were not interested in it. The handle of the spoon bends like the bird's neck and ends with a gracious head resembling that of a swan. [8] We can be sure that it was modeled after the well-known form of the "animal style".

Why did this spoon, which we can believe to be usually taken by Philip to his innumerous wars, attracted at last our attention? The spoons are extremely rare among the grave goods in Macedonia and Scythia as well unlike the strainers for wine and the ladles. Why did this spoon get into the king's wine table set?

We must virtually go to the foothills of Terskey Ala-Too to the Saka royal burilas 60 km far from Alma-Ata, former Kazakh capital, to answer this question. Building a new road in 1969 the royal barrow at the Issyk river burial ground was unearthed. The main grave was several times mined and robbed, but the side burial luckily appeared to be intact. The jewelry found in the log chamber witnessed it to be the home of young Saka of royal blood, probably king's heir. The outstanding amount of gold wares (4 000) with greater part adorning the man's suit impressed the scientists.[9] The person was called Golden Man and soon became the symbol of Kazakhstan and its state sovereignty.

Next to fine steel weapons, golden plaques and silver bowls, one of them with inscription in Turk runes, the spoon didn't attract any attention. Now we have identified the Issyk spoon as exact copy of one belonging to king Philip of Macedonia. There is something mystical in the fact that the two royal burials separated by 3 seas and almost 10 000 km of the steppe roads, mountings and deserts contained the same modest thing. Two spoons done in one way, modeled in the same "animal style" appeared when two mighty civilizations, military and political powers flourished. One was Hellenistic aiming its expansion towards Central Asia, the other was Scythian which controlled half known ecumene, making not the border but the bridge between East and West. So, two private silver spoons similarly modeled help us to imagine the depth of the cultural contacts and impulses.

The spoon found in the Macedonian tomb as well as the gorytos could have been the trophies of the war with the Scythians. King Ateas who was thought to be 90 years old was killed in the battle in 339 BC and all his possessions were seized by the Greeks.[10] Philip could

[8] *Коттариди А.* Музей царских гробниц…, С. 103.
[9] *Акишев К. А.* Курган Иссык. С. 35–36; *Жумабекова Г. С., Базарбаева Г. А., Онгар А.* Иссык. Алматы, 2011.
[10] *Алексеев А.Ю.* Хронография Европейской Скифии. СПб., 2003.

show the spoon at the feasts to remember of the disastrous victory over the king whose lands spread from the Danube to the Don.

The main symbols of power and honor in the royal tomb astonish even now, Philip's golden wreath and the diadem of his queen most of all. Young woman followed her husband voluntary or by force, but according to the custom of the Scythians.[11]

Notable citizens in Greece were crowned with the wreaths and plenty such adornments were found in Macedonian graves as well as Scythian. Philip's golden wreath was made by the unknown Greek goldsmith of golden oak branches with leaves and acorns. It is the biggest and the most skillfully done of all known. Even the wreath of Philip's grandson Alexander IV is smaller and rather primitive. The idea of sacred trees was common for many peoples, especially of Indo-European origin. This is important to comprehend the other diadem found in the Black sea steppes thousands kilometers far from Macedonia.

The diadem found in the town of Novocherkassk in the Hohlach barrow in 1864[12] presents the synthesis of the Hellenistic and Scythian style in the Sarmatian art of the beginning of CE. Golden trees, deer, argali, birds and especially eagles are the sacred symbols of the Scythian civilization of the 7–3 c. BC. The Greek bust of a goddess sculptured of amethyst by unknown master forms the center of the thing. The diadem may have been ordered by a Sarmatian of royal blood for to commemorate some important event, for example, marriage.

We must say something more about the gorytos from the Philip's tomb and royal burial Chertomlyk. C. Robert in 1889 proposed that the Chertomlyk cover depicted the Achilles's story, and his idea was accepted by the academic community.[13] One can recognize without any doubt the work of the Greek goldsmith in the energetic silhouettes of warriors in combat. The other copies were made with the same stamp and three of them survived.[14]

The cover of Philip's gorytos is thought to portray the story of the seizer of Troy by the Greeks.[15] It also has a brother unearthed in the Karagodeuahkh barrow on the Adagum

---

[11] *Бессонова С.С.* Религиозные представления скифов. Киев, 1983.
[12] *Засецкая И. П.* Сокровища кургана Хохлач. Новочеркасский клад. СПб., 2011.
[13] *Алексеев А. Ю.* Золото… С. 10
[14] *Алексеев А.Ю., Мурзин В.Ю., Ролле Р.* Чертомлык. (Скифский царский курган IV в. до н.э.) Киев, 1991. С. 105–107, 223–234; *Черненко Е.В.* Скифские лучники. Киев, 1981.С. 75–89.
[15] *Andronikos M.* Vergina; *Коттариди А.* Музей царских гробниц… С. 50-51.

river at the foothills of West Caucasus in 1880. Unfortunately it was heavily damaged, still the main figures were put properly at their places.[16]

Of course the main attention at the Karagodeuashkh as well as in Philip's tomb attracted the golden artifacts: fingerings, bracelets, necklace, especially the king's torc and the queen's headdress adorned with a golden front. Without any doubt the two goritoi were made by the same artist in one workshop. They share even production peculiarity: both are made of silver and gilded. Usually, like Chertomlyk series with Achilles scenes they were made of pure gold. It is evident that Philip's gorytos was made much better since it presumed perfectly on having stood by the door for 23 centuries. Such things were produced specially for the Scythians in the Greek colonies of the Pont and they had never been found outside Scythia, for example, in neighbor Thrakia. [17]

We can imagine the noble Scythian, the former owner of the gorytos, enjoy not only the gold shine of the thing but also the story depicted by the Greek master, probably reciting Homer in Greek. In spite of the great controversy on whether Philip II had really been entombed in Vergina European and American scientists never mention the Karagodeaushkh example. The gorytos, the bow adorned with golden rings and the Scythian trihedral arrows, as well as the silver spoon, could be the trophies of the Scythian war of 339 BC. But we dare to suppose them to be the nuptial gifts of the Scythian princess.

After the murder of her royal husband the young woman following the Scythian custom accompanied him to the other world to be his eternal bride. Alexander impressed with this deed ordered to bury her in the antechamber of his father's tomb. Her ashes were put in the golden larnax similar to Philip's, precious gifts, the wreath of golden mirth flowers and diadem, accompanied her. These things can be seen now in the Museum of the royal tombs in Vergina.[18]

The popular ancient view of the Scythians as martial but poor people is completely rejected with the last unique founds. We assume the Scythians of Central Asia and Siberia to sell the gold and copper to the Greeks and Persians. The modern scientific technologies only

[16] *Лаппо-Данилевский А., Мальмберг В.* Древности Южной России. Курган Карагодеаушх. МАР 13, Вып. 1. СПб., 1981; *Черненко Е.В.* Скифские лучники. С. 43–73, 104–109.
[17] *Игумнова Т. Г.* Фракийское золото из Болгарии. Ожившие легенды. М., 2013; *Колотухин В. А.* Киммерийцы и Скифы Степного Крыма. СПб., 2000.
[18] *Коттариди А.* Музей царских гробниц… С. 90.

afford to answer this question on comparing the gold from Siberian and Kazakhstan mines with the artifacts from the recent Scythian finds and Greek jewelry of the Pontic province.

The jewelry form the Scythian barrows of Arzhan, Pazyryk, Chertomlyk, Issyk, Hohlach demonstrate the great treasures collected by the Scythian nobility. Unlike wood, felt, leather and horn gold appears from the earth in all its original beauty and lets us to see the delicious side of life of the rude nomads. We can see that the Scythian culture was a real melting pot of multinational traditions and skills. Via the steppes the technologies moved from East to West and from West to South. The Scythians took the best and still kept their own identity, that was the way the Scythian "animal style" was born.

We think that the Scythian–Greek interaction was much deeper in the sense and longer than it is usually thought to be. The mobility of the ancient civilizations sometimes was higher than now, and it is from them that we can learn how accepting the strange remain ourselves and develop. The last archaeological data, especially from Tuva, Altay and Kazakhstan, provide us with information for farther studies.

LITERATURE

Andronikos M. Vergina: The Royal Tombs and the Ancient City. Athens, 1984.

Čugunov K., Parzinger H., Nagler A. Der skythenzeitliche Fürstenkurgan Aržan 2 in Tuva. Mainz: Verlag Philipp von Zabern. 2010.

Drougou S. Bergina. Ta phlina aggeia ths Megaleh" Toumpa". Aqhna, 2005.

Акишев К.А. Курган Иссык, М.: Изд. «Искусство», 1978,

Алексеев А.Ю. Золото скифских царей в собрании Эрмитажа, СПб.: Изд. Государственного Эрмитажа, 2012.

Алексеев А.Ю. Хронография европейской Скифии, СПб.: 2003.

Алексеев А.Ю., Мурзин В.Ю., Ролле Р. Чертомлык. (Скифский царский курган IV в. до н.э.) Киев, 1991.

Арриан. Поход Александра, М.: Изд. «МИФ», 1993.

Артамонов М. И. Сокровища скифских курганов в собрании Государственного Эрмитажа. Л.; Прага, 1966.

Бессонова С.С. Религиозные представления скифов. Киев, 1983.

Геродот. История. Скифы.

Грязнов М. П. Аржан . Царский курган раннескифского времени. Л.: 1980.

Грязнов М. П. Древнее искусство Алтая. Л.: Государственный Эрмитаж. 1958.

Жумабекова Г. С., Базарбаева Г. А., Онгар А. Иссык. Алматы, 2011.

Засецкая И.П. Сокровища кургана Хохлач. Новочеркасский клад, СПб.: Изд. Государственного Эрмитажа, 2011.

Золотые олени Евразии, СПб., 2001.

Игумнова Т.Г. Фракийское золото из Болгарии. Ожившие легенды, М.: Кучково поле, 2013 .

Колотухин В.А. Киммерийцы и Скифы Степного Крыма, Изд. СПб.: «СОНАТ», 2000.

Коттариди, Ангелика. Сокровища Македонии. Музей Царских Гробниц в Эгах, Изд. Капон, 2012.

Лаппо−Данилевский А., Мальмберг В. Древности Южной России. Курган Карагодеаушх. МАР 13, Вып. 1. СПб., 1981

Пиотровский М.Б., Кузеева Р.Г. Золотые олени Евразии, СПб.: Изд. Государственного Эрмитажа, 2001

Полосьмак Н. В. Всадники Укока. Новосибирск, 2001.

Полосьмак Н. В., Боркова Л. Л. Костюм и текстиль пазырыкцев Алтая (IV−III вв. до н.э.). Новосибирск: 2005.

Руденко С. И. Горноатайские находки и скифы. / Итоги и проблемы современной науки. М.−Л.: 1956

Руденко С. И. Сибирская коллекция Петра 1 / САИ Д3−9. М.−Л.: 1962.

Самашев Зайнолла. Берел. Изд.: Алматы «Таймас», 2011.

Скржинская М.В. Скифия глазами эллинов. СПб.: Изд. «АЛЛЕТЕЙЯ», 2001

Трофимова А.А. Портреты Александра Македонского и мифологические образы в искусстве эпохи эллинизма. Изд. Государственного Эрмитажа, 2012.

Черненко Е.В. Скифские лучники. Киев, 1981.

ABSTRACTS

CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL PERSONS: CZECH–AUSTRIAN COMPARISON OF SELECTED ISSUES

Alena Kristková *Page 7*

This contribution deals with the issue of criminal liability of legal entities and is focused on a Czech–Austrian comparison of selected institutes. The Austrian regulation is a little bit older than the Czech one and its concept of criminal liability seems to be a little bit narrower than the Czech one. Because of this the Czech regulation could be of broader use in some aspects. But at the same time both regulations are quite young and unfortunately in both criminal systems the institute of criminal liability of legal entities is used scarcely.

THE CONSTITUTIONAL DEVELOPMENT IN CENTRAL EUROPE AND SOCIO–POLITICAL TRANSFORMATION AFTER YEAR 1989

Ivan Halász *Page 25*

The article analyzes the evolution of the constitutional order in Central Europe from the period before 1918 to the present for a period after 1989. According to the article ran compromise between outgoing old and incoming new elites and in the process mingle request "return to developed Europe," in an effort to achieve respect own national identity. Last constitution in this area was a Hungarian Basic Law of 2011, which was due to disappointment at the failure of so-called post-communist period transition looking for inspiration and paradoxically even further in the past than the constitutional text of 1989.

RADIOLOGICAL PROTECTION

Rudolf Horák *Page 49*

The article discusses about radioactivity and its effects on the human organism. Natural exposure of persons is caused by two different sources, i.e. natural radio nuclides and cosmic rays incident on the earth from space. Further exposure of the population is due to artificial radioactivity. The article mentions the possibility of protecting the population and demands on their behavior. The article is also aimed at protecting the environment and people in the surroundings of nuclear power plants. It is a demand to provide information on sources of ionizing radiation. In conclusion, there are limit dose of radiation in mSv and examples hitting by radioactivity.

CLAIMS BEHIND FORMER STATE ENTERPRISES AND THE STATE GUARANTEE

Zdeněk Koudelka *Page 71*

The text deals with state guarantee for the liabilities incurred by legitimate guarantee during privatisation of former state enterprises. The text closes that in case of claims ceded on state, where state became a creditor, this guarantee died by fusion of creditor and guarantee in person of state. This died guarantee can´t be updated even if state as a creditor cedes subsequently such claims on another person.

PRAVIDLA VEDENÍ SPRAVEDLIVÉ VÁLKY (JUS IN BELLO) PRIZMATEM KONFUCIÁNSTVÍ A JEJICH REFLEXE V ZRCADLE VYBRANÝCH USTANOVENÍ ŽENEVSKÝCH ÚMLUV

Michal Rigel *Page 79*

Purpose of the paper is to draw attention to the culturally diverse views on issues concerning Just War Theory. There is particular focus on legal concept of jus in bello, i.e. restrictions and limits of acceptable wartime conduct, as it could be find in the origin of Confucianism. The main objective is to outline the distinctive Confucian concept of the meaning of the Just War and confront it with selected provisions of one of the primary sources of international humanitarian law – the Geneva Conventions. The essence of the document is to humanize the war and to mitigate its consequences. On the basis of findings presented in the text, it might be claimed that there is a background for certain degree of restraints towards method of warfare in the origin of Confucian thought.

THE SPOON FROM KING'S PHILIP II OF MACEDON WINE-SET AND THE BURIAL OF THE GOLDEN MAN OF ISSYK: SCYTHIAN-GREEK INTERACTION

Sergej Vasilevič, Naděžda Ilinična Miljutenková *Page 101*

The authors give their own version of the Scythian-Greek interaction on the basis of the data got from the excavations of the Scythian burial mounds Chertomlyk, Issyk, Hohlach and tomb of King Philip II of Macedon and prove that Scythian-Greek interaction was much deeper and more intensive, and the geography of these relations widespread to thousands of kilometers to the depth of Central Asia.

INFORMACE O ČASOPISU BEZPEČNOST A PRÁVO

Recenzovaný časopis vydávaný Vysokou školou Karla Engliše a.s. vychází dvakrát ročně. Obsah časopisu je zaměřen na oblast práva a bezpečnostních věd. Objednávky předplatného přijímá vydavatel, cena předplatného je 350 Kč ročně, jednotlivé číslo stojí 100 Kč a lze jej zakoupit v sídle vydavatele. Příspěvky vztahující se k zaměření časopisu přijímá v elektronické podobě redakce na adrese pravoabezpecnost@vske.cz, o zařazení příspěvku rozhoduje redakční rada.

Pokyny pro autory

Časopis Právo a bezpečnost vychází jako recenzovaný odborný časopis. Články z něj jsou dostupné v systému ASPI Wolters Kluwer a.s.

Autor zasláním textu vydavateli (redakci) poskytuje nevýhradní licenci a souhlasí s publikací článku v tištěné formě časopisu a v systému ASPI Wolters Kluwer. Vydavatel může text publikovat i na svých webových stránkách, pokud se rozhodne zveřejnit příslušné číslo časopisu. Honorář se poskytuje jen, jestliže je to předem dohodnuto.

Redakce přijímá texty zpracované výhradně ve formátu Word, v elektronické podobě, doručené elektronickou poštou. Příspěvky zasílejte na adresu pravoabezpecnost@vske.cz.

Doporučená délka jednoho příspěvku je do 15 normostran, písmo Times New Roman, velikost 12. Jedna normostrana odpovídá 1 800 znakům včetně mezer. Pro zájemce je na webu VŠKE ke stažení šablona. Odkazy na literaturu čiňte formou poznámek pod čarou na příslušné stránce ve velikosti písma 10. Každý příspěvek musí být opatřen názvem, jménem autora, jeho e−mailovou adresou, uvedením místa jeho pracoviště, a závěrečným souhrnem v angličtině (Summary).

Redakční rada časopisu

Doc. JUDr. Zdeněk Koudelka, Ph.D. ***Předseda***	*Vysoká škola Karla Engliše Brno*
Prof. Vladimír Belych, Dr.Sc.	*Právnická fakulta Uralské státní univerzity Jekatěrinburg*
Mgr. Barbora Novotná − Březovská, Ph.D.	*Vysoká škola Karla Engliše Brno*
Prof. JUDr. Jozef Čentéš, Ph.D.	*Generální prokuratura Slovenska Bratislava, Univerzita Komenského Bratislava*
Mgr. Ing. Jan Demela	*Nejvyšší soud Brno*
Doc. Ing. Jaroslav Dočkal, CSc.	*Vysoká škola Karla Engliše Brno*
Prof. Ivan Halász, Ph.D.	*Národní univerzita veřejné služby Budapešť, Ústav práva Maďarské akademie věd*
Doc. Ing. Rudolf Horák, CSc.	*Vysoká škola Karla Engliše Brno*
JUDr. Jakub Chromý, Ph.D.	*Nejvyšší státní zastupitelství Brno*
JUDr. Pavel Kandalec, Ph.D.	*Právnická fakulta Masarykovy univerzity Brno*
JUDr. Petr Kolman, Ph.D.	*Právnická fakulta Masarykovy univerzity Brno*
Prof. JUDr. Petr Průcha, Ph.D.	*Nejvyšší správní soud, Právnická fakulta Masarykovy univerzity Brno*
JUDr. Filip Rigel, Ph.D.	*Vysoká škola Karla Engliše Brno*
Doc. JUDr. Jan Svatoň, CSc.	*Právnická fakulta Masarykovy univerzity Brno*
JUDr. Renata Vesecká, Ph.D.	*Energetický regulační úřad Jihlava*

Adresa redakce:

Bezpečnost a právo,

Vysoká škola Karla Engliše, a.s.

Mezírka 775/1, 602 00 Brno

pravoabezpecnost@vske.cz

Vydavatelství:

Vysoká škola Karla Engliše, a.s.

Mezírka 775/1

602 00 Brno

Tisk:

KEY Publishing s.r.o.

Nádražní 733/176

702 00 Ostrava – Přívoz

IČO: 27781828

DIČ: CZ27781828

Registrováno Ministerstvem kultury pod číslem E 21228

ISSN 2336−5323

Cena jednoho výtisku časopisu je 175,− Kč.